

Cu cât devenim mai longevivi, mai rezistenți biologic și mai învățați, cu cât proiectăm mai departe forțele cunoașterii și luminile rațiunii, cu atât devenim – într-un soi de fatala contrapartida – mai abili în făptuirea răului. În pofida acestor sumbre înclinații, Ernst Jünger observa că timpul care se întoarce și timpul progresiv corespund celor două dispoziții fundamentale ale omului, anume amintirea și speranța. Mai presus de vicisitudinile istoriei, ca derivat al maleficiilor de care suntem mereu capabili, averea bunei educații ne făgăduiește cea mai credibilă dovadă că drumul nostru spre marea tradiție, ca și spre întruchiparea unui viitor decent, poate rămâne deschis.

TEODOR BACONSCHI

Averea bunei educații

TEODOR BACONSCHI Averea bunei educații

Irinei și lui Ștefan, cu mulțumirea

celor învățate de la ei.

Zilele copilăriei și le petrecuse în veselie și bucurii, înconjurat de toată strălucirea și bunătățile pământești. Totuși, nu era răsfățat, iar mintea îi fusese luminată de timpuriu, căci tatăl lui era înțelept și voia să facă din el un om întreg; în afară de aceasta, avea un dascăl, un învățat bine cunoscut, care îl ajuta să-și însușească tot ce trebuie să știe un tânăr.

WILHELM HAUFF, Povestea lui Almansor

Introducere

A FI SAU A NU FI PĂRINTE

Cartea de față încearcă să arate de ce o bună educație» rămâne avantajul major de care se poate bucura cineva, *mai ales* în secolul 21. Ea prezintă principalele opțiuni ale unui părinte-educator, într-o lume pe care o percepem ca fiind mereu mai complexă (deci și mai complicată). Sper ca lectura ei să vă ajute în această misiune deloc imposibilă și deloc simplă. Primul cuvânt din titlul ales – substantivul articulat *averea* (privit și ca infinitiv lung) – denotă deopotrivă procesul intelectual de acumulare a cunoașterii și rezultatul său intrinsec valoros. De la *Odissea* homerică, trecând prin *Anabasis* (Xenofon) sau *De reditu suo*, datorat unuia dintre ultimii autori „păgâni” (Rutilius Namatianus), până la moderna căutare proustiană a *timpului pierdut*, educația omului se întemeiază pe o întoarcere simbolică la izvoare: e o revenire *acasă*, fie această „casă” grădina Edenului, patria, înțelepciunea practică în fața morții sau instalarea într-o

utopică Arcadie, cu feluritele sale variante (*Cetatea Soarelui, The New Atlantis, Castalid*). Viața e asemănată cu o călătorie prin anotimpurile fizice sau spirituale, iar „cultura” devine busola, ghidul, firul ariadnic, zenitul sau (cum am spune azi, mai prozaic) *foaia de parcurs* către teritoriul *înțelesului final* de care ne învrednicim, dacă nu vrem să lăsăm în urmă o existență fără sens și să ne îndreptăm către o destinație fără chip. Aristotel spunea că are o filosofie și cine nu are nicio filosofie. Era modul său de a sugera că, indiferent de ce facem în societate și istoria traversată aparent accidental, suntem chemați să tălmăcim ce ni se întâmplă, să pricepem *pe ce lume trăim*, să imaginăm *o altă lume* și să ne împăcăm cu propria noastră condiție, printr-un răspuns pe cât posibil creator, pe cât posibil senin. Cultura e cheia spre domeniul permanenței. Adică spre întrebările pe care și le pune fiecare om, din fiecare generație, indiferent de geografia în care operează ca individ sau de tradiția directă pe care o moștenește. Aceste întrebări – *de unde vin, cine sunt, ce pot să sper, spre ce mă îndrept* – au primit de-a lungul timpului miriade de răspunsuri secret convergente și niciodată depline. În fond, știm că e mai bine așa: dacă am ști totul, am fi divini: o „situație” pe care niciun muritor nu o poate adevăra.

Cultura implică depășirea de sine prin autolimitare. Cum să „obțin” lumea, prin renunțarea la funciarul meu egoism de mamifer programat să supraviețuiască? Are deci o miză (și o natură) paradoxală, elastică, deschisă, dinamică. Ea constituie modul nostru de a ne reprezenta lumea ca sistem semiotic, dovada că trăim pentru a înțelege și înțelegem pentru a trăi. Trecutul ocupă majoritatea aventurii umane: ne putem proiecta într-un viitor oricât de îndepărtat, însă prezentul nostru istoric e mai puternic influențat de cele petrecute decât de cele posibile. Viitorul poate fi anticipat pe termen scurt, ca narațiune improbabilă, supusă unor modificări de traseu și chiar mutații care exced facultățile noastre profetice.

Trecutul, în schimb, devine tot mai clar cu fiecare generație care dezvoltă instrumentarul intelectual al cunoașterii» sale. Știm mult mai detaliat cum s-a desfășurat viața (din aria europeană) în Antichitatea greco-romană, în elenism, în epoca romano-bizantină, apoi în Evul Mediu latin, în Renaștere și perioada Reformei sau în zorii iluminiști ai modernității decât putem ști cum va arăta societatea globală în 2050. Goethe, omul universal de la confluența umanismului cu romantismul european, știa mai puține despre epoca și creația lui decât noi, astăzi, după două secole de studii goetheene... Cu cât cunoaștem mai precis și adânc acest trecut, fabricăm în fond substanța viitorului. Posibilitățile noastre combinatorii fiind limitate, noutatea nu poate fi decât o variantă neașteptată a celor deja dobândite. Iată de ce efortul de a ne educa neîntrerupt și de a ne educa copiii constituie o investiție existențială în propria noastră supraviețuire. Suntem exponenții speciei (auto) denumite *homo sapiens sapiens*. Ne definim prin facultatea cunoașterii. Ne aflăm deja în societatea cunoașterii, unde capitalul intelectual contează mai mult decât orice altă resursă. În secolul 21 (și următoarele) educația universitară și formarea continuă vor fi potențial accesibile întregii umanități. Nu vor ajunge toți, simultan, în punctul unde cunoașterea e cu adevărat liberă. Vor ajunge pe rând. E ca un tren care se mișcă în aceeași direcție, dar are clase diferite. Așa cum bogații sunt tot mai bogați, elitele intelectuale vor fi tot mai largi, dar și mai etanșe: cei de la clasa I vor putea decide ce meniu se va servi în clasele următoare. În trecutul deja îndepărtat, tehnicile supraviețuirii implicau posesia câtorva date elementare: cum să faci focul și să-l întreții, cum să vânezi, cum să pregătești hrana și să o stochezi pentru conservare, cum să aperi teritoriul de invadatori, umani sau nu. Toți membrii unei comunități aveau acces la același nivel de cunoaștere, dincolo de o rudimentară diviziune a muncii. În viitor, inovația va fi mai întâi accesibilă celor mai educați, singurii care – prin însăși

calificarea lor - vor asigura un *input* adecvat în sistemele create de om. V-aș da un exemplu: chiar azi am citit un articol din *The New Yorker* distribuit pe Facebook de o societate pentru răspândirea filosofiei în școli. Aflu de acolo povestea unui grup mixt (*computer scientists & psihologi*) care studiază modalitățile optime de a programa „moral” vehiculele iară șofer. Cercetările lor au inspirat compania Media Lab să creeze jocul *Moral Machine*, la care s-au abonat peste trei milioane de persoane: prin feedbackul lor la „dilema troleibuzului” (ce e mai etic să aleagă un șofer între două obstacole alternativ evitabile), constructorii de automobile autonome vor programa softul acestora pentru situațiile reale în care s-ar putea afla. Tot lanțul de informații la care mă refer presupune: conectare la net, pagină de FB, acces la limba engleză și bani pentru a cumpăra jocul video; cei care întrunesc aceste precondiții pot contribui *primii* la felul în care vehiculele fără șofer vor fi programate. Gradul lor de cultură și nivelul lor de conștiință morală vor transforma» >

capitalul intelectual într-o premisă a viitorului, contribuind indirect la *definiția* lui. Sigur, putem presupune că grupul de oameni superior educați care modelează softul mașinilor autonome pricep că ei înșiși ar putea fi victimele unei programări insuficient de riguroase etic. Altfel spus, ei vor căuta ca prin opțiunile lor (încărcate în memoria mașinilor autonome) să protejeze, oricând, *orice* om. Există însă multe alte situații în care elita super-educată ar putea lucra egoist, pentru autoprotecție, fără să încalce vreo lege în vigoare. Fie că ne place sau nu, pasagerii de la prima clasă ar putea să nu fie neapărat prietenii întregii umanități. Sună cinic, dar provocările fantastice din viitorul previzibil ar putea consolida relația cauzală între nivelul de educație și șansele de supraviețuire, spre deosebire de prezent, când acea cauzalitate vizează numai mai buna calitate a vieții. Te poți umaniza complet și fără o educație formală (sau continuă), dar nu vei fi prețuit ca atare, pentru că demonia

gnostică a modernității a decis altfel și are de partea ei o masă critică de adepți ai „iluminismului” Un studiu OECD (www.oecd.org/education/education-at-a-glance/) susține cu toate argumentele că vor rezista cel mai bine transformărilor din piața globală a muncii doar persoanele superior educate, care-și pot reajusta din mers instrumentarul profesional. Elitele au condus mereu lumea, în pofida „filantropiei” afișate. Toate au recurs la motive morale și au contribuit, în fond, la progresul colectiv, rezervându-și cea mai largă felie de tort.

Acest eseu mi-a fost sugerat chiar de către editorul său, convins că prin formație, volumele publicate și experiența acumulată ca diplomat pot scrie cu folos pe teme pedagogice, într-un dialog virtual cu așteptările unor familii (nu neapărat de tineri corporatiști...) care caută soluții, dar mai cu seamă *spiritul* în care să-și educe copiii. Nu sunt vreun Pestalozzi postmodern și nici noul Jean Piaget, așa cum nu mi-am propus, aici, un exercițiu academic, cu aparat critic, note de subsol și bibliografii specializate. Sunt doar un om care, neînțelegând mereu valoarea timpului, și-a folosit viața de până acum ca pe formidabila ocazie de a cunoaște, pe cât se poate, adevărul, frumosul și binele. Sunt, de asemenea, părintele a doi *digital natives*. Valoarea pe care o prețuiesc major în ordinea intelectuală e *luciditatea*, definită atât ca adecvare la realitatea dată, cât și ca stare de claritate introspectivă, netulburată de complezența unor iluzii „avantajoase”. Această stare mă determină să scriu, onest, că îmi cunosc limitele. Azi, științele sociale, modelate prioritar prin consensul universitar din Anglosferă, sunt tot mai puțin *normative*. Ele caută precizia metodei științifice, bazate pe analiza unui număr tot mai mare de date empirice, în vederea unor concluzii care completează mozaicul cunoașterii, dacă se pot pune în dubiu prin testul falsificabilității. Primează experimentul... Formația mea umanistă, axată pe încrederea în rațiunea generică și pe centralitatea tandemului filozofie-hermeneutică,

perpetuează mitul unei *mathesis universalis* care s-a demodat... Știu, bunăoară, că teza mea de doctorat (chiar susținută la Sorbona, acum, vai, aproape un sfert de secol, înainte de era internetului) ar fi compusă, azi, în cu totul alt regim epistemic. Nu-mi scapă, în aceeași ordine a lucidității „nemiloase”, faptul că activitatea diplomatică (în care am investit cele două decenii de maximă fertilitate) a făcut din mine doar un scriitor separat de Academie, deci un autor care vizează normativul și universalul cu mijloace impresioniste și care se mulțumește cu judecăți de valoare (inerent subiective). Pot totuși susține, în cheia retrospectivă, că am avut (și mi-am construit, în parte) o viață – carieră, familie, întreprinderi intelectuale – mai curând satisfăcătoare, la scara mea individuală, așa că n-aș cădea, masochist, în extrema subevaluării de sine. Am cunoscut *de visu* cea mai mare parte a planetei și mi-am extras, din pasiunea continuă (dacă nu chiar bulimică) a lecturii, măcar un rudiment de înțelepciune funcțională, pe care am curajul de a o transmite (am făcut-o deja cu copiii mei, care – slavă Domnului! – mi-au adus, până acum, cel mai bun răspuns concret la educația primită acasă). Mai rămâne ca generoșii cititori ai acestui opus să-mi redea ulterior – pe fondul de acum inevitabil al *conversației permanente* – ecourile stârnite în ei de această meditație pe tema educării copiilor „în zilele noastre”. Căci, o spun dintru început, educația e tot ce ne-a mai rămas, ca pariu individual și național, după catastrofa comunistă. Aristocrația s-a dizolvat în gulag și exil. Burghezia nu se poate reconstitui într-o generație, iar mulți dintre urmașii noilor îmbogățiți nu au fost pregătiți pentru viață, ci pentru distracții extravagante, deci au toate șansele falimentului, odată ce consumul steril își va fi arătat reversul necruțător (o avere materială nu e durabilă fără sporirea proporțională a capitalului intelectual care o susține).

Tot ce s-a putut salva, dar trebuie reprodus prin noi creații și reinventarea unei elite vine din patrimoniul

imaterial al culturii naționale, cândva bine racordată la pulsul european, atât în *humanitie* Sy cât și în științele tari. Știu, mantra „educației” ca prioritate abstractă (și tot mai ridicolă, printre reforme avortate și impostori dezinvolti) și-a risipit aura: sună mai curând ca un strigăt în pustiu... Avem însă vreo altă „scândură” salvatoare în naufragiul postcomunist? Noul ciclu de ridicare pedagogică a nivelului nostru mediu, ca societate (nu pot folosi termenul de *reeducare*sângeros compromis prin experimentul demonic de la Pitești), seamănă cu reîmpădurirea unui munte defrișat și trebuie să pornească de la „poalele” acestuia, adică din fiecare familie responsabilă, și asta pentru că, odată (chit că temporar) triumfătoare, contraselecția a blocat, la vârf, orice tentativă de ameliorare a standardelor selective. Pendulăm între excepționalismul legendelor „olimpice” (cu copii remarcabili, din familii bune, care vor emigra, după ce vor fi absolvit universități din Ivy League și *The Golden Triangle*) și „România educată” (cred că ați auzit acest slogan derizoriu), dată, faptic, pe mâna unor repetenți, agramați și, adesea, semianalfabeți. Problema de fond și de durată nu-i privește pe copiii care se pot salva cu titlu individual și statistic irelevant. Ea vizează mai ales maximizarea potențialului uman din clasa de mijloc - ax al oricărei democrații funcționale și motor al dezvoltării noastre economice - într-o lume competitivă și în rapidă transformare, unde ratarea poate antrena nu doar indivizi, ci întregi națiuni. Ratarea colectivă nu e un joc de societate în care cineva câștigă, cât o fundătură istorică în stare să deterioreze calitatea vieții tuturor, sub dominația unor actori externi care prefac democrația într-o farsă și suveranitatea într-o umbră. Efortul fiecărei familii pentru buna educație a urmașilor săi e un micro-antidot la blestemul unei vieți comunitare mediocre, fără urmă de rafinament și competență a dialogului social. Suntem cu toții afectați de „aranjamentul” prost al tranziției postcomuniste, în care fabrici de diplome și industria

doctoratelor plagiate compromit orice aspirație meritocratică, expunându-ne unei vieți publice (și personale) sub semnul provincialismului demotivant, cenușiu, sălciiu și exasperant. La finalul veacului XIX, un arhitect român deplângea „neastâmpărul nostru de mitocani îmbogățiți” După glaciațiunea comunistă, care a simulat o modernizare *in vitro*, ținând națiunea departe de fluxurile ideatice și realitățile lumii „libere”, acest neastâmpăr sterp, dăunător și patetic pare să fi reînceput *de plus belle*... Nu ne vom putea trata ura de sine și complexe de inferioritate decât *punând mâna pe carte*, străduindu-ne să extindem accesul la cunoașterea de bună calitate și oferindu-ne mai mult decât parodia unei elite demne de acest nume. Nimeni nu-ți oferă fericirea pe tavă. Până și Constituția americană postulează dreptul acelei *pursuit of happiness*, care presupune răsplata laborioasei lupte cu ignoranța și autosuficiența. O națiune fericită e o națiune care își sporește forța geopolitică după ce a cules roadele educației consistente: performanță, competitivitate, pârgșii diplomatice și proiecția de *hard & softpower*. Vom atinge viteza de croazieră numai dacă vom lucra individual, familial, asociativ și politic pentru reabilitarea respectului social față de cultură, educație, elita intelectuală și creațiile sale. Adică pentru sporirea capitalului uman. Deocamdată, am produs, prin contraselecție, o clasă politică extrasă parcă din anii 1980, de care ne e rușine și care ne vinde soarta colectivă la solduri. O pseudoelită de prădători retrograzi, analfabeți digital (când nu sunt analfabeți *tout court*), perfect paralelă cu agenda secolului 21, îngânată după ureche. În vreme ce IBM propune primele versiuni comerciale de computere cuantice (30 qubiți, deocamdată), noi nu am reușit nici măcar să ne jalonăm teritoriul cu autostrăzi (accesibile nemților și italienilor încă din anii 1930). Concepte tot mai uzuale – să zicem cele referitoare la tehnologia *Blockchain* – sunt practic necunoscute într-o societate care numără „demnitari” mândri că nu folosesc

cardul bancar. Uriaşul şi nefastul fond de *neîncredere* acumulat în comunism îi face pe românii obişnuiţi reticenţi faţă de inovaţie şi cooperare, opaci în faţa cunoaşterii şi dispreţuitori (în lipsă de altceva) faţă de orice informaţie capabilă să zdruncine prejudecăţile moştenite. Piaţa noastră îi îmbogăţeşte pe manelişti (nu-i vorbă, şi *rapperii* americani şofează Rolls-uri albe şi poartă blănuri de şinşila) în vreme ce se aşteaptă ca prelegerile publice dedicate oricărui subiect cultural să fie... gratuite. Ne-am instalat în nevroza subdezvoltării, pe care numai cultul neoromantic al excelenţei personale o va putea corecta (dimpreună cu o rată mai bună de absorbţie a fondurilor alocate politicilor de convergenţă, la nivelul UE). Nu putem rămâne indiferenţi la tragedia din România actuală, unde *statutul copilului* (formal ameliorat prin import legislativ) rămâne precar. Nu mai suntem în anii '90 (când îngrozeam lumea civilizată prin hoardele noastre de *aurolaci* şi lagărele de concentrare deghizate în orfelinate), dar persistă în mentalitatea noastră ţărănească fie reificarea minorului (tratarea lui ca *obiect posedat*), fie abordarea lui ca fiinţă în fond lipsită de drepturi. În mult sărbătoritul an al Centenarului, un raport... guvernamental arăta că 42% dintre tinerii sub 18 ani sunt expuşi riscului de sărăcie şi abandon şcolar: cea mai ridicată rată din UE. Pe scurt, a te naşte la ţară (sau în localităţile cele mai mici şi drastic dezindustrializate) îţi îngroapă viitorul din faşă. Ştiu o localitate din Năsăud – cu opt mii de locuitori şi în curs de urbanizare – unde niciun elev nu a trecut probele bacalaureatului. Acuzăm adesea, exagerând retoric, tot soiul de *neajunsuri*, numai că pentru decăderea educaţiei publice în anii recentţi nu găsim suficiente sirene de alarmă. Dacă aproape unul din doi copii români e prea sărac şi prea puţin încurajat social pentru a deprinde măcar o meserie cinstită, urmează nu o nouă generaţie de sacrificiu, ci un dezastru comunitar cât un crater post-atomic. Am dorit să scriu această carte şi pentru a contribui, oricât de palid, la conştientizarea acestor

carențe sistemice, ajunse într-un punct insuportabil.

Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l supuneți! Porunca divină transcrisă în *Cartea Genezei* (1, 28) s-a confirmat în toată istoria umană. La început atât de lent, încât concretizarea ei ar fi putut fi pusă la îndoială. Apoi, uniform accelerat, până la Renaștere și Reformă, când Europa - matricea civilizației iudeo-creștine (pornite din Orientul Mijlociu și proiectate global) - a provocat, cu tot cu științele, artele și viziunile sale utopice, o nemaipomenită efervescentă creativă și... procreativă. Când comparăm sutele de mii de vânători-culegători care trăiau pe Terra înainte de inventarea agriculturii cu cele aproape opt miliarde de oameni profilați în secolul 21 după Hristos, ne apucă amețeala. Acum ne-am înmulțit „prea mult” (o spunea deja Malthus) și suntem actorii Antropocenului, o Eră a Omului definitiv instalată, dacă omenirea însăși nu va fi sursa propriei sale extincții. Spațiul s-a restrâns grație transporturilor aviatice și mijloacelor digitale prin care comunicăm. Planeta pare mică nu doar la scara unui cosmos a cărui imensitate e tot mai îndrăzneț cartografiată astronomic, ci și în raport cu specia dominantă, care continuă să construiască, să distrugă ecosisteme, să determine (chipurile involuntar, adică inerent) extincția multor alte specii vii și să dezvolte exponențial cunoașterea, făcându-i pe indivizii componenți să trăiască într-o lume tot mai complicată, dură, plină de anxietăți. Bacteriile și virușii sau pandemiile de soiul ciumei negre ori al gripei spaniole din Primul Război Mondial s-au întrecut, la concurență cu genocidele și gulagurile veacului 20, în răirirea demografică a omului, dar tendința de creștere, înmulțire și stăpânire a continuat să fie definitorie, ba chiar implacabilă. Mulți intelectuali, precum socialistul G.B. Shaw, au dezvoltat chiar o psihoză a suprapopulării. Cu sarcasmul său adesea infantil, Cioran exclamă: „acei copii pe care nu i-am vrut - de-ar ști ce fericire îmi datorează!” Concepția creștină potrivit căreia fiecare copil e un dar de la Dumnezeu (care trebuie legată

și de trauma pruncucidului irodian, relatat în marja Nativității) e în conflict cu pretenția unei vieți de bună calitate, pe care nimeni n-o poate proteja fără un strict control al natalității. Eugenia și eutanasia sunt fețele aceleiași medalii antiumaniste, bătută în numele preocupării (mai mult sau mai puțin „științifice”) pentru o viață îmbunătățită.

Așa cum aminteam, în duhul lui Raymond Aron, nicio generație nu a știut *din ce efect viitorul*, chit că s-a străduit mereu să-l prefigureze, prin profeții, opere de ficțiune sau predicții mai mult sau mai puțin riguroase. Actuala „serie” nu face excepție pe scena acestui mărunț și grandios *theatrum mundi* unde ne interpretăm, o clipă, rolul. Ba chiar suntem convinși - prin metafore de soiul *efectului fluture*, prin teoria anti-fragilității ori cea a factorului multiplicat aleatoriu (*lebedele negre*) - că viitorul e mai nesigur, neclar și imprevizibil ca oricând. Așa cum nu știm ora morții personale, nu știm pe ce căi o va apuca umanitatea nu peste un secol sau un mileniu, ci peste un deceniu. Pe măsură ce intelectul nostru se rafinează și produce mai multă informație despre universul mare sau despre lumea subatomică, despre funcționarea creierului și despre mecanismele psihosociale activate în sfera politică, suntem tot mai neliniștiți, dacă nu chiar convinși că... nu avem un viitor garantat. Autoportretul mereu neterminat al umanității continuă, deși omul însuși pare cumva estompat, „copt” pentru propria-i dispariție. Nu degeaba scria Samuel Butler că „părinții sunt ultimii oameni de pe pământ care merită să aibă copii” Problema noastră imediată nu e stingerea Soarelui (peste 4, 5 miliarde de ani) și nici migrația umană spre planete susceptibile de locuire, în următorul mileniu, ci amenajarea casei terestre la nivelul generației căreia îi dăm naștere sau pe care o educăm acum. În 2050, vom fi zece miliarde... Sir Martin Rees, fost decan la Trinity College, Cambridge și actual astronom al curții regale britanice, a schițat, într-o carte recentă despre

perspectivele umanității, ce e deja probabil să ne aștepte: vom renunța la industria cărnii de vită (prea mare consumatoare de apă și energie), vom introduce în meniu insectele, vom trece la o formă de energie curată accesibilă global (ca să nu ajungem în situația de a tempera clima prin injecție de aerosoli în stratosferă), vom rata moralizarea legală a ingineriei genetice și vom căuta – cu incerte rezultate – să menținem roboții evaluați pe traiectoria unor decizii umane. E greu să vezi într-un asemenea scenariu anticipativ o sursă de bună dispoziție.

Acestui pesimism istoric îi corespunde un versant optimist: dacă vom epuiza resursele energetice necesare civilizației noastre, vom dezvolta la timp un minerit extraterestru, vom coloniza alte planete, vom prelungi speranța de viață prin transplantul de organe donate sau chiar vom genera o specie postumană, net superioară, calibrată pentru o condiție paradiziacă.

În așteptarea acestei noi vârste de aur, piața cărții a fost inundată cu literatură aspirațională (cum să devenim mai performanți) și motivațională (cum să fim, totuși, fericiți). Acolo unde secularizarea a evacuat transcendentă, instalându-ne într-un deșert spiritual, apar tot soiul de mici Moise dornici să ne arate calea spre Pământul făgăduinței: locul unde curge lapte și miere. Starea unde ai înțelepciunea de a vedea din nou viața ca pe un dar divin sau cel puțin dezirabil. Noii uriași biblici sunt azi giganții digitali și figurile iconice de soiul lui Steve Jobs sau Elon Musk, care visează măreții sublime, lăsându-ne impresia că au și resursele necesare pentru a le întruchipa. Pe scurt, fabricăm (și ne agățăm de) orice *speranță* pentru a ne menține tonusul supraviețuirii: programul genetic ne cere asta. Și frica de moarte (mai exact, de anihilare iremediabilă) ne inspiră noi *ordini imaginare* menite să compenseze lacunele realității așa cum o știm.

Mai mult: nevoia de optimism e adictivă. Lucrează ca

un drog. Pe fondul unei pesemne hiperbolice euforii tehnologice, preluăm imediat vești bune, deși suntem invadați de știri alarmiste, apocaliptice. Tot ce putem anticipa, în linii foarte mari, e că observabilul fenomen de accelerare a istoriei va continua, nu neapărat uniform: vrem ca „mașina” lumii să se deplaseze tot mai rapid către o destinație incertă... E foarte plăcut să-ți petreci imaginar sfârșitul lumii la gura sobei (o apocalipsă în botoșei) ori așezat într-un Starbucks, în timp ce derulezi pe telefon oferte simpatice pe OLX și solduri pe Amazon. Discursurile catastrofiste au căpătat, prin supralicitare, un ce derizoriu. Nu ne mai putem convinge nici măcar de tragedia finală pe care o tot invocăm.

Deocamdată, să ne mulțumim cu faptele direct observabile: familia „tradițională” a suferit în Occident modificări ajunse și în Estul postcomunist, cu greu integrat în blocul liberal și democratic al lumii libere. În Franța, o căsătorie din trei sfârșește prin divorț. Recăsătorirea serială e tot mai frecventă. Familiile se recompun: fiecare sosește în noul cămin cu progeniturile *prealabile*. Au dispărut socialmente *proletarii* de altă dată, al căror nume decurgea din singura lor avere: forța de muncă a copiilor (*pro les*). Toată lumea vrea să fie liberă (de obligații) și mizează pe serviciile publice oferite de stat. Tinerii se căsătoresc abia după 30 de ani, pentru că vor să se *distreze*, să-și consolideze veniturile printr-o mai bună fixare în carieră și să fie siguri că au ce le oferi eventualilor copii. Mamele *single* se întâlnesc la tot pasul, poate și ca efect pervers al emancipării feminine. Ea era legitimă, a devenit firească, rămâne incompletă, dar a eliberat femeia și de obligația tradițional subînțeleasă de a-și urma soțul oriunde... Odinioară, de la Rousseau (care și-a abandonat copiii) până la Lev Tolstoi (despre care soția lui nota în jurnal nu doar că e indiferent față de educația lor, dar socotește că e o crimă până și să *trăiești* alături de familie), multe personalități culturale au postulat, practic, un soi de drept al omului „mare” de a-și apăra egoist

creația, fără să se mai îngreuneze cu povara îndatoririlor parentale. Una dintre ficele lui Nicolae Iorga își amintea, cu un umor probabil involuntar, că „tata era un domn impozant, cu o barbă mare, *care trecea uneori prin salon*9. Azi, și acest discutabil „drept” s-a democratizat... Oricum, Europa e afectată de un galopant declin demografic. Părinții sunt primii care știu că următoarea generație va plăti, lipsindu-se de prosperitatea occidentală postbelică, datoriile publice acumulate prin dezvoltarea *statului providență*. Îți trebuie deja un anume cinism (sau o doză de inconștiență) pentru a aduce pe lume progenituri despre care știi deja că vor avea *de tras* mult mai greu. Firește, familia-așa-cum-o-știau-bunicii (cu mulți copii și *pe viața*) rămâne încă vie în mediile creștin-practicante din

Occident, supraviețuind încă și mai bine în Estul postcomunist, unde tradiția e mai puțin erodată de galopul nihilist al postmodernității. Problema e că, azi, un copil înseamnă mult mai multe cheltuieli obligatorii decât acum jumătate de veac. Mai mult de doi copii înseamnă, la rigoare, nu neapărat ruina, dar sigur limitarea consumului părinților până la cote... ascetice. Pe vremuri, hainele treceau de la cei mari spre mezini, iar familia avea ca obligație unică hrănirea clanului, plus asigurarea accesului la școala publică, gratuită. Acum, un copil crește într-un mediu de clasă mijlocie, unde fantasmеle comerciale legate de statutul personal (haine *de firmă*, gadgeturi tehnologice, vacanțe costisitoare, meditații private și taxe școlare în străinătate) deschid o competiție nemiloasă între părinți și, bineînțeles, între copii: nu prea mai contează cine ești, ce știi, ce talente te profilează și ce ambiții intelectuale ai. Societatea te judecă după aparențe, iar aparențele nu pot fi „salvate” decât cu bani grei. Toate aceste presiuni descurajează apetitul procreației, chiar dacă recentul trend *minimalist* („aruncă din casă tot ce e în plus și consumă strictul necesar”) câștigă tot mai numeroși adepți. După modelul vedetelor de film sau din muzică, mulți se abțin să conceapă copii – până când e

prea târziu, biologic - și atunci recurg fie la procrearea asistată, fertilizare *in vitro*, fie la adopția de prunci (eventual de altă rasă, pentru a face și un *statement* public de solidaritate cu lumea săracă).

E chiar ciudat să vezi că milenialii, sau chiar părinții lor, deși dezvrăjiți, adică obișnuiți să încalce pe rând toate tabuurile, în numele unei asumate aspirații spre autonomie, se descurcă atât de greu cu aspecte ale vieții odinioară subînțelese. Cultura internetului a banalizat proliferarea pornografiei, numai că versantul ei autoprohibitiv (prin mijloace contraceptive de tot soiul) reușește să separe sexualitatea umană de scopul ei primordial. A face dragoste (sau *sex*, cum se spune, tot mai mult, și în românește) e doar o față a plăcerilor egoiste la care părem din oficiu abonați, fără legătură cu durata lungă a responsabilităților părintești, imaginate ca povară nesuferită și, prin urmare, puțin sau deloc atractivă. Dacă dorința de a avea copii revine în viața acestei generații, ea se adaugă plictisului consumist, asemenea unei promisiuni exotice de reaprindere magică a dorinței. Dacă tot le-am cam *fumat* pe toate, de ce n-am încercat și *chestia* asta? Dacă prieteni din cercul nostru au făcut pasul, apare mimetismul care ne îndeamnă să-l facem la rândul nostru, măcar pentru a ne completa colecția de *experiențe*. E ca și cum taina supremă prin care viața însăși se perpetuează, prin nașterea unor alte persoane irepetabile, n-ar fi decât o altă față a competiției cu cei din categoria noastră socioprofesională, care ne irită atât de mult dacă ne-o iau înaintea.

O scriu pe șleau: decât să devii părinte într-o asemenea optică frivolă, mai bine te abții. Nu meriți demnitatea parentală dacă ești deja sigur că-ți vei transfera propriile responsabilități asupra statului, asupra unui personal domestic (*babysitters*, *bone*) sau asupra unor roboți inteligenți și GPS-uri de supraveghere la distanță a *micuțului*. Evident, vei recurge și la asemenea proptele, căci îți urmezi cariera, cu datoriile sale

absorbante, dar e preferabil să iei decizia numai dacă îți asumi esențialul datoriilor complexe care asigură umanizarea armonioasă a urmașului tău. Cărțulia aceasta conține o foaie de parcurs pentru cei care vor să devină părinți (demni de acest statut) și pentru cei care, deja părinți, se ocupă de copii minori, în formare. Primilor le voi desemna cadrul mai larg pe care viața cotidiană l-a ascuns, spunându-le, cu argumente limpezi, de ce avem datoria de a deveni părinți, măcar dacă suntem biologic și anatomic în stare de așa ceva. Celorlalți le voi plasa o seamă de sfaturi practice derivate din propria mea experiență, dar și din modul meu de a înțelege cuprinsul unei vieți multumitoare.

Volumele despre *parenting* au invadat piața cărții. Au chiar o secțiune dedicată, prin toate librăriile mai mari. Se bucură și de un public avid, condiție a neîncetatei lor apariții. Nu dau multe parale pe așa ceva. Rețetarul funcționează în gastronomie și farmacie, nu și în domeniul modelării omului. Acest gen pseudostiințific încarnează o mică obsesie a modernității rousseau-iste (vezi „cărămida” *Emile ou De l'éducation*).

Am moștenit din Iluminismul european convingerea că există o stare naturală a omului, din care ieșim prin dresură socială. Literatura motivațională sfidează, din ratiu *y* uni comerciale, adevărul că nu există formule pedagogice universale, a căror aplicare mecanică produce rezultatele *scontate*. Firește că anchetele sociologice și datele statistice ne furnizează informații despre felurite bune practici, la care putem reduce, în primă instanță, neprevăzutul și accidentul individual. Acestea au o valoare indicativă, fără să acopere diversitatea nesfârșită a situațiilor concrete. Rostul educației» e social, căci vizează intrarea în circuit a unor noi adulți responsabili, dar nu orice adult responsabil e și un ins fericit, creativ, împlinit. Pe de altă parte, poți face aproape tot ce trebuie, ca educator, fără să elimini riscul unor derivate incontrollabile. Oricât te-ai strădui, oricât ai fi de riguros și consecvent în

aplicarea unor principii și transmiterea unor valori etice sau intelectuale, copilul tău rămâne un necunoscut din care pot țâșni revolte, atitudini, opțiuni și refuzuri complet anapoda. Avem doar îndatorirea de a ne juca rolul parental cât mai serios, neuitând că e *un joc* și că libertatea constitutivă a fiecărei persoane umane se poate afirma rebel, imprevizibil (uneori e de-a dreptul util să o faci, pentru a evada din sindromul „medicului posibil prost, tocmai pentru că arată a medic”). Ideea că buna educație e o investiție menită să raporteze profituri se aseamănă cu disonanța cognitivă a celor care confundă *frecvența* cu *intensitatea* unui fenomen. Se cade să reținem faptul (de bun-simț) că nu știm din ce e făcut viitorul fiecăruia, deci nici rezultanta lui colectivă. Din orice ar fi însă făcut (cu excepția unui eveniment catastrofal, fără supraviețuitori), putem fi siguri că un copil bine educat va fi în stare, mereu, să se reinventeze, adică să continue pe drumul ascendent al formării de sine (care e labirintic, dar nu aleatoriu). Chiar dacă va „apuca”, din cauza nebuniilor omenеști, o epocă de mari turbulențe, el va fi optim echipat pentru a nu-și rata viața, salvând esențialul reperelor ei fundamentale. Ne putem declara mulțumiți, ca părinți, dacă copilul nostru a ridicat media societății în care trăiește. E singura așteptare rezonabilă, bazată pe capacitatea noastră de a coopera pentru binele comun. S-au născut genii în familii mizerabile, așa cum din familii ilustre au putut rezulta idioți desăvârșiți. Pe unii, împinși mereu spre optimul educației formale, nimic nu i-a putut devia de la un destin mediocru. Se cuvine să ne limităm la ce putem transmite copilului, oferindu-i o ambianță orientată spre lucrurile permanente: dexteritatea de a da un sens propriei existențe exprimă și explică toate tainele pedagogiei. După mine, cel mai bun educator nu e simțul comun (depozit de clișee moarte) cât *înțelepciunea* moștenită în suita generațiilor și adaptată la veacul nostru, cu toate „oportunitățile & provocările” sale. Averea bunei educații e fondul spiritual în care bunul-simț al

supraviețuirii preia, ca pe un veșmânt, retorica și noțiunile fiecărei epoci istorice.

Una dintre cele mai pasionante scriitoare din veacul 20, Marguerite Yourcenar, n-a fost niciodată la școală. Poseda o acută inteligență nativă, greu de afirmat într-o lume dominată de bărbați. Aparținea unei familii aristocratice. Tatăl ei (singurul părinte de care s-a bucurat, căci mama sa a pierit aproape imediat după ce i-a dat naștere) a învățat-o greacă veche și latină (baza culturii umanistice – de la Părinții Bisericii, trecând prin proto-universitatea creată la Aachen de Carol cel Mare, până la umaniștii Renașterii), însă viitoarea romancieră n-a obținut nicio diplomă (cu excepția celei de bacalaureat, prin corespondență). Formația ei s-a desăvârșit prin lecturi personale asidue, vizite insistente la marile muzee europene, stagii goetheene în Italia și byroniene în Grecia, precum și din laborioasa documentare la Yale, Harvard și Hartford (unde a lucrat pe cont propriu, după stabilirea în SUA). Firește, ca franțuzoaică, ar fi putut frecventa Marile Școli, precedate de anul pregătitor la faimoasele licee pariziene Henri IV sau Louis le Grand. Nu vreau să o dau ca pildă pentru a discredita educația formală sau ca manifest pentru așa-numitul *unschooling*, care trădează tot mai vizibila neîncredere a părinților față de sistemul școlii publice. A fost o persoană privilegiată prin naștere și mediul familial rafinat. Rămâne însă un exemplu despre forța autodidactică a formării de sine, pentru oricine primește, la timp, impulsurile cele mai judicios dirijate spre cultura înaltă, altfel spus, spre cea autentică, neparazitată de kitsch, improvizație și fals.

Copiii sunt ambasadorii noștri din imperiul posterității, cu condiția de a nu-i reduce la *versiunea noastră mai bună*, ci de a-i conduce spre *versiunea lor cea mai bună*. Nu cred să existe vreo cale mai democratică spre privilegiul eventualei capodopere: nu oricine îl poate sculpta pe *David* sau *Pietà*, așa cum a reușit Michelangelo, dar există destule probabilități ca „oricine” să devină

mama sau tatăl unui nou Michelangelo (așa cum poate aduce pe lume un nou asasin în serie, precum Ted Bundy, un fost copil „absolut normal” și dus la biserică...). Îi evocăm adesea, plini de admirație, pe marii oameni ai istoriei, în vreme ce neglijăm bucuria, mândria și uluirea (îndeobște anonime) din sufletul celor care le-au dat viață. Admitem că zestrea genetică și buna educație nu ajung pentru a explica un destin excepțional: împrejurările (adică suma factorilor obiectivi care nu depind de acțiunea individuală) ocupă restul tabloului. Din dragostea dintre bărbat și o femeie rezultă adesea un copil sau mai mulți, pe care nu-i aducem lângă noi cu gânduri de mărire, ci din interiorul banal al vieții noastre-așa-cum-ne-este-dată. Există însă, ori de câte ori un copil se află în *statu nascendi*, o doză inefabilă de emoție, din care nu lipsește speranța, în forma sa ideală și absolută. De aici pleacă forța deciziei de a deveni părinte și tot de aici apar ambiguitățile morale și emoționale capabile să tulbure claritatea proiectului pedagogic. E firesc să-ți dorești, după „o viață de om”, să „lași ceva în urma ta” *Urma* e cuvântul-cheie. Suntem sau nu religioși, credem sau nu în supraviețuirea noastră în cealaltă dimensiune, numai că trăim în (post) modernitate, care a înlocuit transcendența prin istorie și natura prin cultură, așa că e oarecum inevitabil să vedem *lumea de apoi* ca pe un teren immanent, plasat în viitorul terestru. Așa cum producția de bunuri simbolice vizează reproducerea memoriei colective (decă lupta cu *uitarea*}, procreția sudează lanțul celular al proiecției biologice. Marcus Aurelius, împăratul stoic, ne cerea să ne gândim la momentul inevitabil în care vor fi uitați și cei ce i-au îngropat pe cei ce ne vor îngropa... Prea puțini dintre contemporanii noștri, la nivelul fiecărei generații, vor avea parte de o amintire durabilă. În România, stat tânăr al unui bătrân popor cu origini și trecut pastoral-agrar, e un lux să-ți cunoști străbunicii. Doar aristocrația (distrusă fizic de regimul comunist) avea privilegiul unui arbore genealogic. Sub picioarele noastre

zace o magmă anonimă, o hecatombă funerară lipsită de epitaf. Asta și pentru că societatea țărănească tradițională beneficia, ca unică memorie scrisă, numai de arhivele parohiale, eclesiastice. Până prin veacul XIX, pământul nu avea cadastru și familiile nu figurau în starea civilă, așa că venim cumva de nicăieri. Această frustrantă aglutinare s-a decantat mai recent, lăsând loc ambițiilor de a construi și de a transmite un patrimoniu. Tot mai mulți români nutresc ambiția de a nu fi uitați, grație averilor, creațiilor și, firește, progeniturilor chemate să le perpetueze amintirea. Iată, spuneam, unde începi să greșești ca părinte. Prima regulă pentru o educație reușită ține de respectul copilului ca persoană autonomă, cu destin personal și drepturi aparte, pe care nu le poți anexa, deși tocmai asta fac cei mai mulți părinți români, inspirați de dictonul troglodit „eu te-am făcut, eu te omor!” Un părinte talentat e cel care se bucură că urmașul său e omul lui însuși, într-un parcurs pe care-l poți doar prefigura, prin dărnicia ta sacrificială, consimțită și jubilatorie. Spunem: *copiii mei, băiatul sau fata mea*, dar am ratat pariul pedagogiei reușite dacă luăm expresia literal. Copilul e cu atât mai autentic *al tău* cu cât reușește să fie nu copia ta epigonică ori proprietatea ta privată, ci o ființă liberă, cu o personalitate distinctă și opțiuni pe deplin asumate. Educația e tocmai efortul sistematic de a pregăti terenul unei emancipări autentice, căci – după cum spunea Pitagora (citată de Diogene Laertios, VIII, 29) – „pruncul posedă în el însuși toate *rațiunile* vieții”.

Omul nu e doar singura ființă inteligentă, conștientă de sine și de mortalitatea sa, ci și unica făptură terestră care nu-și realizează condiția în chip automat. Ne naștem cu toate caracteristicile potențiale ale oricărui *homo sapiens*, dar străbatem un îndelungat proces de *umanizare*. După cum scrie Edward O. Wilson, „natura umană este ansamblul de regularități ereditare din dezvoltarea mentală care împinge evoluția culturală într-o direcție în dauna altora, conectând astfel genele și cultura

în creierul fiecărui om”. Devii om dacă nu te confunzi cu animalitatea, cu divinitatea (sau versiunea ei sumbră, demonică) și cu tehnologia creată de predecesorii tăi. Ești obligat să te separi de aceste trei genuri proxime. Numai așa se degajă umanitatea caracteristică, frumoasă, vulnerabilă, creatoare și tragică spre care putem, legitim, aspira. Luați la întâmplare cazul unui adult eşuat: ba se poartă *ca un animal*, ba se autoglorifică asemenea unui idol (citiți manualul dictatorilor), ba se lasă subjugat de tehnică (devenind robul ecranelor și telefoanelor mobile sau subiectul pasiv al unor mecanisme statale etc.). Ca să fie om deplin, orice individ trebuie să ia distanță față de aceste trei registre și ipostaze ale realității. Animalul trebuie disciplinat social și ridicat până la viața intelectuală. Dumnezeu (sau elementul numinos, transcendent, suprauman) trebuie să fie modelul ultim, niciodată atins și nicicând degradat la scara celor strict omenești. Tehnologia e instrumentul prin care dominăm natura, dar nu are voie să devină baza unei ficțiuni bionice și nici a unei tiranii robotizate. Un părinte isteț pricepe că umanitatea copilului său nu e un *dat*, ci mai curând *rezultatul* acestei triple separații, care lasă loc adevărului și certifică o umanizare plauzibilă. Ce vă spun aici se străvede și în vorbirea curentă: cutare *m-a făcut om*. În mod obișnuit, înțelegem prin asta că acel binefăcător m-a ajutat să mă educ, mi-a îngrijit sănătatea sau m-a promovat în poziția profesională visată. Sensul efectiv al expresiei este, așa cum m-am străduit să arăt mai sus, cu mult mai complex și mai solicitant. Amintiți-vă (dacă sunteți creștini practicanți) pasajul din *Crez* dedicat lui Iisus Hristos: *care pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire s-a pogorât din ceruri și s-a întrupat, de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioara, și s-a făcut om*. A te face om implică deci procesualitatea unei dinamici de mare precizie. Nici măcar Dumnezeu, Creatorul a toate, nu se naște om, mecanic, asemenea unui pahar de cafea care se umple în nișa unei *vending machine*, după ce am apăsat un

buton. Și, à-propos de ce vă spuneam mai sus, El se „face” om pentru că se „golește” în prealabil de propria Lui slavă divină (fără să-și anuleze însă natura divină). E ceea ce teologii numesc *kenoza* christică (de la un verb grecesc desemnând *deșertarea* unui vas). Altfel spus, pentru ca omul să apară, nu e suficientă nașterea sa naturală, prin expulzarea în afara pântecului matern a unui fat ajuns „la termen”.

E nevoie de construirea dedicată și delicată a unui *spațiu* al umanității sale. Părinții sunt, fie că o știu, fie că nu, arhitecții acestei construcții, echivalente cu o a doua concepție.

Această re-naștere se petrece sub asaltul unui carambolaj de întâmplări neprevăzute, ca să nu spunem sub o crudă roată a norocului. În fapt, nu știm *cui dăm viață*. Există în noua ființă apărută la suprafața existenței o sumedenie inextricabilă de posibilități, pe care convocarea arhaică a *ursitoarelor* din basme o sugerează neliniștitor. Gândiți-vă că mamele oricărui viitor om de seamă – de la Platon și Francis Bacon, până la Einstein și Marie Curie – au avut sub ochi, după travaliul nașterii, același prunc aparent chinuit de confruntarea cu lumea extrauterină: o biată făptură ridată ca un Matusalem (sau un Sharpei!) care gângurește în căutarea sânelui matern... Firește, anxietatea prenatală a părinților e mult redusă, azi, prin imagistica ecografelor, care dezvăluie, cu o supremă impudoare, sexul pruncului, așa cum poate anunța, într-o clipă fatală, eventualele sale malformații. Aceste aparate medicale obiectivează fătul, îl reifică și îl verifică, asemenea unui cântar pe talerul căruia se depune o marfă fără viață. Chiar dacă mortalitatea infantilă a scăzut (chiar și în economiile emergente), progresul medical nu diminuează misterul concentrat în noul născut. Cine va fi? Ce va fi? Cum va fi? Cât va fi? Iată întrebările pe care le lăsăm fără răspuns, pentru că nimeni nu le poate da vreunul, înainte de vremea amintirilor și a bilanțurilor crepusculare. De fapt, bucuria nașterii e deocamdată

prioritară. Dacă pruncul e sănătos (i se dau, de altfel, și *note* natale, pentru primul și poate cel mai complicat examen), toată lumea e veselă, ba chiar fericită, gata să posteze fotografii pe Facebook, pentru a face, *urbi et orbi*, marele anunț triumfal. Deși camera e pregătită, cu pătuț și jucării (muzicale), cu stocuri de pampers și instrumentarul alăptării (incluzând pompițe și pâlnii), deși familia extinsă, începând cu bunicii, s-a reunit prompt și entuziast, deși cărțile de puericultură se adună pe noptiere, părinții se simt cumva descumpăniți (mai ales dacă e prima lor experiență). Înainte de a-și introduce pruncul în ritmul *obiceiurilor definitive*, ei sunt cei care trebuie să dobândească competențele primare ale „meseriei” și să-și asume veghea, deficitul de somn, starea de alertă. Un întreg trecut uman se recapitulează în acest *knowhow* deprins la fața locului. Nimic, într-o viață de om, nu egalează triumful pruncului care țipă pentru a celebra taina nașterii sale: te uiți la acea făptură plăpândă ca la un suveran inexplicabil, a cărei forță provine din chiar *ceea ce este, pentru că ființează*.

Partea I

EDUC, DECI MĂ EDUC

Numeroși părinți fac greșeala de a considera educația (doar) ca pe un transfer de cunoștințe și abilități. E ca și cum, din ziua zero (am venit acasă, de la maternitate) până la *graduation party*, am descărca pe discul dur al creierului infantil suma datelor pe care le purtăm noi înșine, urmând ca procesul să fie completat printr-un masiv *download* operat la școală și în restul interacțiunilor sociale. Această viziune vine» >

din Evul Mediu, când se considera că mintea e o *tabula rasa* - o tăbliță goală - pe care se aștern „informațiile” dictate de autorități (familie, biserică, „patroni” de tot felul, prinți, regi etc.). Nu putem nega partea ei de adevăr: copilul se dezvoltă prin preluare directă și mimetism, iar cortexul său e complet matur abia pe la 24 de ani: el reproduce ceea ce vede și aude, absoarbe (la început necritic) toate explicațiile, definițiile și noțiunile care-i sunt pasate în conversația zilnică și, mai

apoi, în instituțiile „formative” prin care-i este dat să treacă. Mai e însă ceva, și încă esențial: copilul ne oferă un *feedback* continuu, care modifică în timp real propriul nostru „mesaj” pedagogic. Adică ne educă și el pe noi, obligându-ne să ne transformăm propria viziune despre lume în dialogul activ pe care-l presupune îndelungata ucenicie a umanizării. Să zicem că un părinte de formație filosofică începe să-i spună copilului ce sunt *timpul* și *spațiul*. Îi va livra definițiile cele mai simple, dar în termenii culturii sale. Dacă nu se face înțeles, își va muta efortul explicativ în alt registru (poetic sau analogic) și va reformula definițiile până când capătă confirmarea faptului că micuțul sau micuța a început să asimileze termenii. Nu e vorba numai de faimoasa „coborâre la mintea copilului”, cât de faptul că replica infantilă îți modifică propria înțelegere a fenomenelor vizate. Orice informație plantată mecanic în mintea copilului, sub pavăza autorității („e așa pentru că spun eu că e așa”), va fi respinsă în final, pe căi explicite sau inconștiente. Dacă pleci mereu de la convingerea că vlăstarul tău e o persoană diferită, plină de resurse care nu-ți aparțin și nici nu pot fi subordonate forțat, vei pricepe că întreaga aventură a pedagogiei e bilaterală, dinamică, reflexivă și reciproc modelatoare.

În secolul 21 (de fapt, după al Doilea Război Mondial) cunoașterea occidentală a explodat: volumul ei a crescut exponențial, în vreme ce paradigma „socratică” (transmiterea cunoașterii pe filiera maestru-discipol) s-a atomizat, divizându-se inițial în curente concurente (structuralism, marxism, mai apoi psihanaliză, științe cognitive). Pe plan mondial apar, de pildă, peste 4.000 de reviste dedicate științelor sociale. Plus sute de mii de articole. Cine le mai poate parcurge? Profesorii universitari occidentali se plâng adesea de faptul că fragmentele de cunoaștere super-specializată, pe care le produc ca niște vâslași de galere, circulă în medii foarte restrânse și nu mai sunt integrabile într-un tablou cognitiv coerent. Fenomenul interdisciplinarității n-a reușit să evite

parcelarea cunoașterii și erodarea autorității magisteriale. Chiar și cunoașterea de vârf – simbolizată prin tezele de doctorat – suferă de pe urma contractualismului și a demografiei universitare bazate pe numere tot mai mari. S-a produs un soi de proletarizare a corpului profesoral. Unii întrețin iluzia că feminizarea catedrelor (și a populației studentești) compensează vechiul androcentrism academic, proiectând transmiterea cunoașterii într-o lumină egalitară și democratică. Numai în universitățile de top se păstrează un raport generos între personalul didactic și numărul studenților cu care lucrează. În rest, școlile (de toate gradele) au ajuns niște combinate industriale aproape anonime. Marile ceremonii, carisma, strălucirea monarhilor universitari, retorica elogiului, frica, favoritismele, instrumentalizarea studenților în rețele de putere controlate de magistrul – iată tot atâtea aspecte „tradiționale” (bune și rele) exilate într-un trecut revolut. În aceste condiții, relația pedagogică părinte-copil e singura care, înainte și în paralel cu educația formală, poate reconstitui paradigma socratică. Nu mai există, azi, măștri care-și „alăptează” discipolii cu ambrozia cunoașterii, pe fondul unor prietenii asimetrice, al venerației și afecțiunii exprimate de-a lungul întregii vieți. Părinții redevin – dacă își asumă această misiune – magiștrii meniți să acompanieze, cu toată căldura, încrederea și devoțiunea necesare, formarea intelectuală a urmașilor lor, începând cu primele luni de viață conștientă. Vast program și dificilă misiune! mai ales pentru noi, care încercăm să ne educăm copiii sub presiunea unui *Zeitgeist* perfecționist.

Dacă – după cum propuneam ca definiție – scopul educației vizează (re) producerea unor adulți responsabili (așadar capabili de autolimitare și contribuție creativă la binele comun al societății pe larg) înseamnă că și deprinderea vorbirii începe sub acest semn. E clar greșită (și chiar comică) tratarea copilului care învață să articuleze limbajul ca pe un *homunculus*. Creierul are o

fantastică plasticitate, așa cum semnul lingvistic e arbitrar, așa că *lugu-lugu* e la fel de semnificativ, în contextul nostru intențional, ca orice alt termen, mai puțin interjecțional. Fiica mea m-a uimit când a rostit, la 11 luni, din căușul căruciorului, cuvântul *minuscul*. Să nu ne tratăm copiii ca pe niște idioți corigibili, ci ca pe niște parteneri de joacă pe termen lung. Realitatea însăși e, la urma urmelor, suma unor jocuri de limbaj. N-am putea *informa* magma opacă a materialității lumești fără această maree de convenții semnificante. Copilul e într-adevăr mimetic, adaptabil, flexibil și total vulnerabil, o vreme, la semnalele primite în mediul său domestic: le preia, pentru că nu are conștiința unei alternative (nu are încă de ales). Putem cel puțin să-l „socializăm” printr-un respect practic față de personala lui demnitate, fără să-l condamnăm la o condiție de oligofren simpatic. El e oricum neajutorat: să-i dăm, constant, sentimentul că nu este... Și putem face asta vorbindu-i *normal*, deci nu ca și cum ne-am *coborî* mereu „la mintea lui” (slabă). Asta nu înseamnă să-i citim, în loc de primele povești, sau de bucăți instructive din *Legendele Olimpului*, pasaje din tratatele filosofice pe care nu le-am citit, poate, nici noi, ci doar să-i adresăm cuvântul cu o solemnitate firească, străduindu-ne să-i explicăm corect înțelesul fiecăruia. Taina procesului de umanizare pretinde o atitudine *rituală*. Primele exerciții pedagogice sunt reușite dacă găsim media dintre tendința (fals protectoare) de a subestima inteligența copilului și ispita (narcisică) de a o supraestima. Părinții pot deveni prietenii și partenerii copiilor, într-un climat destins și totuși sobru, voios și angajant. Nu are sens să-l coplesim pe micuț cu varianta diminutivată a limbii materne. Mă aflu odată, prin adolescență, pe o plajă românească, unde o bunică robustă, în costum de baie alb, își instruia nepotul cu următorul îndemn de un imens comic involuntar: *Florinei, stai copăcel cu poponelul pe colâcel!* De ce să spunem: *păsărică, pietricică, năsturel, bombonică, mașinuță, păpușică, cățeluș* sau *plăpumioară*, și nu *pasăre, piatră*,

nasture, bomboană, mașină, păpușă, cățel sau plapumă? Eu unul aş prinde chiar prima ocazie pentru a-i explica „micuțului” („micuței”) diferența dintre un termen și variantele sale diminutive sau augmentative: să învețe, deodată, că poți spune, în funcție de împrejurări, *nas, năsuc* și *năsoi*... Ceea ce contează e tonul afectuos, calm, armonios, care-i transmite copilului un sentiment de naturalețe ludică și plăcerea de a deprinde cât mai repede cât mai mulți termeni bine definiți, deodată cu sinonimele sau, după caz, antonimele lor. Copilul nu trebuie să ajungă la concluzia că dialogul dintre părinți (și adulți în general) face parte, prin lexicul și tonalitatea lui, dintr-un univers separat, care-l exclude. Cel mai eficient e ca el să se simtă, neîncetat, ca parte a unei singure *conversații*. Din păcate, mania diminutivării e foarte răspândită: copiii duși la grădiniță, de pildă, riscă să dea acolo peste colegi care au preluat deja „boala” din familii unde acest reflex lucrează neabătut: *îmi dai și mie găletușa și lopățica ta? Vezi că ți-ai pătat șorțulețul! interesata*. mi se pare și contradicția acestei pedagogii strămoșești, pentru mine inadecvată: părinții care micșorează cu tot dinadinsul lumea copilului sunt și cei care-l îmbracă, de pildă, ca pe un mic adult, cu *costumaș, sacouaș, bre te lute, ciorăpei lungi* și cămașă cu jabou (odinioară numită, pompos, *cămașă de Opera*) ... Asemenea contraste au fost atenuate grație industriei vestimentare moderne, care uniformizează copiii într-un registru *casual*. Și tot mai vedem, ici-colo, părinți care-și îmbracă odrasla ca pe un mic fante de Spania, în catifele epatante și pantof (lor) i de lac...

Există în România un soi de ethos nupțial, ilustrat prin complexul *hainelor de gală* (costume din stofe lucioase, de seară, purtate în plină zi, pălării inutil sofisticate, poșete lucitoare, rochii încărcate cu paiete și accesorii stridente, într-o combinație de party newyorkez Art Deco și nuntă la cort, în sunet de manele). Dacă vom insista suficient asupra argumentului că *adevărata eleganță nu e niciodată ostentativă*, am putea elimina

(cândva) triumful aparent iremediabil al mitocăniei cu ştaif... Am cunoscut în politica românească vreo câteva cazuri sinistre de ȕw-permanent: parveniţi care ȕineau să pară mereu *scoşi din cutie* şi afişau un inventar de cel puţin 100 k, de la costumul Brioni şi cravata Hermès până la ceasul exorbitant din aur roz. Erau, de departe, cele mai distonante şi caraghioase prezenţe din lumea aceea oricum dominată de ambiţioşi fără stofa... intelectuală. Mi-a fost dat să întâlnesc, prin câteva ţări europene, şi adevăraţi bogaţi (cu sau fără patalamale aristocratice): se distingeau prin discreţie, ca să zic aşa. Preferau să se îmbrace comod, în haine deja uzate, dar de excelentă calitate. Nu purtau, de pildă, pantofi din piele de crocodil. Nici ȕoale branduite (D & G, LV etc.). Nici ceasuri cât solniţa. Admit, parveniţii noştri îi imită, palid, „după buget”, pe omologii apuseni, de care e plină California. Bine, arhetipul acestui stil românesc – regăsit în tot spaţiul post-sovietic – e, fără dubii, Dubaiul... Nu ne putem deci împăuna cu un protocronism al prostului gust somptuos: am venit prea târziu şi din acest punct de vedere! Aş aminti, dacă tot suntem aici, răspunsul dat de Alex. Leo Şerban unei reviste americane care-l rugase să-şi definească stilul vestimentar: *casual, with a difference*, a răspuns criticul de film şi eseistul care se apropiase cel mai fidel, în anii '90 şi 2000, de tradiţia genuină a dandysmului...

În fapt, aventura oricărei educaţii e direct înrădăcinată în nivelul obiectiv de cultură (fie şi generală) pe care l-au dobândit progenitorii: e ceea ce s-ar putea numi capitalul lor simbolic. Dacă citiţi această carte, vă aflaţi deja într-o categorie socioprofesională urbană, conectată, informată, pe care lectura ei o va ajuta să-şi organizeze intuiţiile prealabile, completându-le prin accente (sper) inspiratoare. Există însă şi familii modeste, compuse din părinţi care au prins din zbor efectele occidentalizării României după integrarea în UE şi care, chiar lipsite de studii superioare, vor ce-i mai bun pentru copiii lor. Oricine are dreptul (şi chiar obligaţia) de a

contribui la progresul națiunii sale ridicându-și urmașii pe o altă treaptă de înțelegere a lumii și de interacțiune cu ea. Mai mult decât atât, cu toții – bogați sau nu, părinți sau doar profesioniști din toate domeniile – avem șansa de a ajuta la maximizarea potențialului oricărui copil, fie el rudă, vecin de palier sau victimă mediatizată umanitar a unei situații defavorizate. Contează, firește, ce diplome te recomandă, cât iubești lectura, ce cheltuieli lunare faci pentru consumul de bunuri culturale, însă – dincolo de aceste variabile – e important să difuzăm în jurul nostru convingerea că tineretul actual e la modul cel mai riguros un factor al calității vieții colective; cu cât vom contribui, ca părinți sau doar ca „atomi” civici, la ridicarea nivelului mediu de cultură și autodeterminare socială, cu atât ne vom trăi viețile într-un climat mai uman, mai rafinat, mai consolator și mai gratificam. Reușita unei bune educații are un impact social cu mult dincolo de cercul familial și reprezintă o investiție comunitară generos amortizată. Succesul individual e un nonsens într-o societate redusă la o dinamică darwinistă, între *survival of the fittest* și *struggle for life*. Din păcate, nu prea mai credem în noi înșine, așa cum nu ne mai credităm semenii și ne-am pierdut capitalul de încredere în instituțiile menite să regleze viața socială. Din varii cauze, pe care nu le voi detalia aici, România seamănă cu o arcă a lui Noe, populată după principiul *scapă cine poate*. Fiecare copil bine educat poate risipi ceața acestui blestem colectiv autorealizat prin defetismul în care ne complăcem. Dar orice reușită pedagogică, soldată cu „apariția” unui om integru și inteligent adaptat la complexitatea lumii contemporane, are nevoie de un public pe măsură și de aliați care să multiplice sensul acelei reușite.

Consider că primul „septenat” (bătrâneștii 7 ani de acasă) este cel mai important pentru „planul de zbor” al fiecăruia. Până la trei ani, copilul învață cele mai importante gesturi (postura verticală, mobilitatea, educarea reflexelor de igienă corporală și deprinderea

unor cutume alimentare). O zestre pentru toată viața! Dar ansamblul intervalului preșcolar e decisiv. Dacă primul spectacol la care asistă copilul e o familie armonioasă, trăitoare într-o casă unde, pe lângă computer, smartphone și tabletă, există și cărți frumoase, înaripate prin vocea maternă (bun, și de ce n-ar citi și tații povești?), el începe să descifreze realitatea într-o cheie destinsă și încrezătoare. Din păcate, părinții sunt împinși de societate către o atitudine hiperprotectivă (cam de aici se alimentează și mania diminutivelor, pe care am ridiculizat-o anterior). Vad în asta reflexul scăderii credinței în Dumnezeu, adică în instanța nevăzută care protejează copilul mai presus de manevrele noastre defensive. E doar o aparență: toate generațiile au făcut asta, ca în basmul unde împăratul, speriat de o prevestire sumbră, își închide fiica într-un turn, departe de înțepătura fatală care, fiind sortită prințesei, nu avea de fapt cum să fie evitată (povestea poate fi văzută și ca metaforă a dezvirginării). Un pedagog englez din veacul XVIII, William Cadogan, observa în ale sale *Essays upon Nursing and Management of Children*, că toate bolile provin din faptul că micuții sunt înfofoliți (*overclothed*) și îndopați (*overfed*). Această supralicitare protectivă unea aristocrații și țărănimea într-un singur elan iluzoriu: și copiii de la țară (viitorii bunici ai majorității românilor de azi) erau legați fedeleș în scutece mumificatoare. Cam tot aici s-a format și mitul *curentului* de aer care... *trage*, deci atrage boala, deși rostul igienic al *aerisirii* e un truism medical. Există un substrat inconștient care opune viața umană naturii ostile. Un atavism, dar și o superstiție. Ca să nu mori, e nevoie să porți șapte cojoace, să nu ieși din casă, să te zidești într-o armură. Din vremuri imemorabile (sau doar din perioada comunistă, încă recentă) ne vine spaima de prea puțin, teroarea în fața penuriei. Trăim de câteva decenii într-o societate de consum și iată că n-am eliminat amintirea foametei, de care scăpăm printr-un campionat național de obezitate. Din motive economice, majoritatea copiilor români sunt

umflați *cowjunk food* „de rezervă”: colacii șuncoși vor oferi un stoc de calorii numai bun în eventualitatea altor vremuri de cumpănă... Pe scurt, îmbrăcați-i pe copii rezonabil de gros, dacă e frig, nu cumpărați niciodată băuturi gazoase, explicați-le că tot ce ține de *fast food* e mai curând toxic, dar luați-le periodic un hamburger cu cartofi prăjiți, ca să nu rămână cu frustrarea unei interdicții pe care încă nu și-o explică rațional. Aerisiți camerele - ca simbol al minții ventilate. Minunatul principiu paulin („toate îmi sunt îngăduite, dar nu toate îmi sunt de folos”) rămâne farul nestins al unei pedagogii echilibrate. În ce mă privește, nu recomand practicarea sportului de performanță. Acela cere sacrificii și eforturi care-l îndepărtează pe copil de școală și îl abonează la sigure decepții (căci, s-o recunoaștem, părinții care-și împing odraslele pe acest drum speră ca ele să stea mereu pe un podium bine remunerat: vor sta doar trei, din sute de mii...). E mai curând util să legi stilul *aerisit* de practicarea, plăcută și puțin sistematică, a mai multor sporturi, în varianta de *amator* adică de om care, pur și simplu, iubește mișcarea. Copiii mei au învățat să înoate, să patineze (pe gheață și pe role), să schieze, să joace tenis, ping-pong și badminton, au făcut chiar un pic de arte marțiale (karate și taekwondo), iar unul dintre ei a descoperit, ca student, și exercițiile yoga. Arhisuficient pentru a umbla într-un trup flexibil, mobil, agil, dezinvolt, fără afișarea unei musculaturi obscene, ca în revistele de „culturism” (pe care francezii îl numesc, ironic, *la gonflette*). Nu e musai ca un corp athletic să sprijine un cap sec. Și nici ca un trup rahitic să susțină un cap strălucit. Nu facem, așadar, opțiuni inter-exclusive. Logic e să ne pregătim copiii pentru o viață activă, în care *tonusul* (sinonim al calității) e mai important decât masa musculară.

Nu știu dacă ați văzut filmul *Slumdog Millionaire* (îl puteți viziona pe Netflix). E despre un grup de copii ai străzii, care cresc în groapa de gunoi din Mumbai. Vânați,

brutalizați de adulți cinici, hăituiți, exploatați, mutilați (unul, cu o voce frumoasă și ureche muzicală, e orbit de niște ticăloși, pentru a fi trimis să cerșească firfirei în schimbul unor numere stradale de cântăreț handicapat). Dar și pentru acești năpăstuiți există o rază de speranță, întruchipată de povestea eroului principal, care ajunge să câștige lozul cel mare la un *quizz-show* televizat. O mare parte dintre copiii lumii (mai ales în Africa, Asia și America Latină) cresc în condiții atroce și se zbat pentru supraviețuire, iar un procent infim chiar reușește să străbată plafonul de nori, ieșind la lumina educației și succesul unei cariere greu de imaginat inițial. Filosofii stoici, reveniți la „modă” (în frunte cu Seneca), recomandau practica sapiențială a *vizualizării negative*. Ea consta în voința de a-ți reprezenta constant *the worst case scenario* să-ți imaginezi nu doar propria ta moarte, dar și pe cea a celor mai apropiate ființe, să te „vezi” ruinat de vreo lovitură implacabilă a destinului, bolnav, sărac, singur, proscris... Există și varianta hasidică a acestei tehnici. Era destul de popular bancul acela cu Ștrul, care i se plânge rabinului că n-are destul loc acasă. Rabinul îl sfătuiește să înghesuie înăuntru, peste familia sa numeroasă, și animalele din gospodărie, pentru ca scoaterea lor afară să-i dea în fine senzația de spațiu excedentar... Atunci când ni se pare că România e o țară imposibilă, care ne răpește șansele de bună „dezvoltare personală”, merită să ne dedicăm, voluntar, unor asemenea exerciții comparative. Să ne gândim că suntem totuși situați în primul sfert al topurilor globale (adică în primele 50 de state din cele circa 200 care fac parte din ONU). Că venim din comunismul care ne sărăcise pe toți, condamându-ne la traiul indigenț dintr-o mare pușcărie. Sau că, precum în filmul amintit, există (pe alte meridiane și latitudini) sute de milioane de copii care nu au nici a zecea parte din șansele pe care le putem oferi copiilor noștri. Pare meschin să gândești prin comparație și totuși e legitim să găsești în situația ta concretă toate argumentele

capabile să motiveze deopotrivă speranța și acțiunea constructivă. Nu e nevoie să ne simțim *privilegiați* ca să nu ne paralizăm ambiția de a evolua. E însă necesar să ieșim din autocompătirea victimizantă și din fatalismul „mioritic” în care ne complăcem prea ușor.

ERA IGNORANȚEI?

Andrei Cornea a susținut recent o conferință la Teatrul Național din București care nu întreba dacă ne aflăm, ci afirma că ne aflăm în *era ignoranței*. Nu l-am auzit, însă cred că știu pe ce și-a întemeiat expunerea acest savant de orientare liberală. Cultura internetului – mediul natural al nativilor digitali – îți deschide toată cunoașterea umană, dar nu-ți poate dăruia discernământ. Ești în labirint, numai că lipsit de orice fir ariadnic. De aici rezultă un fenomen straniu și chiar periculos, vizibil mai ales în *social media*, care au alocat fiecăruia o tribună (sau o băncuță rurală, în fața porții) de unde tună și fulgeră, exprimându-și cu tot mai mare aplomb „opiniile”. Lumea va continua să fie condusă de cei mai bogați și mai educați, însă e tot mai limpede că masele își fac propria „politică”, grupându-se sub proiecte inconștient totalitare, fanatice. Deciziile nu se mai iau la Davos, ci în zona de impact a *social media*, care generează curenți de umori colective imediat înregistrate pe seismograful sondajelor. Până să exporte democrația în lumea iluzoriei Primăveri arabe, societățile dezvoltate importă anarhia prin Twitter și Facebook, unde ethosul indignării (de fapt, neimplicate și strict mimetice) erodează toate formele clasice ale autorității. Simplul fapt că au un canal public de comunicare îi face pe cei mai mulți să confunde părerile personale cu adevărul.

Pe de o parte, s-a lătit impertinența ca alibi democratic: „părerea mea e automat validată prin efectivul drept de a o exprima. Suntem în etapa lui „e așa, pentru că așa cred eu că este”: doxocrația, departe de dialogul real, moderat prin autocenzură. Dacă folosiți Facebook (iarmarocul mondial și „fabrica de narcisism”, căreia i-am

dedicat o carte) ați văzut cum se desfășoară lucrurile în zona comentariilor. Cei mai mulți reacționează *off topic*, deviind dezbateră spre zone străine de tema propusă. Sunt alții care-ți contrapun un... [link](#) (de obicei pe Wikipedia, care, cel puțin în limba română, traduce prost pagini englezești și e plină de aproximații la „intrările” dedicate subiectelor autohtone). Ai apoi de-a face cu cei care te contrazic tocmai pentru că ce scrii tu i-a pus pe gânduri și le-a chestionat prejudecățile. Mulți cred că au înțeles perfect tocmai ce e limpede că n-au înțeles deloc. Vezi în aceste turniruri lățirea inculturii, superficialitatea obtuză, confuzia cronologică (un prieten anglist îmi spune că a găsit studenți care-l plasează pe Shakespeare în veacul XIX), pe scurt, efectul pervers al accesului la o masă de cunoștințe nesistematizate, frecventate anapoda, fără un desen contextual și o logică structurantă. Iată portretul acestui paradox epocal: cei mai mulți nu mai fac distincția mereu necesară dintre materia primă a cunoașterii și operațiunile mentale prin care ea capătă coerență, formă clară și conținut judicios. Conviețuim cu ignorantul care își ignoră ignoranța... E, aici, și un efect al destructurării canonului clasic din învățământul public. Cadrul cronologic și elitist al Marilor Texte a fost spulberat și înlocuit cu o grilă sincron-populistă, pretins recuperatoare, „justițiară”, bazată pe aducerea „minorităților” (etnice, sociale, sexuale, religioase) în centrul atenției pedagogice. E deja un fapt consumat, pe care adepții (adesea inerțiali) ai modelului paideic recomandat de Constantin Noica (în anii de plumb ai comunismului terminal) îl contestă iară prea mare succes. Asta înseamnă să uiți că e mai ușor să distrugi ceva bun decât să creezi ceva mai bun. Francezii au chiar un proverb: mai binele e dușmanul binelui! Dacă faptul e consumat în universitățile occidentale, transpunerea lui la periferie – acolo unde ne aflăm – s-a făcut cu un plus de zel provincial... Dar stau lucrurile chiar așa? În linii mari, da, pentru că generația 68 a colonizat puterea academică și

controlează discursurile *mainstream*. Iată însă că o universitate de Ivy League, Columbia, e căutată și pentru al său *core curriculum*. La nivel de facultate, studentul își alege un *academic major* (o disciplină de bază), dar primește obligatoriu și cursuri de *Art and Humanities*, cu o paletă uluitoare (de la neuroștiințe la artă hindusă). Nu capătă diploma până când nu a parcurs Marile Texte, de la Homer, Biblie și Platon, până la James Joyce. O fi rea „dictatura” simbolică a marilor bărbați albi și decedați, dar parcă nu poți educa serios pe cineva aruncându-i peste bord, ca pe un balast plin de culpe stabilite ideologic. Același sistem e practicat la Harvard, unde orice student *undergrad* frecventează cursuri, scrie eseuri și susține examene în opt arii cognitive socotite relevante pentru completa lui educație: *estetică și interpretare analitică, cultură și credință, raționament empiric și matematic, judecată etică, științele vieții, cosmologic, societățile lumii* și, firește, *locul SUA în lume*. Tot în America, viitorii medici intră la școala de „specialitate” abia după ce au obținut diploma de *Bachelor of Arts*. nu te poți ocupa terapeutic de om fără să știi care-i este istoria, adică fără să te fi antrenat în ceea ce Cicero numea *cultura animae*. Ne trebuie o doză de conservatorism luminat pentru a nu converti uriașele avantaje ale culturii digitale într-o eră a prostiei vocale, la scară mare, care se autosabotează printr-un vacarm cacofonic. Faptul că e tot mai ușor să găsești informații nu te scutește de ucenicia laborioasă din spatele unei educații riguroase. Poate că nu mai ai neapărată nevoie de greacă veche și latină, dar nu poți ajunge la cunoașterea de calitate, productivă și coerentă decât prin dobândirea unor competențe certificate, și nu prin folosirea oarbă a unui mouse cu care deschizi la întâmplare pagini pe web.

Universitățile din Anglosferă mențin și diversifică tradiția așa-numitelor „societăți” în care studenții își cultivă pasiunile intelectuale. Unele sunt doctrinar politice (libertariene, conservatoare, liberale, social-democrate

etc.).

Altele vizează curente filosofice, autori, domenii intelectuale distincte. Toate sunt forumuri destinate, colegiale, unde tinerii se antrenează în arta dezbaterii (*debates*), deprinzând schimbul de argumente, civilitatea, răbdarea de a asculta poziția interlocutorului și de a polemiza cordial. Văd că studenții din „străinătate” reveniți în România încep să implanteze local aceste practici și nu pot decât să mă bucur că o fac. Ignoranța generată prin zgomotul opiniilor personale nefondate va fi evitată dacă aclimatizăm treptat bucuria unui dialog pertinent: adulții din societatea noastră, trecuți din mormântul tăcerii totalitare în gălăgia interjecțională a „tranziției” spre democrație, nu au cum să le dea lecții de acest soi propriilor lor copii. Nu poți preda decât ceea ce știi cu adevărat și aplici în fapt. Și, ca să știi cu adevărat, trebuie să fi trecut prin multiple experiențe modelatoare, hrănite din timpul, energia și curiozitatea ta veritabilă. Degeaba ai „de partea ta” internetul, dacă te porți în câmpul cunoașterii cu inadecvarea ridicolă a unei găini pătrunse accidental într-o catedrală.

PUTEREA EXEMPLULUI

Ca educatori, suntem cu siguranță repetenți când vine vorba despre puterea exemplului, deși ar trebui să nu le predăm copiilor noștri nimic din ce nu reușim să facem noi înșine. Pedagogia implică prezumția exemplarității, pe care ne-o acordăm din oficiu. Oricât am fi de nemulțumiți cu viețile noastre, le cerem copiilor să vadă în ele mai multă virtute decât suntem capabili să producem. În capitolul „Educ, deci mă educ”, am tratat chestiunea interacțiunii părinți-copii: paideia ca dialog și ecou continuu. Îmi propun aici câteva marginalii pe tema legăturii dintre ce întruchipăm, ca părinți, și ce le pretindem copiilor noștri. Pe de o parte – așa cum tot amintesc –, ei ne copiază comportamentul. Pe de altă parte, n-au de ce să dea crezare unor lupi moraliști. Nu poți, de pildă, încuraja practica lecturii dacă odraslele nu

te văd niciodată cumpărând, citind și comentând o carte. Dacă nu le duci, de mână, în librării. Dacă nu cauți librăriile în orașele unde faci turism, dacă nu le arăți, acasă sau în lume, *obiectul* numit bibliotecă. Acest *dus de mână* constituie temelia convingătoare a oricărui demers educativ. Îți duci de mână copiii la muzee, dacă vrei ca ei să le prețuiască și să le caute, mai târziu, în chip autonom. Nu lași menajera să-i ducă la grădina zoologică, la Disneyland sau într-o monumentală piață italiană ornată cu fântâni de Bernini: *Do it yourself*. - în mereu deschisa școală informală a experiențelor directe, alături de copiii tăi. Îi iei în călătorii, dacă dorești să le transmiți „morbil” mobilității instructive. Îi aduci cu tine la biserică, dar nu ca pe niște anexe inerte, ci ca pe niște mici catehumeni, care află treptat semnificația fiecărui act liturgic, pe măsura vârstei. Le arăți ce ai colecționat în copilărie, ajutându-i să-și constituie & gestioneze propriile colecții (de orice fel). Îi deprinzi cu politețea, dacă o practici. Îi ademenești spre universul muzicii dinăuntrul lui. Le educi privirea în prezența operelor de artă (originale sau reproduse). Altfel spus, educația reușită pretinde un efort fizic și o investiție temporală corespunzătoare. Nu e un *passe-temps* arbitrar.

E foarte important să te autocritici, dacă nu împlinești ceea ce „predici”. Să le spui copiilor că aveai pretenții mai mari de la tine însuși și că, data viitoare, vei căuta să le întrupezi ceva mai plauzibil. Se înțelege că părinții activi sunt ocupați - tot mai puține mame se pot dedica integral educării copiilor, iar tații sunt, ca principali *providers*, mai curând absenți -, însă avem la dispoziție mult mai mult timp decât suntem dispuși să recunoaștem. Câți înțelegem că doar cei „șapte ani de acasă” conțin 364 de weekenduri utile educațional, din care folosim cel mult 50%? Cât din acest răstimp - pentru a nu mai contabiliza serile din perioada preșcolară - e cu adevărat alocat, în joacă dinamică, acelor activități care trezesc și modelează inteligența copiilor noștri? Toate piste sugerate în continuarea prezentului eseu sunt sterile dacă nu le-ai

bătătorit în prealabil, tratându-le, sub ochii celor mici, ca decor intim & e interiorizat al vieții cotidiene. Tocmai pentru că nu reușim zilnic să ilustrăm ceea ce transmitem, se cuvine să cultivăm buna intenție de a tinde spre această stare de echilibru. Comunismul a generat o societate infantil-iresponsabilă. Ne atribuim toate succesele, în vreme ce lipsim convenabil din analiza eșecurilor de tot soiul: vina e mereu transferată spre instanțe impersonale, oricum către *altcineva*. Dacă copiii noștri nu vor reuși să posede și să fructifice averea bunei educații, nu „societatea” e vinovată, ci în primul rând noi, proiectanții chiulangii și ezitanți ai întregii construcții. Minte, sufletul și trupul copilului nostru constituie un sistem complex, care va genera o evoluție pe măsura exactă a ce introducem *manu propria* în configurarea lui.

Mai e ceva de semnalat, dincolo de constatarea că nu suntem – adesea – chiar cel mai bun exemplu pentru copiii noștri: ipocrizia populistă și anti-elitistă în care ne complăcem, sub fanfara campaniilor mediatiche de asasinare în efigie a intelectualilor publici. Cum vrem să le dăm bune exemple copiilor noștri într-o țară unde elita modernizatoare și prooccidentală e „înfierată” sistematic, acuzată de „trădare”, de „complicități” cu state europene dezvoltate și democratice, sub privirea placidă a unui „public” care primește, pe aceleași canale, „exemplele” unor vorbitori agramați, nostalgici post-sovietici ai comunismului? Cum poți să-ți educi corect copiii într-o societate dresată de mercenari mediatici să-și urască scriitorii, filosofii, artiștii și unde buna educație însăși e privită ca un handicap, o culpă inexpiabilă sau chiar o crimă? Dincolo de familie, copilul obișnuit din România lui 2019 primește prin mass media și social media borhotul toxico-manelist care-i alterează de la cea mai fragedă vârstă imaginea de sine și despre lumea în care crește. Ce le putem pretinde copiilor de vreme ce noi, ca adulți și subiecți ai unei ipotetice democrații, tratăm cu „amuzament” sau fatalism mioritic acest climat dominat de

ura față de idei, față de cultură și față de creatorii ei nefericiți? E nevoie și de un front civic menit să contracareze atmosfera de imbecilizare programatică în care am ajuns să trăim, dacă nu vrem ca urmașii noștri să plece învățându-se din această țară, *tocmai pentru că am reușit să-i educăm cum se cuvine*. Și părinții se organizează tot mai des, tot mai eficient: vedeți, de pildă, agenda *Coaliției pentru Educație* sau acțiunile asumate prin *Asociația română de literație*.

SNOBISM ȘI SUPERFICIALITATE

Am fost de curând – trăind un memorabil moment de coșmar – în somptuoasa reședință a unui multimilionar analfabet. Din copilăria lui săracă nu reținuse decât că bogăția ia ochii, adică sclipește orbitor, precum foița de aur abundant utilizată în decorul său fantasmagoric. Cam așa e și cu superficialitatea în materie de achiziții culturale. Sau cu snobismul intelectual al parvenitului. Mult și prost! Scump, strident și deplasat... Rafinamentul degajă duhul minimalist al discreției, așa cum profunzimea se atinge cu plămânii antrenați ai pescuitorului de perle. Feriți-vă (și nu vă jenați să-i ridiculați) pe cei care umblă prin lume ca antologii ambulante de citate (nume, opere etc.) deși nu le integrează în tabloul unei gândiri coerente. Cineva care pare să le știe pe toate n-a atins momentul socratic, original, al doctei ignoranțe. Dacă mai și crede, cu sinceritatea ineptă a semidoctului, că se pricepe la orice, pentru că a ciugulit din toate florile cunoașterii, el devine un perfect contramodel pentru copiii noștri. Există o umilitate constitutivă a cunoașterii temeinice: cu cât progresezi, cu cât acumulezi mai mult, citind, studiind, meditând, operând conexiuni tot mai vaste, capeteți conștiința că nu știi mai nimic din sfera cognoscibilă și, desigur, nimic din cea (deocamdată?) incognoscibilă. Omul bine educat are mereu „clustere” libere pe harta cunoștințelor sale: a fi *an open-minded person* nu înseamnă a credita aprioric orice, cât a lăsa loc pentru transformările permanente la care te supune progresul

intelectual consistent. Modestia curioasă, aptitudinea de a spune „nu știu asta” și de a renunța la argumentele tale (de îndată ce apar argumente mai puternice), iată atitudinile care definesc igiena cotidiană a omului nesuperficial. Firește, trăim printre snobi, adică printre indivizi care-și compensează lipsa genealogică printr-o perpetuă ostentare a presupunerii că sunt *distinși*. Oameni care nu înțeleg că măreția cunoașterii decurge din capacitatea de a te situa, cu luciditate, *la locul tău* (fără complexe de inferioritate sau de superioritate). Între locul de unde ai plecat și cel spre care aspiri există mereu o singură poziție autentică, ocupată legitim. Ea poate evolua numai odată cu ființa ta profundă și nu poate fi bruscată prin manevre de PR. Cel care folosește cultura generală (sau specializată) doar ca instrument de socializare, pentru negocierea unei poziții cât mai avantajoase, n-a priceput nici ce ratează, nici ce se străduiește să „vândă”.

Snobismul cultural (sau maladia pedanteriei fără acoperire) hrănește speculațiile gratuite ale multor intelectuali și reprezintă, după mine, o formă de terorism. Insul de bun-simț se simte copleșit și chiar amenințat când dă (într-o carte sau într-o conversație) peste un asemenea discurs criptic, menit să impresioneze și să descurajeze. Snob nu e deci doar semidoctul care citează prea mult și fără rost, ci și omul inteligent, pervertit de „teorii” suficient de confuze și pretins cuprinzătoare, în spatele cărora bate câmpii în chip autoritar. Acest soi de intelectual plachează tot ce știe pe unde apucă, fără scrupulul ajustării contextuale. Nu are sens să ne lărgim vocabularul prin lectura cărților mari doar ca să vânăm victimele timorate ale unui discurs pretențios, care ascunde sub veșminte pompoase o gândire banală. Dimpotrivă: simți că buna educație îți e de folos numai atunci când gândirea ta se comunică direct, cât mai simplu, mai precis și fără surplusuri baroce de expresivitate. Nu simplitatea e trivială (sau caraghioasă), ci inadecvarea. Aici, revenirea la clasici răcorește și

încântă. Iată ce scria, într-una din *Satirele* sale, poetul latin Juvenal: „Să ne rugăm pentru o minte sănătoasă într-un corp sănătos, pentru un suflet curajos, căruia nu-i e frică de moarte, care este liber de mânie și nu-și dorește nimic” (Pasajul acesta a fost transcris de Rubens pe o arcadă a atelierului său din Antwerp.) Sigur, putem relua astfel, pentru a-i ironiza pe snobi: „Să implorăm divinitatea pentru a ne concede un intelect funcțional, într-un suport anatomic athletic, pentru o orientare psihologică ce ignoră lașitatea și fobia mortalității, care evită accesele de *furor* și transcende vulgaritatea pulsionilor volitive”. Ei, parcă e altceva! Chiar este...

Numeroși autori au făcut carieră internațională pe seama unui limbaj pe care cititorii se jenau să-l declare, simplu spus, de neînțeles. Printre ei, celebrii deconstructiviști, posistrukturaliști și psihanaliști francezi (Jacques Derrida, Lacan & compania) care ne-au lăsat numeroase tomuri indigeste, compuse într-un jargon impenetrabil. Ei se bazau pe situația descrisă de Andersen în *Hainele cele noi ale împăratului*. De multe ori, evidența cea mai frapantă nu e declarată ca atare tocmai din jena de a o face. În plus, lucrează spiritul de turmă (paradoxal, dacă ne gândim că snobul se crede mereu deasupra *mulțimii*). Dacă alții au simulat cu atâta vervă extazul în fața unui autor neinteligibil, presupunem că o simplă reacție de bun-simț ne-ar descalifica. Decât să pari limitat intelectual (sau nedemn de companiile cele mai selecte), preferi să te aliniezi în corala „inițiatică” a fanilor necondiționați. Autorii deliberat obscuri practică terorismul intelectual tocmai pentru că publicul lor amintește conduita prizonierilor din sălile de congrese politice totalitare. Dacă toți aplaudă, o faci și tu, căci nu ai curajul de a ieși din rând...

Se cade să luăm distanță și față de fenomenul opus, întruchipat de prostănacul ignorant care respinge orice nu pricepe, sub motivul că e inutil de complicat. Există și lucruri complicate, așa cum aceeași idee poate fi declinată

în felurite registre lingvistice. Importante rămân proprietatea termenilor și, cum spuneam, adecvarea la contextul fiecărui act de limbaj. Nu punem note de subsol într-un e-mail. Nu folosim expresii colocviale într-o lucrare de seminar academic. Și nici nu-i cerem vânzătoarei de la cofetărie „prăjitura *aceea* glazurată, situată în extremitatea stângă a vitrinei frigorifice”.

Că ne aflăm între super-intelectuali care ne decivilizează prin abuz interpretativ sau între incultii sadea, echipați cu ochelarii de cal ai omului mărginit, merită să ne amintim ce spunea (într-o prelegere de la 1914) un profesor universitar de la Oxford, John Alexander Smith. În viziunea lui, principalul scop al educației privește dezvoltarea capacității de *a descoperi când cineva spune idiotenii*. Un ins bine educat detectează fără greș asemenea momente (mai frecvente decât ne-am dori, inclusiv în ce ne privește, căci nimeni nu e complet scutit de riscul inadecvării și de erorile judecății). Ce-i drept, radarul fin care detectează stupiditatea, inadecvarea, excesul sau carența te proiectează într-o lume presărată cu decepții, dar și într-una fără prea multe iluzii. Mi s-a întâmplat adesea să constat că un interlocutor în aparență viabil se dă de gol atunci când conversația, mutată pe Whatsäpp, îi oferă nemiloase ocazii de a-și dezvălui greșelile de ortografie. Asta nu desființează un om, cu părțile sale bune, dar te ajută să reglezi nivelul dialogului, evitând supraestimarea lui (pe granița mereu permeabilă dintre pricepere, înțelegere și satisfacția de a comunica eficient).

IDOLATRIE & SPIRIT CRITIC

Fie că aveți un copil abia născut sau unul deja adolescent, amândoi vor trăi într-o lume a *post-adevărului*. O lume a războiului hibrid, a știrilor false și a mistificărilor digitale tot mai perfecționate. O lume care culege roadele otrăvite ale nihilismului modern: relativismul axiologic, poliția gândirii prin exces de corectitudine politică, autoculpabilizarea Occidentului, discursurile care

deconstruiesc totul (mituri, religii, tradiții, patrimoni) fără să așeze în loc vreo *noimă* „după ce le-au împuiat studenților capul cu ideea că orice gest uman ascunde un interes murdar și are o natură, în ultimă instanță, *politică*. Așadar, o lume în care tot ce zboară pe internet pare să fie comestibil și, oricum, ajunge cu viteze de 5K, de pe ecran, în creierele noastre. În pustiul unei lumi secularizate, nu credința rațional și patrimonial asumată revine, cât credulitatea cea mai stânjenitoare. Am văzut de curând un documentar despre milioanele de americani – *Flatearthers* – convinși că pământul e plat și că guvernul, plus NASA și o elită științifică perversă ascund lumii întregi adevărul. În jurul acestei parascovenii conspiraționiste s-au țesut deja comunități, se produc tone de gadgeturi, emisiuni FM, plăcuțe matricule codate, marșuri și chiar congrese internaționale. Se pare că o prostie e cu atât mai crezută cu cât e mai gogonată. Și totuși: astăzi, nu poți să te educi, să funcționezi profesional și nici să ai acces la cercul tău social dacă nu ești conectat la internet. Prin urmare, nu se pune problema renunțării la el decât pentru cei, foarte puțini, care au găsit vreun motiv religios sau filosofic pentru a trăi într-o aproape deplină izolare. Digitalizarea activităților umane e abia la început. Totul evoluează galopant: gândiți-vă că, în numai două decenii, poșta electronică a devenit ea însăși desuetă (mai e folosită numai pentru transmiterea de documente masive, scrisori oficiale, contracte, bilete de avion etc.). Granița dintre ceea ce toți strămoșii noștri percepeau ca *realitate* și lumea virtuală e tot mai estompată. Realitatea virtuală tinde să colonizeze realitatea fizică sau chiar să și-o subordoneze. Petrecem deja mai mult timp în dimensiunea digitală a existenței noastre (pentru afaceri, studii sau relaxare) decât în cea fizică. Pe lângă părinți și profesori, preoți, psihologi sau prietenii cu care dialoghează „tradițional”, copiii sunt acum expuși unui flux continuu de informație nediscriminată (lăsăm deoparte capcanele așa-numitului *Dark Web*). Autoritățile cu funcție didactică sunt

concurate (aşadar erodate) de „influenceri” şi o pleoră de guru cu care tinerii se identifică, trăindu-şi vieţile prin delegaţie, sub forme surogat-mimetice. Putem presupune că solitudinea, fragilitatea psihică, scepticismul şi anxietatea generaţiei Y reprezintă şi o reacţie defensivă în faţa acestei continue agresiuni digitale, care naşte confuzie mentală şi dezorientare valorică. Întrucât motoarele de căutare, publicitatea şi noile media funcţionează (şi ierarhizează informaţia) după criteriul strict cantitativ al audienţei, orice explorare a internetului implică dependenţa faţă de priorităţile stabilite prin excitarea acestui „creier colectiv”: inteligenţa „maselor” înlocuieşte spiritul critic şi discernământul personal. Până când instituţiile europene vor finanţa suficient politici publice de autoapărare (pe fondul războiului hibrid care a relansat Războiul rece), părinţii trebuie să fie capabili de acest oficiu sanitar, la scara familiei şi în cooperare cu şcoala. Ştim deja că frecventarea *social media* generează (prin mecanismul aşa-numitei *confirmation bias*) prizonieratul într-o „bulă” (unde nu mai asimilezi decât ce crezi deja că ştii şi vrei). Această capcană – trăită ca zonă de confort – modifică treptat percepţia asupra realităţii, eliminând – odată cu nuanţele – orice idee/viziune alternativă. Ea devine cartierul general al unei gândiri unilaterale, dogmatice, şi al unei intoleranţe de intensitate patologică. Fanaticii oricărei cauze (religioase, ideologice sau politice) sunt frustraţi de marginalizarea pe care o resimt ca pe o injustiţie reparabilă prin violenţă simbolică sau fizică. „Bula”, ca nevăzută sferă penitenciară, nu e cu nimic mai puţin coercitivă decât zidurile unei puşcării. Paradoxul central al secolului 21 decurge din coabitarea între accesul tehnic la o masă incomparabilă de date şi disonanţa cognitivă a unor mase îmbătate cu iluzia euforică a competenţei.

Un milion de ignoranţi prinşi în redistribuirea de *fake news* constituie o forţă politică redutabilă, care poate, bunăoară, decide soarta unor alegeri din ţări importante.

Nu suntem departe de metafora Ucenicului vrăjitor, care scapă frâiele propriiei sale cunoașteri... Deja ideologiile (pe care le socoteam moarte, deși dau mai nou semne de înzecită revigorare) înlocuiau gândirea critică, ocupând creierul victimelor cu scheme explicative simplificate până la eroarea maximă. Copiii noștri se nasc sau cresc azi într-o lume unde mirajul acesta pseudoreligios va produce, prin radicalizări și polarizări tot mai tranșante, orori potențiale de orbire, ură și distrugere. Democrațiile sunt într-o criză evidentă: una de reprezentare (sub șocul videocrației populiste) și una de direcție (din cauza dizolvării ierarhiilor clasice de valori).

De aceea susțin că o bună educație pretinde gradul zero al angajării ideologice. Ea țintește potențialul creativ, fără prescripții doctrinare oprimate, și e confirmată numai printr-un scepticism distanțator, adică prin manifestarea liberă a spiritului critic (numit și îndoială metodică). Judecata nu se poate lipsi de orice prejudecată, dar nici nu trebuie să ajungă la soluții prefabricate sau concluzii gata făcute. A trecut timpul adevărilor rostite *ex cathedra*. Părinții, școala și chiar clerul (care asigură transmiterea credinței religioase prin catehism) câștigă mai mult, împreună cu copiii, dacă îi deprind cu regulile logicii, respectul față de argument, nevoia de date verificabile și așteptarea de a modela în timp deopotrivă forma & substanța certitudinilor din care-și inspiră strategia existențială. Am depășit epoca în care copilul învață să vorbească în primii șapte ani, e alfabetizat în următorii doisprezece și obține (sau nu) o ulterioară „specializare” universitară, care-i va asigura existența profesională liniară, înainte de o „binemeritată” pensie, învățăm toată viața, ne multiplicăm expertiza, participăm la o economie intelectuală dinamică, ne rescriem codul de funcționare socioculturală prin interacțiunea permanentă cu o mulțime de actori umani sau instituționali. Am intrat în era unei inteligențe colective, reticulare, policentrice, adică a unui adevăr panuman care-și rescrie continuu

algoritmul de funcționare, într-o cheie moderată, sapiențială și realistă. Mitologiile modernității (cultul rațiunii autonome și al științei pozitive, divinizarea comunității, hedonismul de consum, apocalipsele revoluționare și utopiile religiilor politice) au declanșat progrese cognitive și dezastre (naturale sau totalitare) care dovedesc a posteriori că *idolatria* distruge umanitatea din om. Într-o poezie fără titlu din 1932, Fernando Pessoa scria: „A terra e feita de ceu/A mentira não tem ninho/Nunca ninguém se perdeu/Tudo e verdade e caminho” („Pământul e din cer făcut/Minciuna n-are cuib acum/Nimeni nicicând nu s-a pierdut/Totul e adevăr și drum” – trad. Dan Caragea). Totul e adevăr și drum, adică adevăr în devenire, prin sinergia tuturor cunoașterilor. Blestemul adamic din *Geneză* implica supraviețuirea prin tortura efortului fizic. Să ne imaginăm cele 70 de milenii ale lui *homo sapiens* (punctate de toate descoperirile uneori accidentale care ne-au modificat viața – de la roată și cui, până la domesticirea focului, a electricității și a energiei nucleare) ca pe un lung proces dialectic de intelectualizare a condiției umane: o mare aventură neuronală menită să spiritualizeze criteriile prezervării noastre biologice. Precum în poezia lui Pessoa, pământul (elementul material) a ajuns într-adevăr să fie „din cer făcut” (adică dintr-o transcendență interiorizată) pe un mic platou cosmic eliberat de idoli. Prin urmare, buna educație implică tehnica libertății mentale, pentru ca nicio sclavie inutilă să nu mai oprească examenul critic al întrebărilor permanente. Singurul răspuns la care putem avea acces e totuna cu drumul spre ele: un drum fără preconcepții mutilante, în atmosfera unei culturi umanist-științifice cât mai riguros asimilate.

Partea a I I-a

LA MUZEU

Muzeul era inițial un templu al muzelor: Caliope, Clio, Erato, Euterpe, Melpomene, Polimnia, Tersiphora, Thalia & Urania, figuri *feminine* ale Parnasului, comesene

ale luminosului Apollo. Iată o instituție care, indiferent de forma sau conținutul expus, transmite un mesaj: acela că putem crea obiecte mai rezistente decât durata unei generații. *Ars longa, vita brevis...* Noi, ca indivizi, trăim o vreme scurtă, după care murim. Ca să nu fim uitați, căci numai așa capătă sens faptul de a fi fost vii, constituim o arhivă de dovezi și o destinăm viitorului. Acei alții, pe care nu-i cunoaștem, dar cărora le dăm viață, vor reconstitui semnificația propriei noastre treceri, dacă vor ști să citească semnele stocate în acea arhivă: ne vor restitui, astfel, viața pe care le-am transmis-o. Mai mult, inteligența lor, manifestată în viitor, prin vizitarea muzeului cândva ridicat de noi, va îmbogăți retroactiv artefactele noastre: ele vor deveni mai dense și deci mai rezistente cu fiecare nouă interpretare. Departe de a satisface doar o funcție conservator-memorială, muzeul devine placa turnantă a unui timp spiralat, locul aproape imaterial unde toate generațiile redevin contemporane. Aș mai semnală un aspect: muzeul e și locul unde geniul uman ajunge la îndemâna (și se oferă) oricui, dovedindu-ne implicit că aceasta e direcția justă a oricărei vieți personale: intimitatea cu tot ce putem zămisli mai bun, mai frumos și mai adevărat, pentru a ne descrie condiția de ființe neîmplinite, dar capabile să atingă desăvârșirea. Prin contemplarea operei de artă, afirmăm în chip esențial comuna noastră umanitate, dată prin însăși posibilitatea apoteotică a operei de artă.

Oricât ar părea de obișnuită (ca parte a educației), vizita la muzee nu e încurajată și pusă în practică la fel de intens ca înaintea internetului. Urișa bază de date digitală accesibilă prin Google ne-a levenit enorm, sporindu-ne însă, exponențial, raza de investigație virtuală. Și regimul de videocrație (dominație a imaginii) ne face să nu mai vedem ce expun muzeele chiar dacă ne aflăm, fizic, în spațiul lor. Grație turismului – devenit o industrie globală – multiplicarea comercială a capodoperelor (adică a celor mai faimoase/ populare piese) a coplesit librăriile

cu suveniruri din toate muzeele lumii. Căutăm cartoline, afișe, eșarfe, postamente de pahar inspirate de Van Gogh, Toulouse-Lautrec sau Klimt... Nu mai colecționăm impresii puternice (pe care să le decantăm meditativ), ci mai curând *dovezi* sociale ale interesului nostru (snob) față de „universul artelor”. Ne facem selfie-uri *cu spatele* la operele de artă din gliptotecile și pinacotecile lumii, ca să demonstrăm că „am fost în preajma lor”. Circula la un moment dat pe net o poză cu un grup de elevi adânciți în ecranele telefoanelor, pe fundalul grandiosului *Rond de noapte* pictat de Rembrandt... Diferența dintre copie și original s-a tot estompat în epoca noastră, pe care Walter Benjamin o definea tocmai prin posibilitatea de reproducere mecanică a operelor de artă. De ce să mă mai duc până la Florența (sau în oricare cetate a artelor), dacă există la îndemână albume, documentare și suficiente imagini pe care le pot accesa de pe tabletă, urmând să-mi „salvez” favoritele? Există și impresia că muzeele sunt colecții de obiecte „moarte”, cu atât mai antipatice într-o epocă de tabuizare a morții. Ce-i drept, muzeele moderne apar deodată cu arheologia și dezvoltarea unei conștiințe patrimoniale, începând cu veacul XVIII. Cristalizate în jurul unor colecții particulare (mai ales regale), exponatele lor sunt neutralizate prin decontextualizare: prea puține opere expuse, să zicem, la Luvru au aparținut saloanelor și galeriilor faimosului palat al monarhilor francezi. Asta nu înseamnă că putem înlocui contactul cu opera originală, cu textura și pigmentul pânzelor, cu uzura imperceptibilă a sculpturilor și cu proporțiile lor reale (de câte ori n-ați fost surprinși să vedeți că o un tablou binecunoscut, descoperit în sfârșit „pe viu”, e mai mare sau mai mic decât vi l-ați imaginat? Am pățit așa ceva frecvent, de pildă, în cazul unuia dintre tablourile mele preferate, *Annunciata di Palermo*, datorată lui Antonello da Messina). Să nu uităm că, dincolo de muzeele naționale, din fostele palate regale (cum e și al nostru, la București) – unde se îngheșuie de-a valma prea multe exponate inevitabil eclectice, a căror

simplă „bifare” implică sacrificarea unei întregi zile există pretutindeni muzee specializate sau mici muzee particulare pline de surprinzătoare descoperiri. Bunăoară, *The Frick Collection*, de la New York, nu e „mare” decât prin calitatea de vârf a selecției: una și una, piese de top! Muzeul icoanelor din Frankfurt sau cel dedicat vikingilor & expedițiilor arctice, la Oslo, ilustrează această specializare muzeală plină de interes (adesea neașteptat). La fel, n-am văzut prea des ceva comparabil cu *Muzeul covoarelor* din Teheran, unde sunt expuse vârfurile acestei arte aparent minore, pe care islamul șiit, persan, a ridicat-o în aerul subtil al desăvârșirii. Uneori, arhitectura muzeelor e ea însăși o experiență culturală privilegiată: nu mă gândesc numai la evocatele palate regale europene, ci și la noile sedii ultramoderne ale muzeului Acropolei ateniene, muzeului artei islamice din Qatar, muzeului Guggenheim din Bilbao sau Bibliotecii din Alexandria. În ce privește muzeele specializate, surprizele sunt nesfârșite: știați că există, la Paris, nu doar un muzeu al vânătorii, ci și unul al... furculiței (care a fost importată din Bizanț în imperiul carolingian, dimpreună cu orga hidraulică)? La București, cei pasionați de etnologie și antropologie pot vizita atât *Muzeul satului* (produs al anilor '30), unde văd *ce a creat* lumea rurală tradițională, cât și *Muzeul Țăranului Român* (fondat în anii '90), care le arată *cum trăia* acesta. Într-o parte, arhitectură vernaculară și obiecte de inventar domestic. În cealaltă, un discurs despre universul mental (valori, credințe, reprezentări cosmologice, tipare estetice).

În fond, de ce să vizitezi muzee (în afara zilelor ploioase, când, ca turist, nu ai oricum ceva mai bun de făcut)? Pentru că suma muzeelor pavează și înalță cupola a ceea ce André Malraux a numit *muzeul imaginar*. Acesta e bolta referințelor noastre artistice, lumea de simboluri și alegorii, de reprezentări și întruchipări de care ne folosim pentru a descifra cine suntem, de unde venim, în ce spațiu nevăzut ne organizăm parcursul terestru. La muzeu te

cultivi, dar mai ales îți rafinezi, prin variațiuni sensibile, cultura deja dobândită. Nu poți aprecia un *Martiriu al Sfântului Sébastian* (temă extrem de productivă în arta Renașterii europene) dacă îl vezi pe eroul săgetat ca pe un prizonier alb al „pieilor roșii”! Muzeul e și o mostră de organizare a memoriei patrimoniale, primul poligon de antrenament intelectual unde poți face distincții între epoci, genuri, stiluri, școli, tehnici artistice și curente culturale diferite. Oriunde, în viață, omul educat va face dovada bunei sale așezări în cultură prin capacitatea de a *recunoaște contextul* unei opere, fie ea privită direct, fie evocată într-un dialog, la o cină, sau citată într-o carte, film, fotografie etc.

Copilul poate fi acomodat cu muzeele din primii ani de viață. O fac școlile publice, organizând adesea vizite la muzeele noi și vechi din țară. Țin minte perfect, din școala generală, vizitele la Muzeul ploieștean al Ceasurilor sau la Casa Iorga din Vălenii de Munte. În ultimele două decenii, destinațiile muzeale interne s-au înmulțit și au devenit mai primitoare. Odată restaurat, neogoticul Palat ieșean al Culturii devine un *micro-Smithsonian Institute* moldav, cu o seamă de muzee tematice concentrate. Chiar că „micro”, ca să zic așa, căci originalul de la Washington cuprinde 19 muzee și 9 centre de cercetare afiliate... N-am reușit să construim, sub inspirația unui mare arhitect, un muzeu Brâncuși (care să reunească operele rămase în țara lui de baștină), însă avem, de curând, un Muzeu de Artă Recentă (care îl completează pe acela de Artă Contemporană, nefericit adăpostit în... Casa Poporului: sper să-l găsiți...). Evident, ce ne oferă școala nu e suficient. Părinții trebuie să-și facă propria agendă. Din fericire, discursul muzeal contemporan a evoluat spre un format interactiv, poți face vizite virtuale pe internet (pe baza unor reconstituiri în 3D), ai la îndemână tot mai multe ghiduri explicative, cataloage de expoziții temporare și săli unde se proiectează, ajutor, filme documentare. În Japonia s-a inaugurat recent un muzeu de artă digitală: loc al feeriei

psihedelice și al fantasmei demiurgice! E poate prima dată când un spațiu muzeal nu conservă trecutul, ci înscenează viitorul artelor vizuale... Muzeele de azi nu mai sunt galerii sumbre, cu lumină artificială și gardieni încruntați, numai buni să descurajeze elanul descoperirilor estetice sau istorice. Au prins viață și au devenit conviviale, simpatice, încercând pe toate căile să-și dezinhibe și stimuleze vizitatorii mari sau mici. Îmi amintesc o întâmplare din adolescență: într-o sâmbătă oarecare, am făcut o vizită la Muzeul Național de Artă al României, acompaniat de un proaspăt prieten din primul an de liceu. Parcurgând sălile, n-am pierdut ocazia teribilistă de a-mi etala cunoștințele de istorie a artei, recunoscând imediat autorii și tema multora dintre tablourile expuse. Colegul meu, îmbujorat de rușinea propriei sale ignoranțe, a făcut din acea mică „traumă” prilejul unei ambiții recuperatoare: aceea de a se iniția în domeniul acesta, până atunci neglijat. A reușit: la sfârșitul liceului (și pentru toată viața) a devenit fotograf profesionist și mare amator de artă. Două ore de „umilință” (răutăcioasă, ca între niște tineri aflați, cocoșește, în competiție) au fost răsplătite printr-o mai bună așezare în lume și numeroase plăceri estetice la care, altminteri, n-ar fi avut, poate, acces. Vizita aceea de pomină a făcut din el un alt om...

În Uniunea Europeană, elevii, studenții, jurnaliștii și pensionarii se bucură în genere de prețuri reduse la biletele de intrare în muzee. Unele state (de pildă, UK) mențin accesul în muzee gratuit. Copiii noștri sunt mult mai mobili decât am fost noi, ar fi păcat să nu profite de aceste oportunități pentru a se întâlni direct cu esența vizuală a civilizației noastre. Cu condiția să-i antrenăm de mici, să le hrănim apetitul, să le educăm reflexul acesta formativ, adică să le explicăm, cu o virtuoasă precocitate, că lumea nu se reduce la invidia posesorului de iPhone 8 față de cel care a primit de la „babaci” un iPhone X... Omul incult e ca un maidan năpădit de buruieni, în contrast cu geometria (sau anarhia subtilă) a spațiului grădinărit, unde

prezența umană capătă o centralitate radiantă. Viața fiecăruia se scurge pe nesimțite (aceasta fiind natura perfid-furtivă a timpului), dar e savuroasă doar dacă o „mobilăm” cu plăceri inteligente, incluzând arta conversației, pasiunea călătoriei sau experiența iubirii care transfigurează apăsătoarea noastră corporalitate. Asemenea lecturii, viciu solitar, recomand vizitarea muzeelor în grupuri cât mai mici, care permit variațiile de ritm și pauzele lămuritoare. Mai mult, deși e util să citim înainte (și să avem cu noi) ghidul tipărit al fiecărui muzeu, merită să ne stabilim propria ierarhie de piese favorite: să mergem și împotriva curentului care împinge masele către *Gioconda*... Așa cum nu orice tablou merită atenția noastră, se cuvine să descoperim piese (potențial revelatorii) și dincolo de lista scurtă a capodoperelor „oficiale”. Sunt foarte încântat de snobismul contra-tendinței căruia îi datorăm, bunăoară, revalorizarea (de acum excesivă până la banalizare) de care s-a bucurat Vermeer. I-l prefer pe Caravaggio lui Rafael. Mă încântă arta prerafaeliților englezi, așa cum mă înduioșează misterioasa naivitate a iconografiei etiopiene, oferta *micilor maeștri* sau capodoperele păstrate *in situ*, precum fresca *Madonna del Parte*, pe care o poți admira în umilul sat toscan Monterchi.

Un ultim sfat: de câte ori vă aflați într-o metropolă, căutați marile retrospective. Expozițiile temporare de autor, organizate prin cooperare internațională, au la stand albume monografice demne de toată atenția. Ele ne dau ocazia de a descoperi laolaltă cvasi-ansamblul creației celor mai mari artiști (căci adună opera lor din toate muzeele unde se află risipită) și de a reveni asupra multor detalii semnificative, odată întorși acasă. Țin minte asemenea întâlniri holistice.

toate ilustrațiile lui Botticelli la *Divina commedia*, reunite la scuderiile papale din Roma, sau retrospectiva Brâncuși de la Centrul Beaubourg...

VIAȚĂ ȘI FILM,»

Frații Lumière și pionierii studiourilor de la Hollywood nu știau că filmul va deveni sufletul veacului 20 și că va avea o influență culturală, politică și socială fără egal. Cinematografia reprezintă triumful noului timp, definit prin democratizarea cunoașterii. Suntem deja a treia generație cu un imaginar preponderent cinematografic. Deși rămâne o artă populară, filmul de artă, de avangardă sau cel „independent” trasează mutații estetice, fixează gusturi, consacră eroi și inspiră o hermeneutică tot mai bogată. Pelicula de celuloid, trecută de la varianta „mută” la lumea sunetelor și de la monocromie la policromie, înainte de intra în etapa digitală, a lărgit cultura mondială, dobândindu-și drept de cetate, cu tot cu reperele sale iconice, în jurnalul de bord al omului cultivat. Așa se explică și gigantul ritm de creștere a conținuturilor video postate pe YouTube, transformat într-o ecumenică arhivă vizuală a umanității

(întrucât imaginea e mai grăitoare decât textul, care trebuie tradus și e mai greu accesibil fără un instrumentar analitic destul de costisitor). E o plăcere și o datorie să ne educăm copiii și printr-o atentă introducere în istoria cinematografeiei și să le arătăm că filmul continuă geniul dramaturgie al speciei noastre (de altfel, în SUA, cinematografele continuă să se numească *theaters*). Filmul e arta teatrului intrată în epoca reproducerii mecanice (sau digitale). El preia funcția catartică a tragediei și duhul satiric al comediei, ramificându-le spre opera lirică (adesea filmată *live*) y melodramă, operetă, dar și forțele psihologice ale literaturii de ficțiune. Ca și în cazul jocurilor video (care costă acum enorm și la care lucrează interdisciplinar sute de creatori), filmul e o artă a sintezei dinamice, o recapitulare caleidoscopică a tuturor artelor „tradiționale”.

În generația mea și în precedenta, filmul românesc a făcut ravagii, fiind folosit pentru un matracaj ideologic cu efecte încă prezente. Cinci case de film comuniste au făcut, prin mii de producții, doar propagandă pentru felul în care partidul unic rescia istoria, falsificând-o partizan. Lumea educată (ca rămășiță directă sau reprodusă cultural a lumii distruse de comunism) a vizionat și în acel timp marile opere clasice, de la Polański și Woody Allen, trecând prin Visconti, până la frații Coen sau Almodovar. O minoritate frecventa *Cinemateca* sau profita de circuitul neoficial al filmelor pe videocasete. Întrucât comunismul nu a dispărut, ci s-a reciclat, milioane de români au continuat să revadă, în deceniile tranziției, filmografia tezistă și artificială din vechiul regim, rămânând captivi în „lumea” lui Sergiu Nicolaescu sau Titus Popovici. Abia generația nativilor digitali s-a sincronizat cu producția occidentală și a scăpat de iradiațiile perverse ale propagandei comuniste. Avem instituții formative și ceva critici de film, dar marea masă rămâne paralelă cu istoria acestei arte, cu marii săi regizori și actori, cu elementele primare ale tehnicii cinematografice (întrebați pe străzile

noastre și veți fi uimiți să constatați că abia 1 din 100 vă va spune ce înseamnă un *travelling* sau un *gros plan*). În America e invers: omul obișnuit n-a ratat marile filme, chiar dacă nu a citit foarte multe cărți. Mai multe generații au reținut replici și finaluri sau doar scene memorabile, într-o aproape religioasă simbioză cu starurile mai mari ori mai mici din California. Există (ca și în cazul muzicii pop, muzeificată prin lanțul Hard Rock Cafe) un adevărat fetișism cinematografic, tradus prin cifre mari la tot soiul de licitații cu obiecte de recuzită de pe platourile filmelor intrate în legendă. Și generația mea a prizat filme-cult (precum cele realizate de Andrei Tarkovski sau *Blow-up* de Antonioni), însă mi-e limpede, retrospectiv, că eram o populație de seră, foarte restrânsă. Ce n-am reușit noi vor putea împlini, în libertate, copiii noștri, dacă le vom vorbi despre universul cinematografic încă din copilărie și dacă le vom pune la dispoziție enciclopedii sau dicționare ilustrate, care să le faciliteze imaginea panoramică a acestei arte, în dezvoltarea ei pe școli naționale, curente, stiluri și momente de răscruce. La Londra, *British Film Institute* programează pentru tineret cicluri de *opera omnia* dedicate creatorilor iconici, de la Fritz Lang, Fellini și Bertolucci, până la John Ford, Kurosawa, Orson Welles, Wim Wenders, Jim Jarmush, Lars von Trier sau Manuel de Oliveira. Poate că noi nu suntem cele mai bune călăuze spre imensa Atlantidă a cinematografului mondial, ascunsă privirilor noastre prin cenzura comunistă, însă ea reprezintă cel mai bine imaginarul secolului 20, până în anii de față. Deși DVD-urile sunt deja demodate, putem cumva să le oferim copiilor noștri, până la majorat, o bibliotecă a marilor filme (și nu doar europene sau americane, ci și iraniene, georgiene, japoneze, sud-americane). Există abonamente la canale specializate în filmul de artă: chiar nu ducem lipsă de soluții, dacă nu uităm să integrăm în educația copiilor noștri cultura de cinema, arătându-le că în această artă prin excelență modernă s-au replit și arhitectura, muzica, pictura sau

grafica computerizată, într-un evantai mereu mai larg deschis de investigații asupra realității umane, cu tot ce cuprinde ea misterios, eroic, comic sau sumbru.

Cam același demers recuperator se cuvine să facem și în privința artei fotografice, al cărei superb zenit – Cartier-Bresson, Mapplethorpe, Avedon, Robert Frank & restul pleiadei – ne-a fost, de asemenea, interzis nouă, locatarilor prea îndelungați ai *lagărului socialist*. Chiar dacă trei sferturi din umanitate multiplică realitatea, făcând la întâmplare poze cu telefonul, fotografia profesionistă, care transformă instantaneul sau imaginea de atelier în unicate aureolate de o complexă semnificație estetică, continuă să aibă nu doar o piață, prizată de cunoscători, ci și o detentă creativă incomparabilă: și în acest domeniu ai nevoie de educație (istorică și... morfologică, dar și de cunoștințe tehnice) pentru a gusta ce-i mai bun, cu echipamentul adecvat.

CĂLĂTORI PE PĂMÂNT

Am petrecut mult timp în muzee și pentru că le-am găsit acolo unde sunt răspândite, cu ocazia foarte multor călătorii profesionale și private. Iubesc diplomația și datorită faptului că cele două decenii active pe care i le-am dedicat mi-au permis să vizitez – nu știu – probabil că vreo sută de țări și să trăiesc mulți ani, ca ambasador, în trei ținuturi minunate. Degeaba călătorești dacă nu ți-ai echipat mintea cu o grilă adecvată de lectură a ceea ce vezi, auzi, miroși, pipăi sau guști. Socotesc că sporirea mobilității globale rămâne un mare dar al epocii noastre. Se cade însă să descifrezi alteritatea: să știi că fiecare element (de la arhitectură și vestimentație până la forma celorlalte arte, instituții, cutume, religii) e subsumat unei culturi coerente, care se oferă numai celor deschiși la minte, sensibili, iubitori ai creativității omenеști. Descoperi pretutindeni umanul, sub stupefianta lui diversitate. Nu există loc al umanizării care să fie „obiectiv” neinteresant. Cel mai câștigat e călătorul cultivat, care aruncă asupra celorlalți o privire curios antropologică. Aceasta rămâne

calea regală prin care ne dezvoltăm imaginația istorică. Începi să simți că toate palatele, templele, bisericile, clădirile civile, piețele, amfiteatrele, zidurile de incintă, fântânile, cazarmile, antrepozitele maritime sau curțile interioare prin care te poartă pașii sunt rodul talentului, grației și geniului unor generații demult stinse, palpitând în caruselul de patimi, ambiții, speranțe și clipe de tihnă din care e compusă condiția umană, dincolo de meridiane și epoci. Fiecare cărămidă, volută, arcadă, boltă, fiecare contrafort, friză, colonadă sau paviment au fost muncite în sudoarea meșterilor, a inginerilor și arhitecților dispuși să întrupeze voia unor comanditari eminenți: regi, împărați, papi, episcopi, duci și generali. Această confruntare vestigială cu trecutul oricât de îndepărtat devine instructivă și consolatoare, punând propria ta existență în perspectiva secolelor viitoare. Omul ca ființă capabilă să creeze opere mai durabile decât el însuși. Omul ca moștenitor suspendat în timp...

Din aceste pricini fățișe, călătoria rămâne un instrument pedagogic de prim ordin. Cu cât călătorim mai mult și mai devreme în compania copiilor noștri, cu atât mai ușor pregătim terenul unei educații fertile. Sună banal, numai că am fost uimit să constat, întâlnind poate zeci de mii de români, cât de puțini au călătorit, fără să poată invoca piedici financiare. Vreo două milenii, unica noastră formă de mobilitate spațială a fost transhumanța. În comunism se ieșea din pușcăria totalitară rar și greu sau... de tot. Ce-i drept, s-a topit gheața și patru milioane de români au ajuns să muncească, să iubească, să procreeze și să-și educe copiii în alte țări, mai bogate, mai civilizate, care își respectă realmente cetățenii, fără să-i trateze ca pe o turmă fiscalizată. Milioane de români (alcătuind aceeași laborioasă și destupată clasă de mijloc) au prins obiceiul de a-și petrece vacanțele în alte țări, tot mai exotice. Alte milioane au rămas însă „lipite pământului”, limitându-se (dacă o fac) la turismul intern sau de proximitate (litoralul bulgar, grec, turc). *Bref*, dacă

În secolul XVII turul formativ al Europei era doar la îndemâna bogaților, azi fandările turistice s-au democratizat, pentru că tour-operatorii și hotelierii își cresc profiturile din numere mari. Evident, „pachetul” *all-inclusive* e doar un flash trecător. Dar până și el deștelenește creierele, te ajută să descoperi alte arte culinare, să prizezi sunetul altor idiomuri, să practici o mini-etnologie (măcar prin vizita „obiectivelor” apropiate de plajă și colecționarea de „suveniruri” tipice). Chiar și pelerinajul (ca să nu-i spun turismul religios) i-a condus recent pe mulți români în zona densă a Orientului Apropiat, matrice a religiei creștine: vizitând ca pelerin Țara Sfântă, Turcia (fosta Asie Mică), Athosul (scuze, doamnelor și domnișoarelor!) ori Grecia insulară și continentală, nu revii așa cum ai plecat, înscrii cultura română în paradigma ei bizantină, legându-ți amintirile într-o plasă de sensuri mai înalte. Pe scurt, am prins un culoar istoric în care cunoaștem lumea pe o rază și la o scară tot mai extinsă: un veritabil factor implicit de creștere economică.

Am citit de curând un interviu cu o mămică super-călătoreasă, care-și educă fetița printr-o experiență de *globetrotter*.

N-am putut să nu o admir! Dacă deprinzi trucurile călătoriei ieftine (aplicația Airbnb.com propune milioane de oferte) nu prea mai poți folosi scuza bugetului redus. Există curse charter și zeci de agenții aeriene *low-cost* care apropie de noi meridianele și latitudinile cele mai distante. Toată Europa e împânzită de cămine pentru tineri (îndeobște studenți) unde acomodarea costă cât o masă la McDonald's. Există și rețele de pensiuni catolice sau protestante care, de asemenea, asigură locuri de cazare ieftine. Încă de la 14 - 15 ani, rețeta *city break* adună milioane de tineri europeni în cele mai frumoase orașe ale „peninsulei” noastre. Un weekend petrecut în mod inteligent la Venezia, Roma, Amsterdam, Praga, Paris,

Londra, Berlin sau Stockholm valorează cât o lună de școală, dacă – desigur – știi ce muzee sau monumente nu trebuie ratate. Atunci când te deplasezi doar ca să te închizi într-o berărie, să-ți petreci noaptea într-un club sau să umbli creanga pe străzi, ignorând cu seninătate capodoperele locului, câștigul nu e chiar egal cu zero, dar se apropie destul de mult... Fără o căutată dimensiune culturală, turismul e o simplă ardere de calorii (pe care le poți elimina gratuit, folosind un *stepper* din propria-ți locuință). Învățați-vă copiii cu folosirea ghidurilor turistice de calitate și cu disciplina unor itinerarii culturale atent programate. În prima parte a secolului 20 deveniseră faimoase în „lumea bună” ghidurile albastre de la Hachette. În a doua, tot în lumea francofonă

(dar deja cu versiuni în alte limbi), ghidurile Michelin au dovedit că marele fabricant de cauciucuri auto are... minte (la urma urmelor, automobilul a înlesnit, primul, turismul de masă). Prin anii '90, când mă aflu în Franța, s-a impus pe piață *Le guide du routard*. Oricum, în librăriile mai mari găsiți o secțiune dedicată acestor instrumente de călătorie deșteaptă, traduse în românește. În general, ghidurile acordă „stele”, adică ierarhizează patrimoniul vizitabil: dacă nu aveți prea mult timp, chit că ele sunt cele mai aglomerate, limitați-vă la obiectivele de primă mână.

Nu pun mare preț pe stilul listei bifate: iată (pe Instagram!) dovadă că am fost la Taj Mahal, Machu Pichu, Borobudur sau în orice alt loc faimos, unde se duce lumea selectă, din care e clar că nu puteam lipsi... Așa cum orice obiect sau practică se așază pe o gradație a calității, turismul e sterp și grosolan dacă se reduce la un kilometraj al celebrității și la prejudecata magică potrivit căreia ne contaminăm cu gloria unor situri doar pentru că le-am stat în preajmă. O călătorie își atinge scopul numai dacă sporește în mintea călătorului coerența generică a lumii. Să luăm la mărunț un exemplu dintre cele citate mai sus, printre destinațiile de *city break* Amsterdam. Îl

meriți dacă înțelegi aventura istorică a Țărilor de Jos, impactul protestantismului calvin, ascensiunea comercial-maritimă a burgheziei flamande, dacă asociezi arhitectura lui cu pictura lui Vermeer și Rembrandt, dacă vezi cartierul roșu și ca pe un semn al liberalismului cosmopolit (înrudit în duh cu primirea evreilor goniți de regii prea catolici ai Spaniei sau cu opera „opticianului” Spinoza), dacă guști un rachiu de ienupăr într-o tavernă cu traverse de lemn afumate de *joint*-\în studențești, dacă înțelegi economia de spațiu, geometria radială a canalelor acvatice, pasiunea eco pentru biciclete, arta brânzeturilor și cultul transparenței (vădit prin absența perdelelor acoperitoare de păcat) ... Altfel spus, dacă descoperi un loc așa cum ai citi o mare carte sinestezică despre istoria lui complicată și plină de contraste revelatoare! Călătoria izbutită prilejuiește un transplant energetic, pe un culoar existențial diferit: câștigi, prin viața altora, un plus de vitalitate înțelegătoare. Am călătorit multe sute de mii de kilometri, ajungând prin locuri deja onirice în memoria mea: în Buenos Aires și Rio, în Vancouver și San Francisco, în Tokyo, Seul și Shanghai, în Isfahan, Damasc și Casablanca, în Sydney și Wellington, în Nairobi, Dakar sau Cape Town... Acum, îmi rederulez amintirile ca pe un film și colecționez *stări de spirit* asociate numeroaselor târâmuri îndepărtate pe care, oricât de fugitiv și de ocupat cu programe „oficiale”, le-am putut cerceta. Imaginile, mirosurile, culorile, arhitectura clădirilor și gusturile îmi revin în memorie precum o cascadă de trăiri devălmașe. Continuu să resimt, aproape visceral, pulsul acelor comunități, aerul lor colorat cu pasiuni, dansuri, crime și nădejdi mereu suspendate pe firul subțire care separă binele de rău. Am lăsat ceva din mine pretutindeni și am preluat amprenta acelor locuri, devenind mereu altul, pentru a-mi rămâne fidel.

BIBLIOPOLIS

Tot mai multă lume are acces la cunoaștere (și la educația formală), iar asta nu reflectă doar avansul

democrației, ci și *intelectualizarea existenței*. Deși suma contemporană a cunoștințelor umane reprezintă o fracție minoră din domeniul cognoscibil, gestiunea acesteia necesită competențe tot mai diverse și mai complexe, care se obțin prin *pathemata, mathemata*, după cum spunea fabulistul grec Esop. Expresia nu privește doar suferința ca profesor de înțelepciune, ci și înțelepciunea de a „suferi” pentru căutarea studioasă a drumurilor spre adevăr. Putem privi lumea ca text: mulți au și făcut-o, asemănând natura cu o carte în care Creatorul a potrivit ordinea lucrurilor, potrivit unei sacrosancte gramatici. Firea nu este opacă: e *lizibilă*. Ca s-o citim, trebuie să ne alfabetizăm, iar ca să „știm carte”, mergem la școală (de care mă voi ocupa mai târziu) în templul muzelor (pe care l-am vizitat anterior) și la bibliotecă, unde vă invit să pătrundem prin capitolul prezent. Ideea de bibliotecă m-a fascinat înainte de a-l descoperi pe marele ei sacerdot literar-metafizic (Jorge Luis Borges) și nu m-a mai părăsit niciodată. Aș putea spune chiar că mi-am organizat viața ca pe un traseu bibliofil. E o șansă să te naști într-o casă dotată cu multe, cât mai multe cărți. Cei care nu au această șansă au destul» timp pentru a înțelege de ce e fundamentală o asemenea

„Instalație”. Pot să-și construiască biblioteca proprie, o pot împărți între mai multe locuințe (dacă sunt suficient de avuți), o pot transporta la orice nouă adresă, așa cum sunt – ca și mine – forțați să o reconstituie periodic, prin epurări și acumulări succesive. Pentru ca un copil să nu se teamă de biblioteca părinților (instalată în birouri solemne sau în salonul adulților), e bine să obțină, încă de la 3 – 4 ani, propria lui bibliotecă, expusă în camera curată & aerisită unde doarme și... începe să deprindă bucuria intimă a cunoașterii: măcar într-un corp „Billy”, de la Ikea. E bine ca el să capete cât mai devreme o anumită mândrie de proprietar... Să știe că la el în odaie își poate aduna DVD-urile, jocurile video, cărțile cu povești, cărțile de colorat, albumele cu benzi desenate, primele dicționare și

enciclopedii, întâile albume de artă. Piața jucăriilor și a cărților pentru copii e destul de ofertantă și abundentă. E suficient să avem mereu în vedere un singur motiv al achiziției: îi poate dezvolta mintea? Rugați-vă și prietenii (care-și trimit copiii la zilele de naștere ale copilului dumneavoastră) să urmeze aceeași exigență atunci când aleg un cadou.

Chiar dacă motorul Google (cel mai complex dispozitiv de inteligență artificială apărut deocamdată) stochează uriașul și mereu mai vastul domeniu al datelor digitale, ajutându-ne să-l accesăm prin cuvinte sau sintagme-cheie, socotesc că o cultură solidă, asimilată plăcut și profund, pleacă de la relația cu cartea fizică, pe suport clasic: cea care poate fi răsfoită, devorată, adnotată, recită, împrumutată, transmisă altei generații și rescrisă în regie proprie (dacă ajungem, la rândul nostru, autori). Firește, ducem lipsă de spațiu, pentru că locuirea în metropole (acolo unde ne găsim mai ușor joburi mai bănoase) s-a tot scumpit, dar și pentru că mecanismele consumiste ne condamnă la aglomerarea acestui perimetru personal cu tot mai numeroase obiecte (adesea inutile). Am moștenit o bibliotecă pe care am extins-o și reorganizat-o de trei ori: metamorfozele sale oglindesc trecerea de la literatură, prin teologie și filosofie, spre antropologia culturală și relațiile internaționale, cu mici accente dedicate științelor tari, albumelor de artă și culturilor extraoccidentale. Posesia acestui fond cu geometrie variabilă s-a completat prin pelerinajul spre marile biblioteci (nu poți avea acasă decât o imagine miniaturizată a labirintului livresc). La Sibiu și București mă așteptau, în posacii ani 80 ai veacului trecut, bibliotecile celor două facultăți de Teologie. După 90, când am început doctoratul la Sorbona, am zăbovit, cu lunile, în mai multe biblioteci pariziene: centrul *Le Saulchoir*, Sainte-Geneviève, Biblioteca Națională, Biblioteca Bizantină etc. Revenit în țară, m-am desfătat în biblioteca recent înființată de la *New Europe Collège*. După mulți ani,

În prima vizită oficială la Washington DC, am pășit în Biblioteca

Congresului, amenajată cu fastul unei catedrale renaștentiste și găzduind cel mai amplu fond de carte de pe glob. Biblioteci (în care n-am avut răgazul de a studia) mi-au fost deschise însă prin multe centre urbane (cea regală, de la Stockholm, cea de la *Trinity College*, în Dublin, vreo două vechi biblioteci din colegiile de la Cambridge, cea de la mănăstirea Mafra sau de la vechea universitate portugheză Coimbra, Battyaneum, la Alba Iulia, alte lăcașuri ale cărții la Viena și Praga, fără a o uita pe cea de la Vatican). Veți observa ușor un fapt: cu cât un stat și-a format mai devreme o bibliotecă națională, cu atât e mai dezvoltat azi. Dezvoltarea intelectuală o determină pe cea economică. Interconexiunea se verifică și în România, unde asemenea instituții apar în a doua jumătate a secolului XIX, însoțind și întinzând modernizarea instituțională, ca temei al unei culturi urbane semnificative. Națiunile și culturile lumii»

scriu istoria pe măsură ce își extind bibliotecile. În vreme ce citiți această carte, zeci de milioane de studenți care vor alcătui elita globală a secolului XXI conspectează pe laptopurile lor, în mii de biblioteci academice, știința din care vor deriva toate progresele cognitive (și deciziile, nu doar politice) menite să remodeleze, să susțină și să perpetueze dialectica lui *homo sapiens*. Unii stau în sălile neogotice ale universităților din Ivy League, alții – răspândiți pretutindeni, de la Oxford, Uppsala și Buenos Aires, până la Rabat, Beijing sau Ulan Bator (unde se păstrează valoroase manuscrise budiste de tradiție tibetană). La fel de palpitantă e însă prezența oricărui tânăr, să zicem din Mizil sau Botoșani, în biblioteca orășenească...

E adevărat că astăzi (după cum mi-au confirmat și copiii mei) studenții lucrează mai mult cu baze de date și platforme academice digitalizate. Ei consumă cu prioritate studii publicate în reviste specializate și florilegii tematice

sau crestomații diacronice: nu poți avansa decât prin asemenea selecții riguroase, adică prin decupaje chirurgicale în „țesutul” cognitiv universal (*textul* și *textura* sau *trama* sunt etimologic înrudite). Oricum, marile biblioteci au trecut la protejarea originalelor prin facsimilare sau transpunere a lor pe suport electronic. Acum câteva zile, m-am abonat la platforma care a digitalizat, în ediție critică și comentată, faimoasa *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, inițiată de Diderot & C co în 1751. Mai toată creația umană care iese din domeniul „viu” ai drepturilor de autor poate fi descărcată acum în format *pdf*. E fabulos! Nicio altă generație nu a avut acces mai ușor și mai liber la tezaurul intelectual al umanității... E tot mai greu să găsești scuze conjuncturale pentru starea de ignoranță și neghiobie! N-am iluzia naivă a unei umanități erudite, de sus până jos. Fiecare individ are o vocație aparte, limpede fiind că nu orice minte se poate dedica, plauzibil și creator, culturii savante (și nici măcar celei *pop*). Era internetului are însă menirea a ne rafina tuturor (oriunde am trăi) nivelul de cunoaștere și, prin urmare, *reacția personală față de lume*, E deja fantastică detenta căpătată de umanitate prin treptata emancipare a părții sale feminine: prin intrarea în jocul socioprofesional a atâtor milioane de femei inteligente și talentate, ambițioase și competente, performanța speciei noastre crește exponențial. La fel, cultura internetului deschide porțile cunoașterii și multor tineri care, indiferent de sex sau origine, vor intra în marele dans al cunoașterii universale, schimbând direcția și substanța patrimoniului nostru reprezentativ. Nu e o utopie. E deja un proces dinamic, în plină desfășurare. Așa cum anticipam, nu ajunge să știi mai mult, dacă nu ai modele vii și practica bibliotecii, adică intimitatea amoroasă cu marile cărți (și cu trena lor de ecouri în cărțile „obișnuite”). Această familiaritate se educă - da, începând cu familia și terminând cu educația formală. Ea crește prin practică și

discernământ, dacă nu chiar prin practica asiduă a discernământului: ce să citesc, din ciclopica producție a trecutului și prezentului? Cum să mă orientez în acest dedal, care-mi sunt criteriile de selecție, prioritățile și metodele de înțelegere capabile să facă din logodna mea cu cărțile o nuntă prolifică? Ca în orice altă acțiune umană... pofta vine mâncând. Primul pas al părinților ține de arta dedramatizării contactului cu cartea: să n-o mai prezentăm ca instrument școlar de tortură sau ca atribut al unei elite inaccesibile. Începem prin a o răsfoi, a o atinge, începem cu citirea unor pagini, cu dicționarul la îndemână și cu un creion. Există superstiția pedantă care crede că a respecta o carte înseamnă a nu o „murdări”: mi se pare greșit! Cartea e a mea și va fi a altora, care mă vor regăsi în toate adnotările mele. E legitim să subliniezi pasajele cele mai semnificative, să extragi citate, să pui semne și să revii, cândva, pentru o a doua lectură. În plus, ideile oricărui text (fie ele filosofic sau estetic exprimate acolo) trebuie încorporate în propriul flux mental: ele își merită viața numai dacă le-o dăm, prin propria noastră gândire, reformulată și transmisă altora, în veșnicul ciclu al împărtășirii intelectuale. Am simțit această complicitate peste timp când am văzut pe un volum *ex libris-wX* unui mare învățat român: în miezul unui hrismon filocalic (XP) cartea însăși spunea, prin inscripție: *am fost vremelnice a lui Virgil Cândea...* Ilustrul bibliofil știa că soarta cărților e migrația și că nimeni nu deține, asupra lor, vreun drept de proprietate definitiv. Nu știu dacă ați pipăit vreodată o carte (foarte) veche. Cred că cea mai „bătrână” din biblioteca mea e o ediție din 1791 a *Contractului social*, editată de Imprimeria republicană din strada Sfântul Anton (etajul IV), la Lyon. Ediția – în format de buzunar – a străbătut aproape un sfert de mileniu, schimbându-și mereu proprietarii și cititorii: o privesc ca pe o mașină a timpului, închipuindu-mi toate bibliotecile prin care a trecut, mâinile care au atins-o, succesiunea inteligențelor pe care le-a irigat. Cu deplină melancolie, mă gândesc și la

felul în care-și va continua peripețiile după ce nu voi mai fi aici, pentru a-i tatona porozitatea pătată, amintind de pielea unui bătrân alchimist. Prin paragraful abia redactat, am transmis poate unui viitor proprietar *urma* de care va avea cândva nevoie, pentru a reconstitui un traseu din fericire continuat... N-aș vrea să închei capitolul „bibliotecii” fără să-mi spun opinia privind raportul dintre alfabetizarea clasică și cea digitală. Cred că e bine ca orice copil să învețe să scrie și să citească (chiar înainte de vârsta școlară) și să se bucure în compania cărților copilăriei și a celor de colorat înainte de a folosi o tabletă sau un laptop. Tezaurul de știință și cultură stocat pe internet nu are sens pentru cine nu a deprins plăcerea lecturii și primele criterii selective, subordonate unor prime reprezentări ale valorilor (morale, sociale, estetice sau chiar spirituale). Părinții de azi scapă de grija interacțiunii pedagogice prin legarea copilului de ecranul tabletei, cam cum era legat odinioară șerbul de glie. Unii le pun în brațe asemenea dispozitive încă de când copilul are abia câteva luni, fără să știe că, *ipso facto*, amână sau chiar amenință deprinderea limbajului și primele forme de socializare. Ecranul e tactil, deci copilul ajunge aleatoriu la orice conținut, neștiind ce e bun și rău, ce merită și ce nu, cum să înțeleagă relația text-imagine și chiar cum să caute ceva, după ce ți-ai reprezentat mental obiectul dorinței. Alfabetizarea digitală îi urmează așadar celei clasice. Abia după ce a ajuns să fie un cititor cât de cât competent & îndrăgostit de lectură poate copilul să învețe diferența dintre *hard* și *soft* în lumea informatică și nu devine sclavul ei pasiv.

Biblioteca e mai mult decât un sanctuar unde putem cultiva rigoarea profesională, fie că suntem (pe punctul de a deveni) filologi, ingineri, fizicieni, manageri de companie, literați sau... simpli diletanți îndrăgostiți de lectură. Ea ne dăruiește mai multe vieți, dilată timpul și spațiul, ne introduce în universuri alternative și ne dezmargințește orizontul, ferindu-ne simultan de plictis și nonsens. E o

investiție gratuită și tocmai de aceea freamătă de promisiuni concrete. Oricât ar fi ethosul românesc pervertit prin „aforisme” rușinoase (de tipul „prea multă carte strică”, „unde-i multă minte e și multă prostie” sau jenant-definitoriul „merge și așa”), trăim în UE și într-o lume global interconectată, unde tot *știința de carte* duce la prosperitate și stimă socială, întemeind simultan respectul de sine justificat. Ne putem autoînșela cu aproximațiile noastre la limita imposturii, însă nu vom păcăli pe nimeni altcineva: elitele acestei lumi nu sunt strict meritocratice (căci există pretutindeni bogați moștenitori stupizi, clientelism politic și fraude), dar sunt *grosso modo* compuse din oameni solid și onest educați, care au făcut pentru asta eforturi sistematice și pe deplin onorabile. Afacerile umanității nu sunt exclusiv gestionate de cele mai reușite exemplare, dar supraviețuirea și progresul speciei depind, fundamental, de indivizii cei mai riguroși sub raport intelectual. În această logică, dragostea părintească se orientează firesc spre o cât mai selectă educație pentru copii: unii o fac din snobism social, forțându-și adesea progeniturile spre o direcție și un nivel nepotrivite cu aptitudinile lor reale. Se produc astfel drame care pot vira spre finaluri complet nefericite. Normală e însă tendința, aspirația spre mai sus și mai bun (*excelsior!*), după o judicioasă cumpănire a împrejurărilor și datelor personale. Părintele acționează ca „semănătorul” din parabola omonimă. Nu de el depinde „solul” pe care vor cădea semințele cunoașterii, dar cine i-ar putea răscumpăra vina de a nu le fi semănat deloc?

PLĂCEREA DE A COLECȚIONA

Biblioteca - ale cărei benedictine virtuți au fost rezumate mai sus - e și o colecție de cărți (asemenea Bibliei, de la *ta biblia* = „cărțile”). În ultimele două secole, copiii europeni (și americani) au imitat cu precocitate atitudinea științelor experimentale, improvizându-și domestic laboratoare de chimie sau fizică. S-a extins treptat și moda pasiunii botanice, tradusă prin alcătuirea

de ierbare și îndemânarea desenului de planșe florale. Cabinetele de curiozități i-au împins pe cei mici să imite curiozitatea adulților față de minerale sau fluturi. Tânărul Mircea Eliade fusese un pasionat entomolog. La fel, Vladimir Nabokov, care a și desenat lepidoptere cu grația acuarelistică a unui Dürer, ba chiar a dat nume mai multor specii de fluturi descoperite în America. Colecțiile sale se conservă la Harvard Museum of Comparative Zoology. Savanți iluștri precum Herder, Humboldt și Linné, ca și astronomul Tycho Brahe, au răspândit în toate căminele burgheze ale secolelor trecute convingerea că primul pas către științele naturale constă în organizarea unei colecții personale, adică în exercițiul categorisirii felurilor regnuri. A doua jumătate a veacului XIX (foarte pozitivistă, la modul darwinian, pe fondul expansiunii coloniale și al primelor expoziții universale) a frizat apogeul acestei manii taxonomice ilustrate în muzee, universități sau în spațiul privat.

Se încheia astfel un elan naturalist inițiat de titanii umanismului și ai Renașterii, care fuseseră și mari bibliofili, plătind sume cochete pentru a colecționa cele mai rare manuscrise, incunabule și ediții tipărite din clasicii greco-romani. Ideea – căreia Umberto Eco i-a dedicat un erudit studiu istoric – e că *homo sapiens* cunoaște lumea (și) prin intermediul *listelor*. Listăm companii la bursă, ne supunem unei agende (*to-dolist*), catalogăm cărți, concepte, oameni și opere de artă, evităm prezența pe vreo *listă neagră*, enumerăm și descriem, notăm și numerotăm, recurgând la principiul listării ca suport logic al unei realități ambientale dezorganizate și (altminteri) copleșitoare.

Asemenea jocului de șah sau go, colecția personală rămâne, după mine, o metodă pedagogică viabilă. Un mod de a-ți acomoda mintea cu exercițiul clasificării, deci cu atacarea realității prin prisma unor grupe distincte de obiecte. Intellectul omului bine educat dobândește acest reflex ordonator și utilizează nomenclatorul aferent: știe cu

ce se ocupă ebenisteria, înțelege cuvântul *lutier*, pricepe cuvintele-sacoșă, de soiul dendrologiei sau al mineralogiei. În copilăria mea, cei de-o seamă practicau filatelia și cartofilia, dar colecționau multe altele, vrute și nevrute, de la cutii de chibrituri și machete auto, până la roci și flori de mină, discuri de vinii, fotografii vechi sau reviste de cinema. Am fost tare impresionat să descopăr, în casa unor prieteni din acea vreme, o colecție de trofee cinegetice și una de pipe, frumos rânduie pe rafturile unui germanic dulap cu vitrină. Acum, timpul tradițional dedicat unui asemenea hobby pare să fi intrat în declin: nu mai „colecționăm” decât poze făcute cu telefonul... Se cuvine să resuscităm acest instrument paideic. A ne învăța copii să colecționeze (desigur, ce le place) implică virtutea constanței într-o pasiune, educându-le atenția, discernământul și capacitatea de negociere (căci colecționarii se identifică reciproc, în vederea unor schimburi). E un mod agreabil de a le ordona mintea și de a-i deprinde cu observația, cu evaluarea și plăcerea estetică, dar și de a inventaria prin mostre practice un sector al cunoașterii. Premodernii numeau aceste mulțimi de obiecte coerent reunite folosind pluralul latinesc *realia*. Colecționismul e o ucenicie la școala reală a naturii, dar și a culturii umane. Aparent umile, piesele unei colecții spun o istorie și îmbogățesc sensibilitatea „proprietarului”. Azi, revistele de popularizare a științelor (apărute prin grija unor grupuri editoriale enciclopedice, precum italianul de Agostini) le propun celor mici serii de gadgeturi, tocmai pentru a le stimula instinctul de colecționari. Pentru ele, acesta e doar un truc de marketing, menit să fidelizeze consumatorii. Pentru copii e însă o manieră utilă de a-și raționaliza interesul față de o anumită clasă

de obiecte. Francezii au consacrat expresia (doar aparent comercială) *pour les connaisseurs*. Această sintagmă îi separă pe cei care se pricep de incompetenți și pe pasionații avizați de „restul lumii”. Andrei Scrima, jucându-se la rândul său cu oarece vocabule galice, spunea

că în viață contează trei acțiuni: *savoir*, *savoir-faire* și *faire-savoir* (a ști, a te pricepe să faci ceva și a ști să transmiți ce știi). Etimologic, înțelepciunea și savoirea sunt înrudite (căci existența e searbădă pe neștiute). Orice copil care a colecționat diverse lucruri în procesul său formativ va fi un adult cu ceva mai mult *savoir-vivre*, dar și un practician al diletantismului superior, prezent în pasiunile noastre „secundare”: va iubi vinurile nobile și va reuși să le deguste, adică să le însceneze heraldic însușirile, va fi un amator de frumusețe și calitate, într-un simpatic registru *vintage*. Evident că și în materie de colecționism e nevoie de moderație, ca să nu ne pierdem mințile (sau să ne irosim toți banii). Fără simțul măsurii, riscăm să devenim ridicoli sau nesăbuiți, câștigând nedorita faimă a celor cărora le lipsește o doagă.

no

MUZICA, MUZICA!

Ucenicii lui Pitagora, urmați și de unii autori ai creștinismului primar, auzeau *muzica sferelor*. Era „partitura” cosmică a unei ordini spirituale perfecte, sunetul divin grație căruia astrele și stelele fixe se prindeau într-un dans imaterial: legea acustică a armoniei prestabilite! Dacă privești la lucru orchestra simfonică modernă, observi că ea simbolizează umanitatea condusă de un dirijor absolut, care poate – la rigoare – lipsi din scenă, grație aranjamentului prealabil (lucrul pe secțiuni și conjuncția sonoră). Produs al unei gândiri nonverbale și inefabile, arta sunetului e forma sublimată a teologiei. Această conceptualizare corespundea, firește, unei cosmologii geocentrice. Azi, știm din explorarea științifică a universului că spațiile interstelare conțin ani-lumină de liniște înspăimântătoare, dar cum ar fi arătat capodopera lui Kubric (*Odissea spațială 2001*) fără valsul din coloana ei sonoră? Ca oameni, suntem dintotdeauna muzicali, adică supuși ritmului și capabili să reorganizăm sunetele „naturale” în forme artificiale, perfect semnificative prin abstracțiunea lor emoțională și cristalină. Un om educat

include cunos - ținte minime despre acest univers. Aristocrația și burghezia (lichidate de comunism, dar prelungite spectral în plină dictatură) își educă progeniturile și prin ore de pian sau vioară. Inerția aceluia model s-a întins, cred, până prin anii

70 ai veacului trecut. Și eu m-am trezit la cursurile unei școli de muzică, unde am ajuns să interpretez, transpirat de emoție, în fața unui public parental, vreo sonatină de Diabelli. Perpetuam astfel, punctual, eco-ul unui mare fenomen multisecular: pasiunea Europei de Nord și Centrale - cucerite de Reforma protestantă din veacul XVI - pentru muzica de interior (la biserică și acasă). Iconoclasmul reformat - adică interzicerea reprezentărilor sacre, socotite idolatre - a stimulat refugiul în lumea sunetelor, ridicând componistica germanică pe culmile binecunoscute. Pleiada compozitorilor germani s-a cristalizat din baza burgheză a milioane de familii care au practicat, în propriile lor locuințe, muzica de cameră...

Azi, când Apple Music și YouTube au îngropat nu doar compact discul, ci și exigența de *a practica* oricât de modest, muzica, părinții își văd copiii cu căștile audio permanent instalate (ca niște excrescențe aproape organice) și au impresia că ei consumă oricum *suficientă* muzică, fără să le mai pese de cât, cum, ce și de ce o ascultă. Nu o să facem din fiecare copil un meloman rafinat, un interpret profesionist sau un compozitor simfonic. Firește că dintr-o casă de muzicieni va răsări mai sigur un nou slujitor al Euterpei decât dintr-una de fermieri. Micul Enescu a fost descoperit foarte devreme de protipendada vremii, la care avea indirect acces. În același timp, așchia poate sări foarte departe de trunchi (fiul prințului Matila Ghyka, Roderick, a ajuns chiar să joace în filme porno) ... Important e să ne amintim că educația muzicală (ca și educația de orice fel) comportă o dimensiune ludică & gratuită: te cultivi deopotrivă în scopuri egoiste și altruiste. Cum spune poporul, pofta vine mâncând. E îndeajuns să deschidem apetitul copilului

nostru spre muzică, fără să-i impunem neapărat o educație formală apăsătoare, cu lecții de canto și abonament la Ateneu.»

În deceniile postbelice, muzica pop, clădită pe rădăcinile sale în rhythm and blues și jazz, s-a impus ca muzică a noilor generații și a dezvoltat industria globală prin care creațiile sale – *beat, soul, rockn roii, rock alternativ, country, disco, reggae, punk, techno, grunge, afro, rap* și câte altele – au devenit bunuri culturale fără frontiere, vehicule ale unor mesaje politice, refugiu pentru victimele regimurilor totalitare, forme de revoltă socială sau de campanie pacifistă (ori ecologistă, mai încoace), oferindu-ne un uriaș mozaic sonor, ale cărui piese se rearanjează prin continue fuziuni și metamorfoze. Ca în orice alt domeniu al creativității» umane, și aici, timpul s-a dovedit a fi cel mai bun judecător, reținând și clasicizând repertoriile de valoare, stocând în periferia sistemului zgura sau experimentele fără viitor și aruncând în uitare rebuturile sau înfloririle efemere (sute de band-uri pop au dispărut după ce au lansat un singur mare hit). Vorbeam despre clasicizare pentru că, deși nimeni nu ar fi spus asta atunci, marile formații de rock din anii '60 – 70 (Beatles, Rolling Stones, Queen, Pink Floyd, Led Zeppelin, Deep Purple etc.) au fost aproape sanctificate, inspirând biografii, filme și „standarde” aparent inoxidabile. Aproape că poți verifica buna educație a unui adolescent de azi dacă îl observi venerând acești clasici, fără să se lase complet subjugat de muzica ultimei ore. Oricum, mulți dintre acești giganți ai rockului au cochetat la rândul lor cu clasicii adevărați, cu muzica simfonică și cultura înaltă (să ne amintim piesa celor de la Emerson, Lake & Palmer, *Pictures at an Exhibition*, după Mussorgsky, ecourile din *Sonata lunii* în piesa *Because*, a celor patru Beades, și nenumăratele citate simfonice apărute în muzica unor David Bowie, Procol Harum, Radiohead, The Doors etc.). S-a întâmplat și *invers*: ultima parte a sonatei pentru pian nr. 32 de Beethoven anticipează profetic jazzul, așa cum

descoperi note de swing în sonata nr. 4 a lui Scriabin... Eroii veacului pop n-au fost nici incuți, nici fructul unei generații spontanee: s-au hrănit și ei, ca oricare alți creatori, dintr-o moștenire culturală asumată tacit, dincolo de manifeste iconoclaste și pretenții revoluționare. Trebuie să refacem și noi acest traseu, îndemnându-ne copiii să nu asculte numai muzica de anul trecut și să redescopere ce e consistent în muzica pop a secolului

20, cu tot cu împrejurările sociale, politice și filosofice din care s-a născut. Prin frecventarea competentă a acestei muzici, le putem explica mai bine copiilor noștri și ce am trăit noi, dincoace de Cortina de Fier, care a separat atâta vreme „lagărul socialist” de idealizata „lume liberă”. Și mai frumos e însă să nu le lăsăm impresia că strămoșii totemici ai unei bune culturi muzicale s-au născut doar după al Doilea Război Mondial. Să le arătăm că există o istorie a muzicii europene cu un trecut mult mai adânc și mai influent decât ar putea crede, chiar dacă nu au de gând să devină membri ai unor prestigioase orchestre simfonice, istorici sau melomani de top. De ce le-ar „strica” să facă deosebirea dintre o cantată și un lied, să poată recunoaște (fără aplicația Shazam) o arie din Verdi, să poată recunoaște în clavecin & clavicord strămoșul pianului ori să distingă suficient de bine părțile unei simfonii pentru a nu aplauda intempestiv, într-o sală de concert? În ultimii ani, la Festivalul „Enescu” (unicul eveniment care ne face loc pe harta muzicală internațională) am văzut numai săli pline (deși continuă să ne lipsească, în capitală, un auditorium de secol 21). Pline însă cu persoane mai cu seamă mature și vârstnice. Și în acest caz trebuie acuzată criza pedagogiei. Căci frumusețea ultimă a muzicii culte i-ar cuceri fără îndoială și pe adolescenți, dacă nu ar fi ambalată într-un marketing „elitist”. Invitați-vă copiii să urmărească pe YouTube prelegerile introductive semnate de Leonard Bernstein și pariez că vă vor cere mai mult...

Din experiența proprie, aș fi înclinat să leg

dezvoltarea intelectuală a copiilor de interesul lor eventual față de muzica clasică. Fiul meu a fost mereu îmbiat spre muzica simfonică, dar n-a descoperit-o cu adevărat decât pe cont propriu, odată ajuns student. Și, când a făcut-o (complet liber, însă aflat deja la un nivel de maturitate relevant), a purces spre ea cu o pasiune ardentă, care-l va însoți, după câte văd, toată viața. Acum, muzica pop i se pare sărăcăcioasă, precară, chit că-i pricepe rostul relaxant și puterea socială. Insist: ca orice altă expresie a bunei educații, cultura muzicală nu e necesară doar socialmente, pentru a fi etalată printre cunoscători. O dobândești în primul rând pentru plăcerea ta, înțelegând că, prin ea, trăiești mai multe vieți (sau o viață intensificată cromatic) și că, odată cu cheia de acces spre un univers altă dată interzis, preiei o doză mai generoasă din geniul speciei umane, gratificându-ți răgazurile în mod inteligent. Pentru Cioran, Bach a fost o divinitate, singura pe care a venerat-o și singura care, potrivit repetatelor sale confesiuni, „a făcut sinuciderea imposibilă”. Nu e puțin! Din empireul de unde ne privește, compozitorul baroc nu se poate decât bucura la gândul că muzica sa va fi inspirat o carte numită *Ispita de a exista...*

MAMA, TATA, VREM UN CĂȚEL!

* * >

Iată o dorință care apare sigur când copiii noștri ajung la vârsta de 5 - 7 ani, fie pentru că alți părinți au îndeplinit-o, fie pentru că s-au apropiat deja de câini atât IRL, cât și prin BD-uri (Milou, Droopy, Idefix), filme (Lassie...) și *cartoons* (101 Dalmațieni, Scoby-Doo, Muttley) sau literatură (după ce vor fi empatizat cu feluri Zdreanță, Patrocle, Colț-Alb). E o doleanță pe deplin legitimă și profitabilă educativ, cu o serie de condiții. Mai întâi, să iubim cu adevărat animalele (mă refer cu precădere la câini, dar considerațiile ulterioare pot fi aplicate oricărui soi de companion din regnul vecin). Să le iubim noi, ca părinți, înaintea celor mici, care simt nevoia unui camarad de joacă și presimt că, prin îngrijirea lui, vor semăna mai devreme cu „cei mari” (căci își vor exersa și ei autoritatea și responsabilitatea față de o ființă neajutorată). Apoi, să alegem o rasă adaptată la spațiul nostru locativ: nu faci decât să torturezi un câine de talie mare într-un apartament urban standard. Un dog german

sau un Saint-Bernard n-au ce căuta într-o garsonieră, dar niciun super-activ câine de vânătoare nu se va simți confortabil într-un cadru atât de limitat, mai ales în lungile ceasuri când, vrând-nevrând, rămâne singur. Cel mai bine se simt câinii - deveniri membri ai familiei - în casele individuale, care posedă o curte cât de mică. Sunt convins, din proprie experiență, că un câine (mai exact, rețeaua complexă de relații și experiențe pe care o țese în preajmă) reprezintă un atu pedagogic, fără să devină un imperativ. Foarte mulți tratează câinii ca pe un soi de *jucărie vie* -, dacă aveți o asemenea optică, e preferabil să vă abțineți. Un membru canin al clanului vă va însoți, în mod normal, pe o durată între doisprezece și optsprezece ani, ceea ce presupune nu doar poze făcute la munte și la mare, un buget special alocat pentru hrană și eventuale intervenții veterinare, ci și o sarcină suplimentară, pe care tot părinții o vor asuma preponderent. O sarcină morală și emoțională de durată. În Franța, *30 de milioane de prieteni* - cea mai influentă asociație de protecție a animalelor - raportează anual un număr scandalos de mare de abandonuri și rele tratamente. Dacă se întâmplă orori și la case mai mari, de ce ne-ar mira cele de la noi? Multe familii cumpără de Crăciun un *puppy*, care-i face fericiți pe copii, dar nu se jenează să-l arunce pe străzi, pentru simplul „motiv” că e prea complicat să pleci cu el în vacanțele estivale. Câinele trăiește domesticit de peste zece milenii și rămâne, alături de cal, cel mai nobil participant necuvântător la aventura umană. Însuși faptul domesticirii exprimă, originar și fundamental, conștiința unității biosferei, dar și vocația „regală” a lui *homo sapiens* care, la modul biblic, conferă lumii vii nume și sens. Grija iubitoare a adulților față de companionul patruped e, prin ea însăși, o lecție despre drepturile animalelor (și tot mai multe coduri civile le-au consemnat, pornind de la constatarea dovedită științifică că orice mamifer *percepe suferința*). Să privim starea de fapt: popor de țărani, noi moștenim o concepție primitiv-utilitaristă despre coabitarea cu animalul. El nu are

drepturi *per se* ci doar dacă-și găsește un rost practic în „gospodărie”: are voie să fie hrănit numai dacă e comestibil sau dacă ne „apără sărăcia”. Mai toți strămoșii noștri (dacă nu erau mai răsăriri și făceau parte din clasa educată) și-au maltratat animalele, ținându-le în lanț, foamete și înrăire programatică. Am avut primul câine ca adolescent, în comunism: o splendidă femelă doberman, importată din Ungaria. Țin prea bine minte că tot soiul de pensionari abrutizați prin penurie (și fideli „luptei de clasă”) nu ratau ocazia de a mă admonesta: li se părea că deținerea unui câine de apartament (cu atât mai abitir a unuia impozant, cu stomac încăpător) e un obicei burghez și parazitar. Pe măsură ce ne-am urbanizat și occidentalizat, au apărut o literatură chinologică și expoziții canine, s-au format câinise specializate (inclusiv în rase alpine autohtone), medicina veterinară a căpătat un statut respectabil, lumea a devenit mai responsabilă, deși fenomenul endemic al *maidanezilor* din anii '90 demonstra că mai avem multe de învățat... Era o minciună aceea că năpăstuitele hoarde canine (resălbăticate prin parcuri și pe străzi murdare) ajunseseră acolo în urma demolărilor ceaușiste. Acei câini fuseseră abandonați pentru ca foștii locatari ai caselor dărâmate, crescuți la țară, nu le mai vedeau *utilitatea* (la bloc, unde se mutau, nu existau curți pe care să le păzească, din capătul lanțului mobil, pe sârmă). Abia de curând s-a completat la noi și codul penal, care tratează ca infracțiune *uciderea* deliberată a unui animal de companie.

Când se supăra pe canișii săi, mizantropul Schopenhauer îi compara cu oamenii. Există și aici o măsură, pe care mulți chinofili dezamăgiți de semenii lor o încalcă în fel și chip, recăzând în zoolatria vechiului Egipt. *Bref* luați-le un cățel copiilor, dacă aveți în vedere ce-am scris aici și nu vă simțiți vizați. Voioșia solidară și fidelitatea» câinilor îi consolează deopotrivă pe părinți și pe cei mici, întreținând în familie o atmosferă luminoasă, de bună dispoziție și energie pozitivă. În zilele noastre,

când atâtea aspecte ale vieții metropolitane ni se par excesiv de „trepidante” – și când cei mai mulți copii n-au văzut o vacă adevărată, pe pășunea ei –, proximitatea partenerului nostru canin are clare virtuți terapeutice, dăruindu-ne o punte de legătură cu viața ca fenomen mai larg decât omul. Oricât l-ai îngriji de atent și oricât l-ai iubi, un câine îți dăruiește întotdeauna – și în mod inefabil – mult mai mult decât îi poți dăruia tu, stăpânul său, spre care se uită ca la o divinitate. Important e să simți această asimetrie, ca să poți echilibra pe cât posibil balanța. Buna îngrijire a unui aliat atât de loial implică absolvirea unei școli de umanitate mai prețioase decât orice diplomă cu pecete.

Partea a III-a

COOL, MAN

Diverși guru, în căutare de influență, ne spun că tineretul „de azi” nu iubește „clasicii împăiați” Ce-i drept, un clasic e acel autor mai des citat decât citit. La fel de adevărat e că am moștenit din sistemul ideologizat al comunismului un soi de cult al Literaturii Naționale (ca pârghie în procesul numit de Lucian Boia *românizarea României*), în virtutea acestui imperativ de propagandă, autorii canonici au fost scoși din context și dezumanizați printr-o fâțișă muzeificare. În locul unor figuri odată vii, prezentate fidel, în epoca și tiparul personalității lor reale, elevii contemplă un sepulcral *rigor mortis*. Inerția acestui sistem taxidermie s-a văzut în primul deceniu postcomunist, când diverși scriitori români au fost crucificați pentru culpa inexpiabilă de a pretinde, bunăoară, o nouă lectură a corpusului eminescian, dincolo de stereotipurile encomiastice, uzate până la urzeală, cu care operau manualele școlare. Firește că noua generație apreciază o vizită la *Madame Toussaud*, cu condiția legitimă ca ea să nu se confunde cu una la Muzeul Literaturii Române. E greu să te familiarizezi, în noaptea unor convenții depășite, cu statuile reci ale creatorilor români sau străini. Orice mitologizare cunoaște reversul

demitologizării și exact asta s-a întâmplat, prea puțin în manuale și ceva mai mult în dezbaterile publice, în media, pe internet, unde ireverența, detaliul picant sau umorul au contribuit la reumanizarea figurilor de ceară din Panteonul național-comunist. O nouă generație de universitari a produs, în paralel, studii și cercetări conduse în același spirit demistificator, corectând, completând și nuanțând, la nivelul metodei și al „tonului”, gestiunea hermeneutică a tradiției culturale moderne. Foarte bine, până la un punct... Din păcate, această firească revenire a adevărului (care nu e niciodată monocrom și univoc) s-a potențat excesiv, până când pendulul a lovit cealaltă extremitate a spectrului. Și a făcut-o ajutat din plin de influența academico-mediatică a *corectitudinii politice*. Pornită din laudabila intenție de a proteja minoritățile de orice fel, această poliție a gândirii a sfârșit prin a rescrie istoria după calapodul unei ortodoxii nivelatoare, care învinovățește pașal trecutul și demolează „idolii” creați într-o presupusă eră patriarhală, dominată de „abuzurile” *bărbaților albi morți*. Citeam acum câteva zile un „material” care sugera că blajinul Cezar Bolliac ar fi fost un sinistru pedofil (bietul poet revine astfel în actualitatea din care dispăruse de atâta vreme) ... Canonul marilor texte a fost destructurat, în vreme ce programele de studiu umanistic s-au reorientat spre marginali, studii de gen, multiculturalism și laxism axiologic. Totul e *cool*, mai puțin tot ce a creat civilizația euro-americană înainte de 1960, când emanciparea sexuală, campaniile „pacifiste” și neomarxismul anticapitalist și-au început acțiunea de subminare a vechiului *establishment* „burghez” și „imperialist”. Altfel spus, prea puține valori rămân frecventabile în brava lume nouă a stării colective de amnezie. Dacă părinții nu reacționează împotriva acestui război cultural (prezentat schematic drept confruntare între „conservatori” și „progresiști”), ei vor înlocui sclavia mentală comunistă a tinereții lor cu sclavia intelectuală a propriilor lor copii. Una este să-ți exerciți pe bună dreptate

spiritul critic, să chestionezi, să iei distanță, să reexaminezi orice teorie și să-ți revendici dreptul unei judecăți personale asupra oricărui fapt de cultură (în sens larg) și cu totul altceva să crezi orbește că trecutul civilizației tale e un dulap cu schelete, o sursă de crimă și de abuz deghizat religios sau politic. Și că numai viitorul contează, întrucât va desăvârși agenda unei justiții sociale radicale. Viitorul nu poate fi decât prezentul care decantează creator patrimoniul moștenit. Dacă vrei cu adevărat să corectezi derivatele propriei tale istorii, se cuvine s-o cunoști printr-un efort paideic onest. Nu să scrii pe hărțile ei *terra incognita* și *hinc sunt leones*, așa cum procedau cartografi medievali. Avem destule date și instrumente pentru a înțelege de ce și cum au gândit sau creat predecesorii noștri, fără să le găsim scuze, dar și fără să-i demonizăm. Nu cred că un tânăr care se educă se poate lipsi de exercițiul edificator al admirației față de marii oameni ai trecutului, care – prin geniul și uneori erorile lor – au făcut posibil stadiul nostru actual de civilizație. Deși *societatea-spectacol* în care trăim se fondează pe consumul de mărfuri și aparențe, o viață împlinită nu atârână de ce reușim să *simulam* pentru a ne conforma declarațiilor unanime de fericire și succes, ci tot de posesia virtuților deprinse din tinerețe. Postmodernitatea (făcută dintr-un bricolaj de citate, iluzii și fuziuni relativizante) pune mai totul între ghilimele, numai că nu poți înfrunta greutățile existenței dacă ai „curaj”, bunăoară, ci numai dacă ai cu adevărat curaj... Să luăm două exemple: Simone Weil și Susan Sontag. Două gânditoare de origine evreiască, super-înzestrate și cultivate, dar și capabile să-și exprime ideile profund și clar. Prima a trăit în Franța ocupată de naziști – după ce îi combătuse în Spania –, s-a refugiat la Marsilia, a lucrat în uzinele Renault (pentru că empatiza concret cu clasa muncitoare) și a murit, tânără, la Londra, înfometându-se din scrupulul maximalist de a nu mânca mai bine decât prizonierii din lagăre. Opera ei, de o fulgurantă acuratețe,

avea să fie descoperită postum. În total contrast etic, Sontag a fost un superstar newyorkez al stângii intelectuale americane, lăcomă cu editorii, narcisică, mereu gata să-și însceneze comercial lupta „virtuoasă” pentru cauze abstracte. Le citesc pe ambele cu admirație față de erudiția lor percutantă, pusă în serviciul unei minți strălucite, dar o prefer de departe pe prima, care a căpătat în ochii mei profilul socratic al martirului, dacă nu chiar prestigiul sfințeniei.

Un om bine educat extrage ce-i realmente bun și valoros pentru mintea, sufletul, familia, prietenii și cariera sa, fără să-și piardă timpul ce i-a fost dat cu militantisme și activisme ideologice sau cu falsa menire de a-și înșela mereu semenii, sub măști sociale de complezență. El e un nonconformist clandestin, un rebel al cauzelor nobile, pe care i le-au indicat sobrele modele moral-filozofice, spirituale, literare, muzicale, plastice și științifice în siajul cărora și-a forjat caracterul și gândirea proprie. Nu poți accede la aceste modele decât printr-un studiu laborios, prin seriozitate și contemplație atentă, prin dobândirea de competențe reale și printr-un simț al patosului, temperat prin luciditate ușor sceptică, prin ironie și autolimitare ascetică. O viață bine împlinită nu e *cool*. E reală, adevărată, autentică, orientată spre permanențe și justificată prin șlefuirea în primul rând lăuntrică spre care tindem, cu toată vigoarea și inteligența din „dotare”.

DISCIPLINA SINGURĂȚII

Și a zis Dumnezeu: nu este bine să fie omul singur

(Geneza, 2, 18). Așa explică Sfânta Scriptură crearea femeii, ca însoțitoare a lui Adam, omul primordial. În duhul creștinismului, omul nu e niciodată singur, atât pentru că are vocația unei familii, cât și pentru că Domnul Dumnezeu îi este alături, prin rugăciune, meditație și acțiunea lui providențială, harică. Totuși, Pascal (dacă nu mă înșel) – care a fost deopotrivă un geniu matematic și un mistic creștin – socotea că toate necazurile omului decurg din neputința lui de a sta singur (și „locului”) într-o cameră. Monahismul a dezvoltat o tradiție comunitară, alături de una idioritmică, axată pe căutarea liniștii spirituale în solitudine. Literatura patericală socotește că monahul idioritmic (expresia e pleonastică, pentru că *monachos* înseamnă deja „cel singur”) cunoaște cele mai teribile ispite, iar Flaubert, fascinat de prototipul antonian, a dramatizat exemplar această realitate acaparantă. De aceea nici nu era recomandat excesul de singurătate: cel mai aspru ascet are încă obligația de a se împărtăși euharistie, alături de frații săi din obște, în fiecare duminică. Suntem ființe sociale, o știm de la Aristotel (și am fi putut observa asta, oriunde și oricând, fără ajutorul lui), dar suntem și ființe care, voluntar sau nu, se confruntă cu singurătatea. Unii o caută și o preferă, precum în frumoasele versuri ale lui Georges Moustaki: „Non, je ne suis jamais seul, avec ma solitude” Cei mai mulți o detestă și o îndură. Regăsim judecăți contrastante despre singurătate în toată istoria culturală europeană. Pentru Montaigne, numai în solitudine cunoști adevărata libertate. Nabokov, în schimb, vede singurătatea ca pe terenul de joacă a lui Satan. Francis Bacon făcea media, afirmând că poți fi încântat de singurătate numai dacă ești o fiară sălbatică sau un zeu. Oricum, e scris în condiția noastră că ne naștem și murim singuri.

Singurătatea e un blestem și o sursă de nefericire sau nevroză numai pentru cel care nu a fost educat în virtutea acestei stări-cu-sine-însusi. Avem mereu nevoie de semenii nos – tri – fără de care n-am supraviețui și nici nu

ne-am putea desfășură (sau potența) umanitatea -, dar trebuie să aflăm din prima copilărie că viața lăuntrică, lectura, studiul, creația și moartea sunt situații, fundamentale, definitor-umane, pe care le asumăm în singurătate. Gregaritatea (adică spiritul de turmă) nu a inspirat niciodată vreo operă sau faptă remarcabilă. Îți trebuie forța alpină a singurătății pentru a „ieși din mulțime”. Mi se pare așadar esențial exercițiul pedagogic deschis, pozitiv, spre această ipostază a omului adult de mai târziu. Singurătatea e insuportabilă și sterilă numai pentru cel cu o educație precară, care, de câte ori rămâne în compania lui exclusivă, se înpăimântă ori se deprimă.

Feriți-vă de candizii dubioși care, sunați la telefon, vă anunță că se plictisesc. Cu toții „gândim”, adică derulăm pe ecranul cerebral diferite gânduri, de obicei discontinue. Numai omul bine educat ajunge însă la o veritabilă conversație cu sine însuși. Trebuie să ai material pentru așa ceva: să fi citit și cunoscut lumea îndeajuns, pentru a putea genera un discurs interior coerent și autonom. Cu cât posedă o inteligență mai bine antrenată meditativ și un „muzeu imaginar” mai bogat, omul poate înfrânge sentimentul plictisului existențial: își poate folosi mintea ca pe un imens teatru ideatic și imagistic pe „scena” căruia se joacă în permanență o piesă pasionantă. În definitiv, nu poți să-ți amintești ceva, să deschizi o temă, să dezvolți o idee, să urmărești uimit desfășurarea aparent spontană a unui gând, să-ți reprezinți spații grăitoare și să te închipui în situații atractive decât dacă fantezia și „aparatul” tău mental se însoțesc cu reflexul de a prețui singurătatea ca pe un dar uriaș, plin de promisiuni și de puteri formidabile. Sihăstria filosofică a fost principalul laborator al gândirii umane. Prin ea s-a formalizat gramatica specială care corelează înălțimea mentală și altitudinea fizică. Arhetipul acestei formule e de găsit în cele trei colibe construite pe muntele Tabor de către binecuvântații martori ai Schimbării la față» (*transfiguratTM Christi*). Coloana pe care se înălțau sfinții „stiliți” era un soi de „munte” artificial.

Schopenhauer și Kierkegaard au exaltat celibatul ca pe o formă de sihăstrie urbană. Mari cugetători moderni – precum Nietzsche, Wittgenstein, Heidegger sau Constantin Noica – au locuit prin cabane silvestre, unde scriau în deplină și căutată solitudine. Se cuvine deci să le spunem copiilor noștri că singurătatea e condiția „gimnastică” a oricărui progres intelectual (de care se vor bucura ei, alături de prietenii și semenii din raza lor de acțiune socială), neuitând să le-o prezentăm ca pe o sursă secretă de verificare a propriei autenticități.

PROBLEMA TEOLOGICĂ: SCANDAL SAU ALINARE?

Suntem, ca părinți, oameni ai veacului 21. Puteam trăi și în trecut, și în viitor, nu conta: tot ne-am fi „lovit” de chestiunea metafizică a existenței divine, căci – așa cum scria azi uitatul Mircea Eliade – experiența religioasă nu e un stadiu în istoria omului, ci o dimensiune permanentă a conștiinței umane. Așa cum există un *homo laborans*, un *homo faber*, un *homo viator*, un *homo ridens*, există și un *homo religios* – numai integrarea acestor ipostaze definitorii dau măsura lui... *homo sapiens*. Omul deplin, matur, dotat cu o gândire liberă, omul educat, care își reprezintă panoramic aventura speciei din care face parte, are de răspuns și la întrebarea dacă „acceptă” sau nu existența lui Dumnezeu, așa cum e mărturisită ea în orizontul deja multimilenar al revelației iudeo-creștine, care face parte, ca ingredient fecund, din chimia civilizației euro-americane și, mai târziu, globale. Chiar în afara creștinismului, există alte șapte religii vii, care se subsumează unei structuri oarecum identice: toate spun, în esență, că lumea actuală a suferit un accident ontologic (s-a „defectat” în urma unui eveniment catastrofic), dar că există o cale de a regăsi integritatea originală a creației, deplinătatea, fericirea, nemurirea, pe scurt, condiția paradiziacă, lipsită de suferință, de moarte și urâtenie sau „pustiu”. Religia oferă așadar o formă de explicare a răului și o formulă de recapitulare sau restaurație menită să-i limiteze sau distrugă efectul. Ea conține o cosmogonie

(cum a apărut tot ce există) și o soteriologie (cum ne putem elibera din condiția mortală), asociindu-le rituri, simboluri, pilde morale și practici spirituale sau sacramentale menite să transfigureze cotidianul și să transporte credinciosul într-un spațiu de claritate, speranță, consolare și acțiune pozitivă. Nu e aici locul să fac o istorie a definițiilor date faptului religios. Nicio apologetică sau o critică a creștinismului ca religie organizată. Prefer să urmez linia acestei cărți, pentru a dezbate în continuare ce și cum cred că trebuie să facă părinții în materie de educație religioasă. Nu e chiar atât de simplu! Cei mai mulți creștini din România (indiferent de confesiunea lor) moștenesc o religiozitate patrimonială: legea veche, obiceiul pământului, tradiția – care creionează un cadru mental și social particular. Mulți sunt, cum se spune, creștini practicanți: merg cât de des la serviciile divine din Biserica lor, citesc cărți edificatoare, își formează o cultură teologică, se roagă și în viața privată, resimt prezența lui Dumnezeu în fiecare clipă a vieții lor, chiar dacă asta nu-i scutește de greșeli, conștientizate totuși ca *păcate*. Alți părinți fac parte din categoria *belonging urithout believing*. sunt respectuoși cu tradiția creștină, dar nu o experimentează concret, existențial. Vor recomanda unor prieteni apuseni vizita la mănăstirile din Bucovina, vor prețui estetic arta icoanei bizantine, vor înțelege rolul religiei pentru pacea și coeziunea națiunii, dar nu vor crede cu adevărat că „toate acestea” sunt decisive pentru soarta lor veșnică: ei sunt, de fapt, agnostici (o fi ceva sau cineva Dincolo, însă n-am cum să fiu sigur și nici nu mă pot pronunța cu certitudine), întâlnim și cazul simetric; *believing without belonging*. Sunt cei care, preluând chiar fără să știe un anume anticlericalism de origine protestantă, se dezic de riturile ecleziale ortodoxe și refuză medierea sacerdotală (sau o evită pe cât pot). Aceștia susțin, de pildă, că „au un Dumnezeu al lor”, cu care întrețin o relație strict privată, intimă, fără reguli clare, în ritmul unor nevoi sufletești de

moment. Pe scena socială a modernității târzii au apărut, de asemenea, credincioșii sincretici, care au căutări spirituale generice, culegând de unde și pe unde apucă elemente disparate, în afara oricărei doctrine limitative: ceva din budismul zen, un pic de yoga, vreo dietă New Age, un aranjament de mobilă după principiile feng shui, olecuță de simpatie față de Iisus Hristos ca „înțelept” - sau Mare Inițiat - și tot așa. Notăm, în fine, apariția unui curent explicit anticreștin, care luptă cu religia de orice fel, socotind-o „anacronică”: aceștia sunt seculariștii radicali, umaniștii atei, care spun că putem fi morali și solidari fără să ne raportăm la vreo instanță divină, declarată „imaginară”, falsă, nedemonstrabilă empiric și chiar opusă „progresului social”. Evident, fiecare dintre aceste categorii de părinți va prejudeca asupra libertății copiilor de a alege, încercând să-i îndocctrineze într-o direcția sau alta. Pentru că așa fac adulții: calcă pe mari certitudini, nu-și examinează prejudecățile, vor să-și impună voința și să-și valideze filosofia personală, iar primii „prozeliti” fără voie, distribuiți în acest rol, sunt, inevitabil, copiii. Aici, nu avem ce face, căci așa se cam petrec lucrurile de când lumea. Și nu ne rezumăm doar la infinit de delicata și subtila chestiune „teologică”. Pe planul mult mai lumesc al politicii, de pildă, pedagogia părinților e la fel de univocă și implicit sau explicit coercitivă. Într-o familie care a suferit de pe urma comunismului, anticomunismul va fi predat ca atitudine fără alternativă, de la sine înțeleasă. Într-o familie care a profitat de regimul comunist, crimele comise sub semnul marxism-leninismului sau stalinismului vor fi relativizate sau chiar ascunse. E greu de crezut că nepotul unui fost general de Securitate (devenit milionar în euro, după pretinsa Revoluție) va avea „valori” comune cu cel al unui fost deținut politic de la Aiud, arhitect cu studii la Paris, închis 10 ani pentru că a votat vreun „partid istoric” sau a sperat că România nu va fi sovietizată. Istoria noastră recentă - nelămurită, ascunsă sub valuri de propagandă și

reconstituită pe sărite - se conjugă cu pluralismul inherent societăților democratice pentru a opri, aş spune „din fericire”, perpetuarea „modelului unic” de educație pe care căuta să-l forțeze dictatura comunistă.

Aşa stând lucrurile, indiferent de ce sfaturi as da cu privire la chestiunea religioasă, fiecare familie va avea deja propriul ei răspuns. Din evlavie activă sau din activism liberal, părinții le vor da copiilor preșcolari atitudinile la care au ajuns ei înșiși, vor decide *tot în numele lor* dacă trebuie sau nu să participe la orele de religie, îi vor duce la biserica din cartier sau le vor cere să o evite și tot așa. Am prieteni creștin-practicanți (și de excelent nivel intelectual) care și-au educat religios copiii (prin viață liturgică și catehizare domestică), dar s-au trezit că, după majorat (adică odată cu începutul unei facultăți), aceștia s-au declarat indispuși, severi sau chiar ostili acestei predanii. Iată un caz real: fiul unui preot din Ardeal, trimis inițial la seminarul teologic din Cluj. A găsit acolo tot ce nu i-a plăcut! A revenit în sat, urmând un liceu slab, dar învățând de zor, pe cont propriu. Azi, după ce și-a susținut doctoratul la Stanford, e profesor asociat la Trinity College din Dublin (o universitate excelentă) ... Alteori, din familii indiferente religios pot surveni convertiri duse până la vocația monahismului (și încă la Muntele Athos...). În ce mă privește, m-am ocupat mereu de faptul religios, făcând asta atât ca mădular al Bisericii Ortodoxe, cât și ca studios acomodat cu teologia, antropologia religioasă și istoria religiilor. Copiii mei - care sunt acum la nivel de master - au rămas prietenoși cu tradiția creștină, pricep că orice formă de cultură euro-americană devine opacă dacă ignori Marele Cod al Bibliei și nesfârșit de fecundele sale proiecții în timp, dar nu sunt, tehnic vorbind, niște creștini practicanți (ba chiar au preluat, din aerul generației lor, anumite critici adresate Bisericii). Ne rugăm, ca părinți, pentru ca Dumnezeu viu și întrupat în care credem să le lumineze drumul, sufletul și mintea, pricepând totodată că temporara lor distanțare e

și o frondă față de modelul parental: fiecare „urmaș” e fundamental influențat de acesta, dar pricepe ponderea lui abia la maturitate, la ora unor bilanțuri retrospective. Poate că relativul lor scepticism e și un mod de a ne aminti că n-am fost la înălțimea creștinismului mărturisit 9

adesea sub o haină savantă, dar neurmat întocmai la nivelul faptelor de fiecare zi. Dumnezeu știe!

Și atunci? Ce recomand? Cred că orice familie onestă are datoria de a nu dezvolta în copil ura față de religie. Dacă urăști religia, rămâi un ignorant eventual deghizat în militant, activist, fanatic al unor ideologii care-ți barează gândirea și-ți deviază acțiunile spre zona idiotoilor utili (unor cauze dubioase, deja compromise în istoria recentă). Altfel spus, un om bine educat are noțiuni de cultură biblică, înțelege funcția socioculturală și spirituală a faptului religios, respectă creațiile inspirate de experiența sacrului și tolerează democratic învecinarea unor semeni cu credințe religioase asumate, fără să-i deteste aprioric și fără să ceară cuiva îngrădirea dreptului lor de a-și mărturisi credința în spațiul public și în cel privat. Ca orice altă acțiune umană, angajamentul religios a produs bunuri sublime și rele odioase, pentru că suntem ontologic echipați cu darul periculos al libertății: depinde cum îl folosim. În linii mari, la nivelul unor (poate irelevante) serii statistice, religia a produs mai puține daune decât ideologiile moderne totalitare, adevărate religii politice ale utopiei, dedicate genocidului și altor forme de exterminare sistematică. Numai că răul e rău, de îndată ce apare și indiferent de raza lui de acțiune, așa că nu e cinstit să facem asemenea comparații și „ierarhii”.

Personal, consider că dimensiunea religioasă a educației e fundamentală, tocmai pentru a instila în universul mental și psihic al copilului vocația *măsurii* și bunul-simț al *misterului*. În definitiv, educația poate fi definită prin suma tehnicilor simbolice prin care depășim *complexul lui Cain* sau, într-un alt vocabular, *violența intraspecifică*. Orice sursă autonomă am plasa, în

detrimentul unei viziuni teologice, la originea eticii grație căreia ne umanizăm, tot la Decalog revenim. Și tot la ideea/convingerea că nu ne omorâm unii pe alții întrucât avem un Tată ceresc, ai cărui fii suntem. E substanțial imposibil să pledezi pentru *fraternitatea* umană în afara acestui referențial patern și transcendent. Creștinismul a fost adesea deturnat într-o ideologie federatoare, denaturându-se prin excese „inchizitoriale” și răstălmăcirea politică a conceptului de „ortodoxie”, însă – dacă-l cunoaștem în formele sale nealterate – vedem că e singura religie care postulează libertatea de a-l nega pe Creator, chiar dacă, firește, nu recomandă această opțiune. Și tocmai în numele acestei libertăți constitutive nu se cuvine să ne *împingem* copiii spre Dumnezeu: e suficient să le vorbim despre nevoia sufletului de a se lămuri cu privire la originea și destinația fiecăruia, să-i introducem în lumea intelectuală a spiritualității, artei și filosofiei (atât de masiv creștine, de două milenii) și să le arătăm că nu adorăm o divinitate a răzbunării și fricii, ci pe una a iubirii, înțelepciunii și adevărului. Un creștin autentic nu neagă lucrarea harului, care a învăluit în timp atâtea inimi împietrite și a inspirat atâtea convertiri ale inimii, în cazuri de aparent iremediabilă înstrăinare.

O bună manieră de a-i apropia pe copii de creștinism privește abilitatea noastră de a le demonstra că „doctrina” lui Hristos e compatibilă cu temele generației „millenials”: aspirația spre dreptate socială, protecția mediului (inclusiv prin diete *vegan*), o poziție critică față de excesele consumismului și față de fetișizarea profitului capitalist. Pe de altă parte, dacă nu ești, ca părinte, capabil să discuți cu copilul tău relația religie-știință (de pildă, în cazul clasic al dezbaterii creaționism vs. evoluționism), e preferabil să nu-i impui, din exterior, nicio opțiune unilaterală pentru religie *sau* pentru știință. Dacă apariția unui sentiment religios în sufletul adolescentului intră în contradicție psihosocială cu mainstreamul culturii contemporane (dominat de imaginarul științific și de un anume vocabular

scientist), nu vei adăuga societății un membru luminat, dialogic și seren, ci un sectar complexat, care va detesta lumea în modul cel mai... necrestinesc.

Sfânta Monica, mama Fericitului Augustin - titanul din secolul IV care, prin opera lui formidabilă, a decis direcția de mers a întregii teologii occidentale -, s-a bucurat, fără îndoială, atunci când fiul ei a primit botezul, prin intermediul Sfântului Ambrozie, episcop de Milano. Numai că, înainte de acest moment iluminant, tânărul Augustin își căutase singur și liber calea spre adevăr, trecând în „revistă” mai toate opțiunile disponibile pe piața romană a ideilor. Ba chiar având un copil din flori, numit Adeodatus... Sinaxarele creștine sunt pline cu figurile unor foști mari „păcătoși” (începând cu Sfântul Apostol Pavel), foste prostituate, foști fii răătăcitori... Chiar de acolo trebuie să-și culeagă părinții evlavioși exemplele de „liberalism” pedagogic, amintindu-și că Evanghelia lui Hristos nu este despre *ce suntem*, ci despre *ce am putea deveni*, prin neconstrânsă conlucrare cu Dumnezeu. Găsim în istoria Bisericii destule exemple de o grandioasă bunătate. Sinaxarul cuprinde uneori legende pioase (clar circumscrise de critica filologico-istorică internă a textelor hagiografice) și sfinți canonizați „politic”, în virtutea atitudinii lor procreștine (și căroră li s-au „trecut cu vederea” viețile personale nu chiar impecabile), dar există și mari pilde de viață filantropică reală, de performanță intelectuală uluitoare, ca și de creativitate bazată pe admirabila sinteză dintre moștenirea filosofiei greco-romane și luminile mistice ale Ierusalimului. Cultul nuanțat și bine document

tat al acestor exemple capătă și pentru lumea copiilor de azi un rost modelator, inspirator sau, la rigoare, eliberator, de care se cuvine să ținem cont, amintindu-ne că sanctificarea vieții umane a devenit - pe o cale supranaturală, dar accesibilă - ținta pe care învățătura lui Iisus Hristos o propune fiecăruia. În perioada mea de

formare, m-am îndrăgostit de corifeii epocii patristice. Eram încântat să le descifrez operele și să meditez la noblețea lor de caracter. Elocința lui Ioan

>

Gură de Aur, erudiția și ironia lui Ieronim, cultura filosofică a lui Clement Alexandrinul, paradoxurile apofatice ale presupusului Dionisie Areopagitul, profunzimea lui Maxim Mărturisitorul, enciclopedismul lui Vasile de Cezareea, ascetismul lui Antonie cel Mare, talentul poetic al lui Grigorie de Nazianz sau Isaac Sirianul, subtilitatea hermeneutică a lui Origen sau rigoarea aristotelică a unui Ioan Damaschinul mi se păreau la fel de admirabile ca și eminentele înzestrări ale geniilor renescentiste și moderne. Cultura europeană - căreia se cuvine să-i asigurăm și prin copiii noștri un viitor - s-a clădit pe umerii acestor spirite creatoare de durabilă emulație. Cei „vechi” ne-au deschis căile pe care pășim și azi, chiar și atunci când uităm că operele cele mai îndrăznețe ale modernității au la bază idei de bun-simț, demult exprimate.

ESTE POLITEȚEA DESUETĂ?

Etimologic, politețea se înrudește cu politica și

civilizația. Ea face așadar parte din lumea regulilor convenite social, în scopul supraviețuirii grupurilor umane organizate. E corolarul vieții în cetate, departe de sălbăticie. Normele politeții nu sunt uniforme: fiecare bloc civilizațional a dezvoltat seturi specifice, adesea îndepărtate față de sistemul occidental. Nu îl întrebi, direct, pe un interlocutor arab ce mai face soția lui. Nu te miri dacă un oriental forțează dictonul *naturalia non sunt turpia*, degajând un râgâit dezinvolt. Mao Tze Tung folosea încă serviciile unei scuiători de-a lungul întâlnirilor oficiale. În multe societăți africane, punctualitatea excesivă e un semn de răceală sau de bruscare a gazdei: acolo, timpul cosmic prevalează încă asupra măsurării lui mecanice.

Și în Europa regulile de politețe au variat, pe falia continentală dintre „vechiul” și „noul” regim. Curtoazia (*courtoisie*, *cortesía*, *courtesy*, *Höflichkeit*) s-a născut... la curțile regale. În monarhiile prerevoluționare, teama de animalitate (deci de revolte sociale anarhice), dar și simțul ierarhiei produceau reguli de etichetă abandonate treptat, în intervalul 1789 - 1968. Substratul - dimpreună cu principiile sale de bun-simț - a supraviețuit totuși, dincolo de egalitarismul pragmatic al democrației. În definitiv, toate sistemele politeții au un numitor comun: ideea că prin modestie asumată - și o anume *disciplina a corpului* - se poate prezerva armonia socială. De câte ori ne întâlnim, ca adulți, cu un copil politicos, suntem satisfăcuți de această atitudine, îi arătăm simpatia noastră și suntem convinși că el provine dintr-o familie care i-a dat o educație bună. Ne impresionează la fel de plăcut tânărul care continue să le ofere locul său din metrou sau autobuz celor mai vârstnici. În fond, latinescul *senior* chiar asta înseamnă: o persoană mai înaintată în vârstă. Toate comunitățile civilizate au cultivat o discretă notă >

„Gerontocratică”, fie pentru că „seniorii” sunt prin excelență deținătorii înțelepciunii hrănite din experiență, fie pentru a le menaja fragilitatea biologică. Senectutea a

fost mereu privită ca un amestec de autoritate și precădere obiectivă. Cu toate acestea, cota politeții scade într-o societate abrutizată de videocrația populistă: ce vedem pe „micile ecrane” (dacă n-am avut curajul înțelept de a le stinge, alegând prepay TV și navigând autonom pe internet) e mai curând un concurs permanent de mitocănie, dezlănate verbală și agresivitate „macho”. În numele „audienței” cât mai ample, patronii și producătorii, realizatorii și jurnaliștii noștri propagă, de trei decenii, un stil de exprimare publică necioplît, o atmosferă de isterie necontrolată și scandal suburban. Avem aici o dilemă de soiul „oul sau găina”. E lumea largă prost educată (și) *din cauza* slabei calități a dezbaterilor televizate sau sunt ultimele așa *pentru ca* lumea e prost educată? Cercul vicios perfect! Oricum, televiziunea „clasică” e un mediu tot mai irelevant, ca și presa prinț. În maximum două decenii, ea o să dispară, lăsând loc doar formatelor interactive și cu o valoare cognitivă repetabilă. Și chiar merită să dispară dat fiind că, măcar în cazul tranziției postcomuniste din România, televiziunea a făcut deja tot răul pe care-l putea face, funcționând ca o fabrică de antimodele.

A fi politicoș pare greșit în degradata societate de azi. Obrăznicia, tupeul și dezinvoltura deplasată, de țoapă, par învingătoare. Nu sunt! în realitate, mitocanul e dezagreabil în *toate* interacțiunile sale. Poate că agresivitatea lui grobiană inhibă, făcându-i culoar. Dar el displace și irită. Lasă oricui o amintire negativă și pierde ocazia conlucrării de care are, de fapt, nevoie. O persoană politicoasă le poate părea unora (sau în primă instanță) cam „timidă”, lipsită de punch numai că suntem politicoși în primul rând pentru că ne prețuim pe noi înșine, cerând și prețuirea celorlalți. Când mă exprim urban, cu pronumele de politețe, când arăt, fără ostentație, adică plin de naturalețea omului bine educat, că știu să mă port în societate, trezesc stimă & simpatie, generează o stare de încredere și bună dispoziție convivială. Václav Havel

descria trecerea de la comunism la capitalism ca pe o ieșire din grădina zoologică (locul fără libertate) spre junglă (locul fără reguli). Într-un fel, dezghețul post-totalitar - faimoasa „tranziție” (aparent fără capăt) - a produs un uriaș zgomot stresant, deși niciun om normal nu are de ce să regrete funerara „liniște” a totalitarismului. Cum nu există societate fără reguli, „jungla” lui Havel trebuie înțeleasă ca simplă metaforă. Politețea implică șlefuirea sinelui, în vederea coabitării eficiente cu semenii noștri. Ea codifică prin reguli specifice de conduită nevoia de a păstra distanța igienică dintre indivizii care, fără asemenea „tampon”, ar intra într-o coliziune necontrolată. Ca și în alte domenii legate de morala personală sau colectivă, dacă părinții nu sunt politicoși între și în raport cu copiii, nu vor reuși să le inculce reflexul civilizației. Politețea autentică devine o a doua natură, întrucât nu mai e trăită ca obligație, ci mai curând ca rațiune inerentă. Politețea e și o armă defensivă: ea descumpănește și descurajează agresivitatea celor prost educați. Îi situează într-o usturătoare și deconcertantă stare de inferioritate.

Când întâlnești un om care - în numele „democrației” sau pentru că nu are martori - te asaltează pe un ton impertinent și te bruschează verbal, îl dezarmezi complet printr-o reacție de strictă, poate chiar voluntar-subliniată politețe. El se așteaptă ca grosolăniei să i se răspundă cu aceeași monedă: dorește să te aducă pe propriul lui teren. Confruntat cu o atitudine senin politicoasă, bate imediat în retragere, tocmai pentru se simte brusc transportat pe un teritoriu străin. Am verificat fenomenul de câte ori m-am întâlnit cu asemenea oameni, direct sau prin *social media*. În primă instanță, mitocanul vaccinat cu o doză de politețe rece te acuză de farafastâc, susținând că „te dai mare” degeaba, căci cu el treaba asta „nu ține”. Dacă perseverezi, mantia bunelor maniere acționează hipnotic, până la completa pleoștire a preopinentului. E un spectacol cu note involuntar sadice (și comice) pe care merită să-l

corectezi printr-o doză de compasiune creștinească. Oricum, sunt stupizi cei care socotesc că a fi politicos înseamnă a te umili: dimpotrivă! Înseamnă a te smeri, de pe poziții de potențială superioritate: nu e un păcat, pentru că îl chemi și pe celălalt să se înalțe. Tot ce-ți permiți e să nu-l lași să te coboare acolo unde știi că nu-ți este locul...

Deprinderea politetii la copii e și ea, asemenea oricărei achiziții umanizante, o școală a gratuității: omul bine educat e cel ce se poartă întocmai și când e singur. Se poartă frumos pentru că ține la demnitatea lui personală... Nu poți să râgâi acasă și să porți plauzibil o cravată în mediul *business*. Nu ești un domn dacă scuipi pe stradă întrucât ai impresia că nu te vede nimeni. Politețea economisește timp social, evitând sau diminuând conflictualitatea cronofagă. Ea are și o detentă estetică: poate ați văzut rolul anticarului din filmul lui Tornatore, *The Best Offer*, magistral interpretat de Geofrey Rush. Acolo realizăm că excesul de rafinament nefericește, numai că *acea* nefericire degajă un parfum irezistibil... Cu sau fără o doctrină de dandy (existența ca operă de artă), omul bine educat străbate viața mai lesnicios, menajându-și nervii și alura sufletească. Un copil deprins cu o atitudine politicoasă față de ceilalți va câștiga un capital social constant. Politețea e la fel de utilă ca un *couteau* >

suisse. Te ajută să-ți asumi limitele (de pildă, ignorarea unui subiect apărut într-o conversație) fără să devii un *bad loser*. Politețea *anunță* buna educație și-i poate suplini lacunele. Ea inspiră sentimentul că, indiferent de context, ai salvat *esențialul*. Vedem cu toții că epoca noastră tinde spre simplificarea stilului de viață. Până și mediile tradițional sofisticate >, >

(universitatea, zona *fashion*, etajul superior al corporațiilor etc.) acceptă ținute *casual*, insistând pe rezultat, deci nu pe formă și etichetă. Postmodernitatea e vârsta dispariției frontierelor dintre clase, genuri și stiluri. Priviți, bunăoară, evoluția încălțăminte, unde s-a efectuat deja fuziunea dintre urban și sportiv. În curând, mai toți

occidentalii vor purta pantofi unici: un soi de bascheți mai eleganți, slip-on, fără șireturi... Ei bine, oricum ar evolua modele și moravurile, politețea va rămâne un bun spiritual, menit să exprime noncombatul, cooperarea și delicatețea sufletească. Chiar dacă regulile de politețe au origini străvechi – și oricât ar evolua ele sub presiunea transformărilor culturale –, rațiunea lor de a fi subzistă. Mulți ne îndeamnă azi să ne ascultăm *y*

„Inima”, să fim „sinceri” până la capăt, să fim empatici, adică să ne identificăm cu orice ne place, indiferent de ce spun „ceilalți” (adică regulile sociale). E drept, politețea înseamnă bune maniere *plus* ipocrizie. Nu-i putem iubi pe toți, dacă nu cumva avem vocația unui Siluan Athonitul, care-și „ținea mintea în iad” și se ruga dolidora de speranță pentru toate fapăturile vii. Chiar Iisus Hristos ne îndeamnă să ne iubim, ca pe noi înșine, *aproapele*, adică cercul nostru social de oameni concreți. Or, cei care ne sunt deja *aproape* ne seamănă și primesc iubirea pe care le-o arătăm, neavând de ce să nu ne-o întoarcă. În cazul lor, bunele maniere capătă nota afecțiunii și a încrederii garantate. Nu ne tutuim oare cu Dumnezeu însuși? Politețea, pe de altă parte, domesticește străinul, depărtează, necunoscutul – ca surse de anxietate și pericol potențial. Odată, un bun prieten m-a necăjit cu ceva și i-am răspuns la un comentariu pe FB la persoana a doua plural. A sesizat imediat și mi-a dat o replică în franceză: dragă prietene, văd că brusc mă abordați cu „dumneavoastră”! Eu i-am răspuns că am făcut-o pentru a salva aparențele: eram supărat, deci am luat distanță (publică) față de prietenul meu, așa cum el s-a distanțat la rândul său (folosind subit *o altă limba*). Sigur, alegea franceza, dragă amândurora, pentru a ne separa de publicul privitor al implicitei noastre altercații: distanțarea aceea reinventa, pe alt plan, dorința de intimitate. Din situația povestită rezultă că, într-adevăr, politețea e rece, olimpiacă, separatoare și că posedă un nucleu de asprime (de altfel, semantic, ea e rudă și cu... *poliția*). Tocmai de

aceea e indispensabilă! De acord, nu mai suntem în mediile nobile sau burgheze din vechea Franță, unde tații și fiii își vorbeau cu „dumneavoastră” (*vous, mon fils/vous, mon père*) – pornind de la ideea că excesul de familiaritate distruge autoritatea pe care se fondează familia funcțională. Nu doar vestimentația, ci și regulile de comunicare s-au simplificat în vremea din urmă, căci volumul interacțiunilor zilnice e prea mare pentru a mai permite sau impune protocolul clasic. Și totuși... Când șeful corporatist al fiului dumneavoastră îl invită la un prânz de lucru (pentru a-i anunța o proximă promovare) sunt bune șanse să-și schimbe decizia dacă-l vede mâncând cu coatele pe masă, cu telefonul lângă farfurie și gata să folosească, palmat, o delicată scobitoare... Bunele maniere nu sunt întotdeauna salvatoare, dar prețul absenței lor e sigur foarte piperat. Pe de altă parte, sincer, chiar vă simțiți bine atunci când citiți mailul unui străin care vă tutuiește comercial și-și începe mesajul cu prea colocvialul „Bună!”? Răsfoiam azi-dimineața *Șapte seri*: o editorialistă *cool* își încheia glosele de viață culturală bucureșteană adresându-se cititorilor pe un ton de gașcă: „Băi, e tare în junglă!”. Ei bine, cum mine n-avea de ce să fie „băi”... *No hardfeelings*! Politețea devine superfluă doar acolo unde și când neîncrederea face loc comuniunii»

Între egali. De pildă, când un ministru de Externe i se adresează în scris unui omolog, el utilizează mai întâi eticheta formală „Domnule/Doamnă Ministru”, o barează și adaugă de mână formula amicală: *Dear Franco* etc. Acest mini-ritual se traduce cam așa: respect *oricum* ce reprezinți (în speță, un alt stat) și *tocmai de aceea* îmi permit să te socotesc prietenul, deci egalul meu, în timp ce aștept un tratament simetric.

În concluzie: (re) adoptați ca părinți toate normele manierelor urbane și predați-le copiilor, pentru că le veți mări șansa de a trăi decent și (foarte) bine. Viața comunitară pendulează între prezentare și reprezentare, iar lumea de calitate îi ține la ușile sale pe mârłani: e

„nedreaptă”! De fapt, menține standardele vieții civilizate, căci barbaria (ca trecut și viitor) e mereu mult mai aproape de noi decât credem sau ne-am dori. Fie că vor trăi în România sau în vreo țară occidentală, copiii acomodați cu stilul politicos vor avea un culoar social mai generos, indiferent de ce ne arată (ca într-o infinită apoteoză a nesimțirii) televiziunile autohtone, cu tot cu „invitații” lor permanenți.

Se simte nevoia unui bemol în finalul acestui capitol. E nepolitic să se vadă că ești *foarte* politicos. Afectarea, prețiozitatea și gesticulația pompoasă ridiculizează. Omul e în regulă când a interiorizat normele, făcând din politețe o *altera natura*. E însă important ca a doua natură (o clonă a naturii înseși, obținută sub presiunea civilizației) să nu îngroape firescul primei, cea care ne definește cu adevărat. Există destule situații în care politețea e superfluă: dacă un derbedeu îți agresează soția pe stradă, devine complet stupid să-i soliciți scuze, pe un ton deferent. Legitima apărare e proporțională cu agresiunea.

SEXUALITATEA ÎNTRE PUDOARE ȘI DEZVRĂJIRE

M-am tot întrebat dacă e sau nu cazul să aloc sexualității o secțiune din eseul meu despre buna educație. Tocmai începeți s-o citiți, așa că știți deja răspunsul. De aproape un secol, pansexualismul freudian a devenit - cu tot cu ramificațiile și disidentele sale - un element al

decorului cultural» >

contemporan. Cu toții vedem care e starea chestiunii în zilele noastre, când ideologia revanșei „minoritare” și neuroștiințele își dispută coroana. O voi analiza mai departe, nu înainte de a-mi evoca propriul parcurs. Pe când intram în pubertate, ca nefericit subiect al unei dictaturi comuniste, sexualitatea apărea doar în cărți medicale (cu planșe anatomice) și în cele câteva ore de biologie care îi erau destinate, la sfârșitul gimnaziului. Circulau clandestin și diferite reviste pornografice ultrahărtănite. Elevii de gimnaziu chiuleau prin parcuri unde jucau *gajurile*, un divertisment erotic bazat pe săruturi destul de explicite. După fiecare „vacanță mare”, la liceu, consultând mina radios-superioară a unora dintre colegii sau colegele noastre, ne era clar că lăsaseră în urmă statutul paradiziac al virginității. Dincolo de bravada din curtea școlii și circuitul bârfelor, viața intimă a adolescenților» intra în zodia maturității sub semnul secretului. Statul controla totul: nașterile, avorturile (interzise la un moment dat, ca prefață restrictivă la valul așa-numiților *decrețe*). Etica și echitatea socialistă – decalogul profan al regimului – abordau sexualitatea în termenii reproducerii programate de soldați: se presupunea că oamenii nu procrează liber, ci pentru a furniza partidului unic brațe de muncă și carne de tun. Lexicul erotic popular lipsea din dicționare. Regimul, represiv prin esența și vocația sa, își dorea o populație pudibondă, inhibată și cât mai ușor de manipulat, inclusiv prin multiplicarea interdicțiilor de orice fel. Stilul slobod de gură al țaranului „tradițional” fusese exilat pe șantiere faraonice, în mediile cazone sau în periferiile urbane sordide. Tot ce privea opțiunea neconstrânsă a indivizilor – de la decizia unui divorț până la infidelitatea conjugală – era din capul locului condamnat, în numele unei morale puritane, tovărășești (care omitea experimentele de falanster sexual din primii ani ai revoluției bolșevice). Evident că ridicarea acestui capac de plumb a „eliberat”,

după prăbușirea vechiului regim, toate energiile unei recuperări frenetice, ducând lucrurile în extrema opusă. Nicio temă nu a mai fost tabu. Revoluția sexuală occidentală de la finele anilor '60 s-a declanșat cu întârziere, dar și cu o nestăvilită poftă de „normalizare”: standuri cu publicații pornografice străjuiau, după 90, trotuarul de lângă Universitatea București. În numai câțiva ani s-au pus pe picioare rețele paneuropene de prostituție cu *sex workers* din România. Folosirea BOR ca nouă sursă de legitimitate moral-politică a vechilor comuniști a împiedicat legalizarea „celeia mai vechi meserii”, dar nu și practicarea ei pe scară largă, în condiții promiscue, periculoase veneric și bine ascunse sub pioasa noastră ipocrizie generală. Și literatura a preluat tendința: în anii 2000, o întreagă generație de prozatori au profesat pornografia, „depășindu-și „înaintașii printr-o cascadă licențioasă în fața căreia până și corifeii avangardei s-ar fi simțit ușor stânjeniți. Au ieșit apoi pe piață revistele *glossy*, pentru publicul feminin, unde au apărut, în premieră, articole necrispate despre psihologia și patologiile vieții sexuale, dar și despre strategiile seducției și tehnicile consolării după eșecul unei relații. Odată cu era internetului, încercarea părinților de a bloca programele pornografice din grila TV n-a mai putut opri năvala haotică a puberilor spre fructul oprit. Dacă e să nu ne mințim pe noi înșine, ca părinți, putem fi convinși că, la prima noastră tentativă de a demonta mitul berzei, copiii noștri sunt deja mult mai puțin inocenți decât sperăm sau credem. Evident, pornografia e o pacoste, pentru că tratează sexualitatea ca interacțiune mecanică, obiectivând josnic atât condiția femeii (prima ei victimă) cât și partea tainică a iubirii dintre două persoane. Ea poate genera dependență și deformează – printr-o aplatizare animalică – aura misterioasă, vibrantă și euforică a cunoașterii senzuale. Mai mult, reduce potențialul infinit al trăirii erotice la un „catalog” de practici și poziții inevitabil limitat, previzibil și repetitiv. În

fața omniprezenței acestui fenomen

„De piață”, cred că familia, Biserica și școala nu mai au atât datoria de a le explica adolescenților sexualitatea *ca atare*, cât pe cea de a reabilita – printr-un travaliu psihopedagogic abil – orizontul iubirii, demnitatea erotismului transfigurat prin fuziunea sentimentală, bucuria responsabilă a procreației și gramatica autenticității.

Putem discuta cu copiii noștri și despre ce li se întâmplă de fapt. De ce situația socioeconomică și culturală a generației lor amână sau ocolește *sine die* angajamentul matrimonial, de ce obsesia luptei cu hărțuirea sexuală (corolar al campaniilor feministe radicale de tipul *metoo*) îi face pe băieți mai retractili decât e cazul, de ce iubirea fizică nu e un scop în sine. Le putem explica din nou că o relație adevărată se bazează pe afinități electivă reale, pe respectul celuilalt și pe arta dialogului sincer, constant, fără tabuuri artificiale. Le putem, altfel spus, pune sub ochi oglinda contradicției în care trăiesc: fie sex fără dragoste, fie dragoste fără sex. Elevii care revin zilnic de la școală, pe strada mea, înjură în gura mare (părând să atribuie un penis și fetelor), dar sunt, de fapt, exponenții unei emancipări „obligatorii”, care-i însingurează și îi timorează. Merită să le demonstrăm, prin acomodarea cu marea cultură, că inteligența rămâne cel mai activ afrodisiac și că tandrețea, subtilitatea sau spontaneitatea nu sunt adversarii, ci aliații împlinirii senzuale la care au dreptul. Merită, de asemenea, să le arătăm de ce frumusețea fizică e reflexul unei personalități armonioase, și nu „măsura” unui canon trupesc prefabricat. Făcând asemenea demersuri, se cuvine să ne privim și pe noi, ca adulți: nu trăim într-o societate care percepe sexualitatea ca pe un fenomen natural. Păcate, în raport cu morala religioasă, comitem de zor („cu cuvântul, cu fapta sau cu gândul”). Ne comportăm însă ca și cum avem mereu îndreptățirea de a „ridica primii piatra” și stăm cu „mâna la gură” când vine vorba

despre sexualitatea umană, precum fetele bătrâne din romanele victoriene. O societate predominant necioplită amestecă paradoxal misoginia anumitor pasaje pauline, destrăbălarea verbală, frica de fîresc și reflexele duplicitare din comunism pentru a „învinovăți” femeia și a face din actul sexual fie ceva strict vulgar, fie o fantasmă inaccesibilă. O proastă întocmire, un soi de dislocare a psihismului colectiv transformă faptul erotic ba într-un libertinaj orb, ba într-o paradă de fariseice repulsii. Tot prin averea bunei educații ne vom elibera din oximoronul acestui „bordel pravoslavnic”. După mine, părinții trebuie să le spună copiilor nu atât cum „se fac” copiii, ci altceva, mai destoinic: să nu practice sexul accidental. Să nu reducă una dintre cele mai subtile experiențe umane la un soi de sportivitate demonstrativă. Să nu pătrundă fizic acolo unde inteligența și sensibilitatea lor n-au făcut deja o pîrtie cât mai fină. Intimitatea fizică e consecința unei comuniuni

sufletești și intelectuale, între persoane care împărtășesc mai mult decât excitabilitatea epidermică. În limbajul biblic, formula „a cunoscut femeia” desemnează eufemistic acuplarea: de ce n-ar desemna și cunoașterea ei prealabilă, ca univers ce se cere cercetat cu puterea iubirii adevărate? Dezbaterea părinți-copii despre ce-l face pe un om (bărbat sau femeie) vrednic de iubire se lovește de climatul media trivial al României actuale, de omniprezența femeii ca *bomba sexuală* de cazuistica prea multor „carriere” publice fondate pe „promovarea cu ajutorul canapelei” (cum zic francezii). E sigur că putem mai mult, așa cum e imperativ să părăsim fundătura acestor reprezentări grosolan-degradante. Toate societățile umane străbat alternativ faze sexuale permissive și prohibitive (în Occident, anii '80 au fost, de pildă, marcați de anxietățile sexuale inerente epidemiei de SIDA). La fel, atitudinea „majoritarilor” față de minoritățile sexuale a fost când relaxată, când crispat-represivă, influențând în

amonte discursul medical și clinic menit să încadreze acele orien

țări. Între timp... *let's go back to basics*. Să le spunem fiicelor noastre că feminitatea e potențată și prin ce ascunde, nu doar prin ce exhibă. Că excesul de *make-up* și accesorii, ca și atitudinea provocatoare (ca să nu mai vorbim de *piercing*, tatuaje, implanturi cu silicon sau profilări prin botox) pot obține rezultate surprinzător de proaste (inclusiv pentru sănătatea lor). Să le spunem fiilor noștri că virilitatea e mai mult decât capacitatea erectilă: ea implică mai curând sobrietatea cultivată, politețea, stăpânirea de sine, afecțiunea protectoare, rafinamentul comportamental lipsit de pedanterie, umorul de calitate și, la timpul cuvenit, oficiul discret suveran al paternității responsabile.

Ce-i drept, în spațiul postmodern, mărcile sexualității fluctuează. Diferențele de gen – altă dată polare și evidente – se află sub presiunea culturală a relativismului, iar *gender studies* caută să ne explice că până și datul genetic al identității sexuale e de fapt *construit* social. Altfel spus, nu te-ai născut cu genul masculin sau feminin, ci ai fost învățat că ai această calitate prin intermediul unui set de convenții „opresive” (roz-bleu, păpuși vs. mașini, plete vs. păr scurt, fustă vs. pantaloni etc.). În numele egalității de gen se cultivă indistincția, așa cum o dovedește istoria vestimentației din secolul 20 până azi. Femeile se îmbracă bărbătește, așa cum bărbații își lasă barbă, dar se epilează, afișează brățări și cercei, poartă păr lung, în coadă de cal etc. Această ambiguitate nu e atât de nouă pe cât pretinde. În secolul XIX, băieții purtau fustițe până pe la trei sau cinci ani. Curtenii monarhiilor din veacul XVIII etalau pantaloni bufanți, trei sferturi, își arătau gambele sub efeminați ciorapi de mătase și purtau încălțări cu cataramă strălucitoare. În Olanda puritană a secolului XVII, femeile și bărbații aveau deopotrivă acele supradimensionate gulere albe, dantelate, deasupra unor

anonime veșminte îndoliate. Anteriele orientale ale bizantinilor erau, de asemenea, unisex (amintiți-vă, bunăoară, costumația curții lui Iustinian, reprezentată în mozaic la Ravenna). În Antichitatea greco-romană, costumul masculin și cel feminin erau vag deosebite și mai curând comune, sub aceleași togi drapate, din lână albă și purpură. Inedită și agresivă e doar ideologia acestei *gender fluidity*, însărcinată cu multiplicarea artificială a unor identități sexuale neutre, tranzitorii, opționale, reversibile și interșanjabile. Hollywood, principala uzină occidentală de corectitudine politică, distribuie tot mai mult actori în roluri de homosexuali, queer, transsexuali etc., încercând să le banalizeze și să risipească din mintea publicului larg „preconcepția” că asemenea ipostaze sunt anormale. Grăitoare, în această logică a inclusivității obligatorii, este și stilistica recentă a concursului muzical *Eurovision*, care lasă altora judecățile estetice și promovează manifest femeia cu barbă sau transsexualul arab. Chirurgia schimbării de sex rezolvă tot atâtea psihodrame pe cât produce. În bulele *social media*, toate manevrele amintite capătă un relief militant, intransigent, adesea isteric. Să ne amintim însă proverbul francez: *chassezle naturii, îl revient au galop*. E suficient să ieșim pe stradă, în oricare oraș al lumii, pentru a vedea că umanitatea rămâne esențialmente masculină și feminină, într-o complementaritate menită să perpetueze viața și să asigure dramaturgia ei comunitară. Nu doar bunul-simț, ci și statisticile – ca oglindă a realității panumane – ne pot asigura că excesele ideologiei contemporane nu au forța de a modifica rânduiala firească. Cu atât mai bine!

Partea a IV-a

LA ȘCOALĂ

Mulți părinți deleagă statului *funcția* educației și nu prea au de ales, căci statele moderne au preluat-o destul de eficient, impunând (după taxarea directă & indirectă a părinților-contribuabili) diverse forme de învățământ public. Preluarea copiilor de către stat – pentru a face din

ei cetățeni cumsecade - e mai veche decât statul bismarckian. O găsim, de pildă, în utopia *Christianopolis*, publicată în 1619 de umanistul protestant Johann Valentin Andreae. De altfel, toată istoria educației poate fi văzută și prin prisma tensiunii dintre familii - socotite ca sediu al viciilor inerente ignoranței și sărăciei - și diversele state, care tind spre societatea ideală, inclusiv (și uneori mai ales) prin metode coercitive, încă din *Republica* lui Platón (criticată deja de Aristotel) se înfiripă mitul guvernării „tehnocrate” (conducerea le revine filosofilor). În numele unei elite „luminate” apare o comunitate închisă, netransparentă și discreționară. E un tipar care poate fi găsit și în vechea Spartă și China sau - mai recent - în filmul *Metropolis*, capodopera lui Fritz Lang, emblemă a păcatului babilonic, unde o castă de „ingineri” oprimă, prin mijloace industriale alienante, o anonimă masă laborioasă. În chip recurent, familiile încearcă să-și reapropieze copiii, mai ales când trebuie să-i ferească de felurite derive distopice. Educația privată - în familie, breaslă, cluburi și societăți academice - rămâne locul regăsirii libertății: și cele șapte *arte liberale* (prototipul antic și medieval al universităților noastre) susțineau o elită demnă de demnitatea omului liber, în contrast implicit cu adepții majoritari ai *servituții voluntare* (adică toți cei care, indiferent de timp și spațiu, preferă o viață *sigura* uneia fără constrângeri). Vedem asta, bunăoară, în romanul *Anthem*, scris de Ayn Rand (1938), unde protagonistul - numit *Equality 7 - 2521* - se opune ingineriei sociale din regimul totalitar în care trăiește prin... scrierea unui jurnal intim și redescoperirea gânditorilor clasici. Amintita tensiune persistă în lumea contemporană. De curând, zeci de asociații parentale britanice au contestat includerea agendei LGBT în curricula școlară. Guvernul vede în ea un instrument menit să încurajeze acceptarea diversității, în vreme ce părinții mai conservatori acuză aici o sursă de confuzie morală și psihologică de care copiii „normali” trebuie scutiți. Ca în orice negociere democratică, părțile

(cu tot cu argumentele lor) vor fi nevoite să ajungă, prin dialog, la un compromis rezonabil. Nu același lucru se poate spune despre chinezii zilelor noastre, încântați că guvernul a introdus un sistem de „credite sociale” (menite să stimuleze... pasivitatea în fața puterii): individul care e „cuminte” – adică aliniat la definiția de sus în jos a bunului cetățean – primește diferite bonusuri (așa cum cei discreditați sunt marginalizați).

În ce ne privește, ne lovim de probleme mai puțin subtile. Vedem în media și pe social media că părinții români sunt în genere nemulțumiți de calitatea educației, de la clasa pregătitoare până la doctorat. Numai două universități românești figurează printre primele o mie din lume și niciuna nu a reușit să intre în clasamentele Shanghai sau THE (*Times Higher Education*). Când Vasile Pârvan rostea la Cluj, după Marea Unire, profeticul său discurs „Datoria vieții noastre”, România găzduia doar patru universități, care adunau crema elitei intelectuale școlite în Apus. Azi, în logica metastatică a formelor fără fond, ne lăudăm cu circa optzeci de universități, mai multe decât Italia, care are nu doar o populație triplă, ci și aproape trei milenii de cultură, în această ciupercărie academică descoperim câteva nișe de excelență, pentru care optează studenți africani și asiatici, dar și europeni (medicină, stomatologie etc.). În linii mari, stăm modest, spre foarte prost. După comunism, care oferea la facultăți locuri puține (cu examene grele), populația s-a înghesuit în ascensorul social al universității. Cererea, imensă, a primit un răspuns cantitativ: s-au înființat în toate județele universități-ciupercă, populate cu profesori improvizați și folosite, adesea în clanuri, ca afaceri cinice cu diplome calpe. Numeroase familii modeste au plătit cu mari sacrificii taxele de admitere și cheltuielile logistice, studenții și-au mituit adesea profesorii pentru o notă de trecere la examene, iar petrecerile de absolvire, copiate din lumea anglo-saxonă, au creat locuri de muncă în „industria” croitoriei academice, producătoare de togi

satinat, cu tot cu a lor tocă, azvârlită entuziast în aer... Singurul „Institut de Studii Avansate” din România este *The New Europe Collège*, înființat de Andrei Pleșu, cu sprijin german, elvețian și austriac. Statul nu a ajutat și nici nu a concurat această excepție solitară. Nu v-aș plictisi cu o analiză de tip „audit” dedicată cauzelor care invalidează performanța școlilor noastre de toate gradele. Subfinanțarea, absența ierarhizării calitative și inerția paradigmei pozitivistice (într-o baie ideologică național-comunistă) rămân cele mai cunoscute și discutate.

Diverse filiere sunt artificial dilatate și iresponsabil decuplate de piața muncii. Foști profesori de liceu (agroindustrial) s-au trezit, într-un cincinal, titulari de catedre universitare și conducători de doctorate. În licee (mai ales de provincie), profesorul-zbir continuă să inhibe și să brutalizeze moral o masă de elevi amorfa, demotivată, deviantă. Onoare celor care nu fac asta (l-aș aminti, cu titlu de exemplu, pe profesorul gălățean Doru Căstăian), cu mențiunea că sunt rari! Programele rămân încărcate inutil, temele pentru acasă – prea multe, de parcă statul își propune să controleze întreaga zi a elevilor, iar metodele sunt adesea depășite, așa cum contactul cu tehnologia rămâne butaforic. Numeroși dascăli dau note mici ca să încaseze ulterior bani din meditații: ce

nu oferă salariul, suplinesc financiar părinții. S-a creat o școală privată, paralelă cu cea publică. În acest sistem „dual”, copilul e suprasolicitat și dezgustat de învățare. Aude și vede „dublu”. Nu mai poate separa școala de timpul liber. Unii părinți, speriați de gândul că, fără bune rezultate școlare, viitorul progeniturilor e nesigur, introduc „meditații” încă din clasele primare. Psihoza colectivă a acestor ore particulare vine și din faptul că nu mai avem meseriași buni, deci nici respect social pentru profesiunile neliberale, practice. Am ajuns să considerăm că un om fără „studii superioare” e în individ... inferior, neglijabil, deși tocmai răirea meseriașilor (pe

fondul emigrării și al semidispariției școlilor de „arte și meserii”, cum se numeau odinioară) *a crescut*, de fapt, *prețul* oricărui *handy man* care-și face bine treaba aparent umilă de a repara o țevă, a fixa drept faianța unei băi sau a repara un computer. Mitologia studiilor superioare generează drame pe scară largă. E limpede că nu orice copil are cap pentru o profesiune bazată pe cunoaștere abstractă și capacități analitice, așa cum e limpede că, oricât s-ar fi dilatat sectorul serviciilor, nevoile societății ținesc și activitățile care comportă priceperi înguste sau efort fizic. Mai mult, dacă citim prognoze despre cum va evolua piața muncii sub impactul automatizărilor și robotizării, dar și sub acela – încă și mai spectaculos – al mașinilor cu algoritmi de învățare, s-ar putea să înțelegem la timp că meseriile manuale, de mare finețe, au poate un viitor mai lung decât cele clasic „curate”: supercomputerul IBM Watson, pentru a nu da decât un exemplu, e capabil deja să ofere consultanță juridică mult mai rapid decât orice cabinet de avocatură. Roboții distrug joburi de ghișeu, dar și posturi de chirurghi sau de consultați. Când ne vom putea face analizele medicale pe smartphone și când clinicile de transplant vor primi organe livrate cu drona, lumea va avea un nomenclator profesional complet modificat. Adevărul e că intrăm deja în epoca formării continue, când schimbi nu doar jobul, ci poate și domeniul de activitate la fiecare cinci ani sau zece ani. În perspectiva acestei dinamici aiuritoare, tot buna și vechea educație „clasică” îi va ajuta pe copiii noștri să se adapteze rapid la o suită continuă de metamorfoze socioprofesionale și s-o facă bucuros, nu printre internări psihiatrice.

Viitorul e departe (prin consecințele sale de profunzime) și totodată în spatele nostru (prin semnele sale prevestitoare). Excelența s-a repliat acolo unde avea o tradiție (București, Iași, Cluj, Timișoara). Sau în două-trei licee bucureștene și în acel liceu din orașul mediu, reședință de județ, care a fost mereu cotate. Prin ramura sa guvernamentală, statul român nu a reușit, în cele trei

decenii după comunism, să creeze nu o constelație de „mari școli” à la française, ci măcar una, care să dovedească puterea noastră de a-i înțelege importanța și de a o pune în operă. Hipnotizați de propriile noastre defecte, suntem neîntrecuți în discursurile „decliniste”, inspirate de fatalismul inacțiunii. De aceea insist pe formula *de ityourself*, pe lucrarea în ordinea cumva prepolitică a *unui nou* care privește viața în familie, comunitatea locală și națiunea: să începem reforma „statului” abstract printr-o concretă conștientizare, la firul ierbii, a nevoii de educație adevărată (și tocmai ce înseamnă educația adevărată mă străduiesc să vă arăt în cartea de față).

Până una alta, bătălia fiecărui părinte se dă pentru un loc la cea mai bună școală din cartier, oraș sau regiune (de la grădiniță până la încheierea ciclului universitar). E o căutare legitimă, salvatoare. Evitați școlile de fițe, unde sunt parcate odraslele nomenclaturii de *nouveaux riches*. Cu trena ei de răsfățuri obscene și de cadouri nemuncite, bogăția materială e cel mai prost pedagog. În școlile românești arabo-ruse, cu dubioase francize anglo-saxone și pretenții „internaționale”, nu se face carte, chiar dacă taxele sunt mari: se fumează „iarbă” și se etalează branduri, se afișează mașini „bengoase” și se lălăie snob, într-o atmosferă de țoape botoxate, cititoare de reviste *glossy* și de bloguri *trendy* Alegeți școlile „antipatice”, unde există încă reguli de disciplină (la liceul francez din București, bunăoară, elevii nu au voie cu mobilul la ore, au dulapuri pentru lucrurile personale, iar dacă lipsesc de la oră, părinții sunt imediat informați telefonic).

Țineți legătura cu profesorii, pentru un feedback constant, încercați să știți cu cine se împrietenește copilul dumneavoastră, operând o subtilă selecție și direcționare a preferințelor, în acord cu părinții amicilor săi. Căutați să dialogați direct cu acești prieteni, într-un stil decontractat și demn, de părinte *cool*, rezonant față de alegerile și grijile tinerilor. Nu-i pretindeți copilului *să fie mereu*

primul dacă nu vrei să maximizezi șansa de a găzdui un nevrotic refutat, cu înclinații suicidare. Dar nici nu-l lăsați să coboare sub nivelul *primei treimi* din clasa sau anul lui universitar. Evitați creșterea >) copilului sub clopotul de sticlă al unei mentalități hiperprotectoare. Nu-i prezentați lumea (sau drumul până la școală) ca pe o cursă cu obstacole mortale ori ca pe un câmp minat. O entorsă, o vânătaie sau o zgârietură n-au omorât încă pe nimeni. Excesul de interdicții și precauțiile apăsătoare încurajează minciuna, falsificând dialogul părinți-copii; odată pierdută, încrederea mutuală se reface greu sau deloc. Personal, găsesc bună metoda de a-i spune copilului că și tu te-ai confruntat cu provocările, tentațiile și dificultățile pe care le întâmpină el. Impresia că nu se luptă cu probleme care-i revin în exclusivitate poate inspira reacțiile cele mai adecvate pentru soluționarea lor. Autocriticați-vă, pentru a vă pune viciile într-o lumină demodată: le-am spus de mici copiilor mei că în Occident lumea fumează tot mai puțin, că fumătorii sunt văzuți ca niște indivizi anacronici (sau din lumea a treia) și cred că am contribuit astfel, fie și indirect, la decizia lor de a nu fuma. Mai des decât ne lasă să credem orgoliul nostru parental, copiii vor și merită să nu ne semene într-un tot! Dimpotrivă, cu cât ne manifestăm într-o postură pretins exemplară, impozant-strivitoare, cu atât îi vom îndepărta pe copiii noștri și de ce ar merita cu adevărat să le predăm. S-a spus că modernitatea a eșuat în definirea raportului just dintre efort și recompensă: putem încerca, măcar cu titlu individual, să reparăm acest eșec.

În anii recentți, părinții au devenit aliații copiilor împotriva profesorilor. E o abordare proastă, care diluează autoritatea didactică și transformă școala într-un spațiu sindical, aglomerat cu petiții, reclamații, revendicări maxime și indulgență crescândă. Nu-i lăsați pe elevii din familie să-și demoleze dascălii: dacă apare un derapaj, discutați-l cu profesorul, în absența copilului. Nu încurajați mentalitatea *prejignită* (cum o numea Adrian Papahagi).

Educația seamănă cu grădinăritul: se face cu foarfecă sau fierăstrăul și implică chirurgia „altoirii” (deși ethosul nostru patriarhal a denaturat sensul verbului *a altoi...*). Un copil obișnuit cu ideea că are toate drepturile și că responsabilitățile se negociază (prin mita „parfumelului” și a „ciocolăției” pentru „doamna”) va fi o mimoză senzitivă, perfect neadaptată la provocările realității (văzută ca loc unde majoritatea *teoriilor* se invalidează). Nu plecați de la premisa că nivelul de *self-confidence* (autostimă) al copilului crește dacă e primul nu la note, ci la hainele de firmă, în competiția vestimentară cu loazele răzgâiate din clasă. Nu le-am cumpărat niciodată copiilor mei haine branduite ostentativ și stupid costisitoare (față de ritmul în care cresc fizic purtătorii lor). De asemenea, cred că e greșit ca elevul (sau studentul) să pretindă reexaminări, pentru o notă mai mare: dacă a învățat suficient, dacă s-a concentrat îndeajuns și dacă și-a dominat emoțiile, va lua exact nota pe care o merită. E mai bine să fii stimulat ulterior de o apreciere parțial nedreaptă decât să mizezi pe umflarea rezultatului, obținută prin târguieli de culise. Părinții au chemarea de a dedramatiza eșecul punctual: *shit happens!* Dacă se tem că orice eșec îl deprimă și demotivează pe „micuț”, ei deturnează tocmai funcția agonistică a progresului prin autodepășire. Dacă totul e (și, cum nu e, *trebuie* să fie) „perfect”, de ce s-ar mai osteni elevul să muncească mai eficient data viitoare? A primit note bune? Spuneți-i bravo, fără să-i lăsați impresia că e un accident fericit. Se prezintă cu note mai slăbuțe? Aflați (fără ca el sau ea să știe) dacă are vreo problemă de etapă – mai ales la pubertate –, dar nu faceți din asta o nenorocire oficială, judecată în conclavuri de familie. În genere, premianții absoluți se irosesc în platitudine, pentru că sunt deja extenuați atunci când își încep viața activă. Un copil care se menține *firesc* printre primii, fără obsesia maladivă a întâietății, dispune mereu de o marjă mai generoasă către dezvoltarea propriei sale personalități.

MIRAJUL OXBRIDGE

Puțini români au suficiente fonduri pentru a finanța studiile *abroad* ale copiilor înainte de facultate, masterat și doctorat, așa că prima lor grijă e să le obțină un loc la liceele românești cu notorietate. Cei mai avuți plătesc taxe la cele câteva licee internaționale din București (unde un copil de familie bună riscă, așa cum sugeram, să fie victima unui anturaj de parveniți răsfățați și devianți). Urmează apoi bătălia pentru un loc la cele mai bune universități din țară. Și totul e» >

atât de... relativ! De curând, nu m-am putut eschiva de la invitația de a susține o prelegere pentru absolvenții (mai curând absolventele) unei facultăți de „psihologie socială” din cadrul unei universități particulare provinciale (o prosperă afacere de familie). În aula erau reunite laureatele și părinții de la țară, mândri să-și vadă odraslele cu o diplomă universitară. Erau la prima generație cu asemenea realizări. Conta că vor fi mai bine plătite, că au evitat prostituția prin străinătate, că au dobândit oarece onorabilitate. Privindu-i pe acei părinți amărâți, în jachete fruste din lână împletită, marcați de asprimea muncilor agricole, am priceput că toți vrem mai mult pentru copiii noștri și că fiecare se mulțumește, *volens nolens*, cu ce le poate oferi, „după buget” și în funcție de regiunea unde trăiește. Acei părinți strânseseră cu mari eforturi banii pentru taxe și erau tare mulțumiți, căci ascensorul social funcționase conform așteptărilor... Prea puțini păreau capabili să anticipeze faptul că absolventele vor ajunge mai curând în șomaj, tocmai pentru că nu s-a prins mare lucru de ele și pentru că puținele cabinete private de asistență psihologică din orașul respectiv erau nu doar ocupate cu alți titulari, dar și în pragul falimentului. Însă visul „de aur” rămâne un loc în universitățile europene și americane. Și acolo există calități și oferte pestrițe, diferențiate pe o scală largă. Cam de un deceniu încoace, de când expunerea noastră la Occident a depășit faza tatonărilor bovarice, s-a generalizat moda ambiției de a

studia în Marea Britanie. Această mare națiune cuprinde 166 de universități, din care numai șase formează deja pomenitul *Golden Triangle: Oxford, Cambridge, Kings College London, University College London (UCE), Imperial College London* și... *London School of Economics and Political Science (LSE)*. Doar acestea se află, cu variațiuni anuale, în topul 25 mondial. Sute de mii de bacalaureați eminenți din întreaga lume intră în competiție pentru a fi admiși și numai câteva zeci de mii reușesc. E suficient să consultați un volum de soiul *Oxbridge Entrance. The Real Rules* pentru a vedea cât de riguroase & C complicate sunt strategiile de admitere, de la *A-level market* și *predicted grades* până la tutorialele private, vestimentația și tacticile cerute în cadrul interviurilor de preselecție. Asta nu înseamnă că nu există și altele unde poți urma studii solide, cu profesori excelenți și în condiții logistice aproape ideale. În Marea Britanie, dar și în Franța, Germania, Suedia, Danemarca, Italia sau Belgia, cu avantajul celor continentale de a funcționa în regim public (fără *tuition fees* sau cu taxe simbolice). Din păcate, nu toate acestea includ filiere anglofone. Poți face studii strălucite la Berlin sau München, dacă ești fluent în germană... Multe universități occidentale mai noi și mult mai puțin faimoase oferă o anumită nișă de excelență – și aceea trebuie căutată, în funcție de filiera aleasă. În științe sociale, bunăoară, nu prea „sonorele” University of Michigan sau University of Rochester propun cursuri de prima calitate. Oricum, și în Marea Britanie, studenții din comunitatea europeană plătesc taxe mai mici decât extracomunitarii (nu e clar ce va fi după Brexit) și pot face un *Ioan*, împrumut guvernamental (care e *de facto* o subvenție, întrucât 75% dintre studenții beneficiari nu returnează – sub un pretext sau altul – datoria contractată). Un fapt rămâne banal de sigur: oricine vrea cu adevărat și e suficient de bun își va găsi finalmente locul meritat. Va ști să aplice pe net la felurite burse și granturi, obținând recomandări de la foștii profesori ori de

la felurite personalități respectate. Pentru nivelul *post-grad*, multe universități îi scutesc de taxe pe absolvenții cu rezultatele cele mai bune. Un tânăr ambițios va recurge, de nevoie, la un *part time job* sau își va găsi o muncă remunerată chiar în cadrul campusului. E un parcurs dificil, cu multe obstacole și dezamăgiri punctuale, dar deloc impracticabil pentru cei consecvenți. Cheltuielile de întreținere (cazare & C masă) sunt usturătoare, mai ales la Londra, însă studenții stau laolaltă în cămine (3 – 4 într-un modul) sau pot închiria în oraș mici apartamente cu 3 – 4 dormitoare și un salon comun, conviețuind voios cu tot atâția *flatmates*. Cu adevărat inabordabile pentru românul „obișnuit” par să fie (dacă nu chiar sunt) universitățile americane. Și nu doar cele celebrissime, din Ivy League, concentrate mai cu seamă pe Coasta de Est. Acolo se perpetuează (în pofida unor deschideri multirasiale și sociale proclamate cam ipocrit) un explicit elitism, care dobândește uneori o notă... ereditară (primești, de pildă, un bonus în selecție dacă unul dintre părinții tăi le-a fost student). Sistemul american e cel mai selectiv și cel mai discriminatoriu, dar și cel mai căutat din lume, pentru că nu ratează niciodată cooptarea unui element strălucit: primul *native American* care a absolvit un colegiu la Harvard a fost, bunăoară, Caleb Cheeshahtemuck, la 1665 (îmi imaginez cum vor fi pronunțat dascălii puritani din Noua Anglie un asemenea patronim...). Am văzut cu toții, în prea multe filme, extazul candidatului dintr-un fund de lume (undeva în Midwest) atunci când primește prin poștă plicul care-l anunță că (deși nu mai spera) a fost acceptat la o universitate „mare”: biletul de eliberare din capcana unui destin plat, în orașelul provincial unde „nu se întâmplă nimic” Taxele școlare sunt de zece ori mai ridicate azi decât erau în anii '60, iar bugetul universităților de top atinge stelele (ca afacere, Harvard University adună anual 4, 5 miliarde de dolari, pentru mai puțin de șapte mii de studenți). Elita politică, academică, economică, financiară, artistică și mediatică deja instalată

se reproduce pe un circuit tot mai îngust, practic inaccesibil maselor (dacă nu luăm în serios excepțiile demonstrative). Școlile din Ivy League oferă patru ani de facultate, specializări la master, doctorat și postdoc, programe de cercetare fundamentală, dar și *networking* prin așa numitele MBA (*Master of Business Administration*) care costă un sfert de milion de dolari (și le asigură feluriților executivi supraîndatorați promovări bănoase în ierarhia marilor companii unde lucrează deja). Pe de altă parte, din câte știi, UCLA și alte universități eminente din California funcționează în regim public (dar fără mare folos pentru noi, căci au locuri pentru alții numai după ce au selectat *localnicii* cei mai merituoși). Să notăm și faptul că în SUA ți se cer nu doar note bune la bacalaureat și susținerea probelor SAT, ci și aptitudini de lider, experiență de voluntariat și/sau performanțe sportive (știu cazul unei tinere românce admise la Columbia atât pentru că era foarte bună la carte, cât și pentru că fusese campioană națională la tenis). Voi aborda ulterior semnificația acestei culturi a implicării personale.

Toate statele dezvoltate au numeroase fundații private specializate în finanțarea proiectelor academice, dar și programe guvernamentale cu același obiectiv. Firește că stăm prost și la acest capitol. Prima noastră generație de îmbogățiți, după comunism, e formată - cu excepțiile pe care le poți căuta, dar fără prea mai așteptări - din oameni cu o educație precară, care nu înțeleg importanța mecenatului academic (pentru economie) și nici nu se înghesuie să priceapă, mai ales dacă au dat naștere unor loaze răzgâiate, care au aterizat, prin mită, la cine știe ce universitate obscură și se disting doar prin știri despre băile de șampanie în care plonjează la... Mamaia. Unii refuză, cu o vizibilă ranchiună, să-i ajute pe copiii excepționali doar pentru că propriile lor odrasle nu sunt deloc așa. Cei mai mulți *nouveaux riches* asistă sporadic doar săracii sau bolnavii, plătind simultan televiziunile chemate să le popularizeze „omenia”. În mandatul meu de

la Externe am trăit prin delegație drama câtorva zeci de studenți români din Marea Britanie, cărora „sponsorul” lor autohton, acum răposatul Dinu Patriciu, le *sistase bursele* fără *preaviz*, în *plin an universitar* Cam așa se comportă milionarii noștri compatrioți, deși - cum spuneam, știind ce spun - există și patroni de companii care încurajează financiar excelența școlastică: sunt cu atât mai demni de prețuirea noastră, *dacă* reușim să-i reperăm... Cât privește statul, prefer să închid din capul locului discuția, remarcând că nu face mai nimic și ca bursele pe care totuși binevoiește să le aloce sunt infime, ca să nu mai spun că sunt mereu acordate „pe ochi frumoși”. În condițiile date (care nu se vor modifica substanțial decât peste câteva decenii), lupta pentru accesul în universități cât mai bune rămâne în sarcina familiilor. Important e să facem tot ce depinde de noi (părinți și copii), fără să fetișizăm „mirajul Oxbridge”: dacă un tânăr e conștient de competiția (internațională) căreia e chemat să-i facă față și lucrează cu tenacitate, obținând la timp informația preliminară (legată de criteriile admiterii, exigențele procedurale, sursele complementare de finanțare, calendarul fiecărui demers etc.), se va „mulțumi” și cu un loc într-o universitate din afara olimpienului top 100. Și nu va avea decât de câștigat. Inclusiv - la limită - prin neintegrarea sa în mandarinatul global al „intelectualilor idioți” - satirizați de Nassim Nicholas Taleb (în cea de-a cincea cartea a sa, *Skin in the Game*) și care, firește, l-au catalogat imediat pe provocatorul gânditor drept arogant & L resentimentar. Evident, nivelul stratosferic al universității nu produce numai superficiali snobi, ideologizați, convinși că menirea lor e să le spună celor „needucați” (cu care n-au niciodată de-a face IRL) cum să trăiască și ce să voteze. Și care trângănesc despre fizica cuantică, maoism, urbanism și grăsimile transgenice, în timp ce ronțăie sandvișuri cu castravete prin baruri londoneze vegan. Tot ce trebuie să reținem e mai curând că nu ești neapărat împlinit și nici exemplar (ca flință

umană) doar pentru că un lanț de circumstanțe favorabile (printre care și calitățile tale reale) te-au pus, finalmente, în posesia unei diplome la Oxford, LSE, Harvard, Stanford, Yale sau MIT.

UNDE OPRIM EDUCAȚIA FORMALĂ?

Vocile conservatoare critică educația formală pornind

de la distincția dintre *comunitate* și *rețea*. Dacă scoatem din genealogie mileniile de birocrăție chineză hieratică, putem spune că școala modernă e derivată din conceptul bismarckian al Statului Providență. Care școalește, adică dresează social prin intermediul unor experți cu diplomă, dar nu mai educă. Școala fragmentează cunoașterea și îți interzice accesul la coerența ansamblului: te pregătește pentru o viață în multiple rețele, te transformă într-un număr, îți sădește reflexele obedienței față de o ierarhie piramidală și îți ocupă tot timpul (orele de clasă, temele pentru acasă, plus consumul TV, care spală creiere). Nu-ți mai aparții și nu mai atingi scopul real al educației, care e cunoașterea de sine și participarea liberă la o comunitate vie, concretă și limitată. Părinții, absorbiți de cariere, sunt fericiți să delege școlii publice întreaga „educație” a copiilor – sortiți să devină *another brick in the wall*. Acomodați cu interacțiunea multimedia, nativii digitali se simt tot mai rău în acest sistem bazat pe înregimentare, transmitere mecanică și pasivă de conținut cognitiv și fetișizarea rezultatelor optime, ca garanție pentru accesul la mai multe mărfuri (grație unui job plasat spre vârful piramidei). Rețelele te folosesc în scopuri impersonale, nu-ți oferă o solidaritate reală și te izolează într-o solitudine dependentă de impulsul periodic al unei apartenențe abstracte. Numai comunitatea (familie, parohie etc.) e formată din persoane realmente solidare, care conlucrează pentru un bine comun tangibil. Totuși, oricât am respinge dresura prin ingineria socială a școlii formale, nu vom putea demonta sistemul pe durata vieții noastre. E deocamdată posibil doar să-i smulgem cât mai mult timp de calitate, în regim extrașcolar. Din acest unghi, năvala românilor spre universități (bune și, cel mai adesea, submediocre) prelungește dresura totalitară sub semnul masochist al servituții voluntare. Nu doar că tot mai mulți absolvenți capătă diplome tot mai ȳrelevante pe piața muncii, dar cei mai mulți rămân analfabeți funcȳional, pentru că nu reușesc să lege părȳile cunoașterii într-o

gramatică integratoare. Școala le plantează în minte texte fără context și sintaxă. Nesiguranța părinților se vede și în faptul că tot mai mulți tineri români urmează în paralel două facultăți, cu titlu „preventiv”. E momentul să fac un elogiu al efortului autodidactic: deși am ajuns să obțin un doctorat și să urmez un an de studii post-doc, mai tot ce știu și îmi definește gândirea e rezultatul unui asiduu studiu individual, aproape privat. Diplomele arată că ai putut satisface un set tot mai strict de exigențe formale. Nimic mai mult. Ce știi, ce ești, ce vrei, cine ești și ce ai de făcut – iată tot atâtea mize majore, perfect paralele cu traseul tău academic. Dresura socială de cetățeni obedienți, simple numere în serii statistice modelabile de la „centru”, a devenit și mai apăsătoare odată cu introducerea formulei 3 - 2 - 3, specifică sistemului Bologna. De când a fost introdus, prietenii mei universitari îmi spun că studenții lor sunt tot mai slab pregătiți (pe „baza” unor programe de liceu deja precare, supraîncărcate și creatoare de confuzie mentală). Cei mai mulți studenți știu să citească un text, dar sunt incapabili să-l rezume. Nu au o imagine cât de cât coerentă despre adâncimea istorică a domeniului în care sunt chemați să se „specializeze”. Încurcă secolele și numele, semănând tot mai mult cu niște mangrove.

Democratizarea (deci diluarea exigențelor universitare) se remarcă și în miezul Occidentului, locul unde s-a produsă prima „închidere mentală” (explicată cu o clasică rigoare chirurgicală în cartea lui Alan Bloom, *The Closing of the American Mind*). Cu excepția universităților din Top 500 (atenție, în lume sunt, după diferite numărători, între 20 **k** și 30 **k** de asemenea instituții acreditate), absolvenții nu primesc o cultură generală solidă, ci numai cunoștințe sectoriale clar separate de îndemănările inerente unui prim job „real”. Tinerii din democrațiile industrializate știu cel puțin să se oprească la *graduation*. Puțini continuă cu un master. Iar doctoratul nu e decât pentru cei care vor să urmeze o viață academică,

între catedră și cercetare. Cei mai mulți tineri occidentali învață aproape totul la locul de muncă. În ultimii ani, ne-am specializat în lecții date statelor dezvoltate. Vrem să le apărăm de islamizare, deplângem deșertificarea lor spirituală, ne considerăm capabili să le oferim contraexemple virtuozose. În realitate, Occidentul practică și azi o selecție severă, singura garanție a unei societăți axate pe recunoașterea echitabilă a meritelor personale. În pofida democratizării universităților apusene, ele continuă (de pildă, în SUA) să nu primească decât cel mult 15% dintre cei care bat la porțile lor. La Columbia University, bunăoară, doar 6% sunt primiți și numai 5% dintre cei admiși obțin la absolvire calificativul maxim (*summa cum laude*). La noi, dezastruoasa finanțare *per capita* desființează practic orice selecție: intră oricine vrea și finalizează studiile oricine nu s-a decis să le abandoneze.

Așa stând lucrurile, cred că goana după studii tot mai „înalte” (de pildă, un doctorat la Bioterra...) e curată pierdere de timp și de bani. E adevărat, cu sectorul nostru bugetar supradimensionat, mai multe diplome înseamnă, conform legii, salarii mai bune. Nu e însă o formulă durabilă. Societatea globală (deci și cea românească) se transformă prea rapid pentru a mai imagina, ca pe „vremuri”, o liniștită carieră de o viață în serviciul anonim și călduț al >„statului” Vă rog să rețineți din acest capitol diferența dintre școlire și educație, precum și pe cea dintre comunitate și rețea. Totul depinde, la urma urmelor, de strădaniile individuale, stimulate prin înzestrările native ale fiecărui copil și strategia formativă a familiei sale. Sunt convins că ingredientele bunei educații – așa cum apar în cartea de față – arată drumul cel mai aproape de scopul unui om întreg.

EXPERIENȚA VOLUNTARIATULUI

După cum aminteam, universitățile cele mai bune le cer candidaților și experiența voluntariatului. Să fi făcut ceva pentru comunitate. Să fi cunoscut nu doar viața

teoretică din bibliotecă sau cea limitată la cercul familial, ci și pe cea practică, în orizontul binelui comun. Evident, până în 1990, nu existau decât *organizații obștești* controlate de statul totalitar și folosite pentru propaganda regimului, ca locuri de exersare a obedienței și spălătorii de creiere. Preluase și regimul comunist marota *împletirii dintre teorie și practica*, numai că o aplica sub auspiciile colectiviste ale *muncii voluntare... obligatorii* (nimeni nu părea să surprindă – și cu atât mai puțin să denunțe – ridicolul acestei contradicții). În liceul de filologie-istorie pe care l-am urmat – frumoasa *Școala centrală* ridicată de Ion Mincu – predominau fetele, de unde și „practica” țeserii de covoare și a stenodactilografiei... N-am deprins abilitățile Penelopei și nici stenografia, dar am rămas pentru restul vieții (inclusiv acum, când scriu o nouă carte) capabil să tastez după „metoda oarbă” (cu zece degete): evident, această aparent anodină dexteritate s-a dovedit realmente utilă, zi de zi, mai ales când am ajuns, în decembrie 91, dinaintea primului meu laptop. Din păcate, muncile agricole la care erau forțați elevii societății comuniste, ca și saturația față de exaltarea mitologică a proletariatului au contribuit la devalorizarea manualității și repulsia față de exercițiile fizice, asociate unui respingător imaginar cazon. Mai grav, generația mea a ieșit din comunism cu zero educație financiar-bancară și nepregătită pentru supraviețuirea în caz de cataclism (am auzit de efectele seismului din 77 ori ale dezastrului nuclear de la Cernobîl după câteva zile, de la un radio finanțat de Congresul american), într-o societate totalitară, liderii nu au, desigur, interesul ca supușii lor să se descurce pe cont propriu, indiferent de situație: toate „organizațiile obștești” sau pe clase de vârstă („șoimii patriei”, „pionieri”, „uteciști” etc.) aveau ca unic scop formatarea gândirii unice, nu dezvoltarea reflexelor de autonomie (așa cum se întâmplă cu organizațiile de *scouts* în Occident). Până azi, deși nu o recunoaștem (pentru că între timp orice ierarhizare pare să fi devenit incorectă

politic), ne uităm de sus la cei care-și câștigă existența „cu propriile mâini” și creștem un tineret neimplicat, cocoloșit, care nu știe să acorde primul ajutor, dar nici să bată un cui, să tundă un copac, să repare o priză sau să schimbe garnitura unui robinet.

După ruptura din 1989, sub influența occidentală crescândă (dar și pentru că, scăpată de *tăcut*, societatea a fost nevoită să-și gestioneze singură copleșitoarele probleme și întârzieri), au apărut – adesea în logica proliferantă a formelor iară fond – celulele unei vieți asociative declarat independente. Ba chiar și câteva experimente pedagogice Waldorf. Sigla *ONG* *z* pătruns în vocabularul cotidian și în reflexele unei minime subsidiarități. Partidele și grupurile de interese economice au anexat o bună parte din rețeaua asociativă, folosind-o ca paravan pentru scopuri murdare. Există totuși un larg sector neguvernamental finanțat din străinătate, fonduri europene sau programe ale altor state, derulate pe proiecte, prin ambasadele lor la București și prin diferite granturi sectoriale oferite de mediul corporatist. Milioane de români au fondat sau lucrat o perioadă (sau chiar periodic) în asemenea structuri, ocupându-se eficient de grupurile vulnerabile și de felurite nevoi comunitare deloc sau prost „acoperite” la nivelul instituțiilor publice. Mulți critică *oengismul*, acuzându-l că permanentizează (pentru a menține și spori finanțările) taman problemele pe care pretinde că le soluționează. Această rezervă e adesea întemeiată, dar e nevoie – ca în orice domeniu al acțiunii umane – să cernem grâul de neghină. Odată detectate, zonele sănătoase le pot oferi copiilor noștri o experiență nemijlocită, care le dă sentimentul (și satisfacția) utilității, educându-le simțul responsabilității față de semenii. Cred că merită să extindem și în această privință modelul occidental, care implică vacanțe școlare active, dedicate unor stagii practice (în întreprinderi sau ONG-uri) și îi învață pe tineri să-și câștige primii bani tocmai prin angajarea într-o activitate concret filantropică, unde fac

deopotrivă *networking* și cunosc aspecte semnificative ale vieții reale. O bună valoare pedagogică au atât stagiile plătite, cât și voluntariatul propriu-zis, care te răsplătește prin experiența practică acumulată. În cazul primelor, copilul nostru află pe cont propriu că banii nu cresc în arbuștii dintr-o seră secretă a părinților, ci se obțin contra unor eforturi specific cuantificate. În cazul celorlalte, deprind bucuria de a vedea că există un rezultat palpabil al oricărui efort de echipă, dedicat unei cauze frumoase. Sunt școli - sau numai profesori relativ izolați - care aduc voluntariatul în interiorul orelor de curs. La liceul francez din București, elevii au adesea teme *practică* care lucrează în grupuri: își propun, bunăoară, să facă un documentar filmat pe teme de interes actual, cum ar fi *risipa alimentară* în societățile dezvoltate, și să sugereze soluții pentru corectarea aceluia fenomen. Sub umbrela experienței formative intră însă... aproape orice. Un liceu finlandez și-a invitat elevii să petreacă câteva seri cu propriii lor bunici, pentru a-i ruga, pur și simplu, să-și *povestească* viața.

Nu o dată, setea de experiență personală - omniprezentă în tânără generație - îi sperie pe părinții educați în țarcul totalitar. O prietenă româncă, stabilită la Paris, ne telefona alarmată, pentru a ne informa că fiica ei a luat-o razna: în loc să înceapă o facultate, s-a dus în India, cu un ONG, pentru un an. Povestea a avut parte de un final fericit: tânără depeizată vremelnice la Jaipur e acum studenta unei universități britanice onorabile. Copiii ne-au luat-o pur și simplu înainte. Știu tineri care fac autostopul prin Europa, cu câteva sute de euro în buzunar. Alții cultivă ambiția unui tur al lumii, în condiții boeme. Vor, pur și simplu, să iasă din cutia în care au fost crescuți și să trăiască vertijul confruntării cu alteritatea, să cunoască reliefuri și gusturi diferite, să se uite în ochii unor oameni străini, care le devin prieteni, fie și pentru o lună. Le prinde foarte bine să-și spele și calce singuri rufe, să încropească un prânz la o lampă cu gaz sau să

știe cum se montează un cort. Chiar și în cazul în care am putea să-i oprim, nu e bine să interzicem aceste căutări, elanuri spre orizonturile necunoscute și nici să le inhibăm brutal opțiunile (care îi ajută, de fapt, să ajungă la el însuși, adică să răspundă cumva la întrebarea *cine suni*). Firește, vom fi îngrijorați de ce li s-ar putea întâmpla prin țări străine și îndepărtate, ne panicăm adesea când libertatea lor, în sfârșit afirmată, ne contrariază profilul de părinți „mămoși” (ca să nu spunem obsedați de controlul cel mai strict). Sunt convins că, în următorii ani, angajatorii români vor acționa precum cei din Occident, care prețuiesc deopotrivă studiile și experiențele practice ale candidaților pentru un prim job. Am trăit asta și eu, în primii ani 90, când am practicat *des petits boulots* (paznic la clopotul catedralei Notre Dame, vânzător într-o librărie de *freelancer* la două posturi de radio etc.) pentru a-mi completa bursa doctorală, cam pricăjită. Tinerii americani fac stagii practice în fiecare vacanță de liceu și vă asigur că părinții bogați nu găsesc în aceste experiențe nimic degradant sau umilitor. Un multimilionar român – care refuză să sprijine studenți români la Oxford – s-a grăbit să-i ofere fiicei sale administrația unui ultracostisitor... teren de golf. Alții sărbătoresc majoratul odraslelor cumpărându-le o mașină sport (de obicei roșie), ajutându-i să ajungă pe mizer-pavoazatul litoral românesc în elicopter sau subvenționându-le chermezele obscene în cluburi de noapte unde pot deprinde prostul gust, ostentația de țoapă, cheltuielile exorbitante, voma în toalete și bățile cu interlopi. Suntem, și la acest capitol, complet decalați și adesea penibili. Din societatea în care proprietatea privată e un „moft”, în care se muncește forțat și toată lumea fură în numele unui obiectiv utopic, am sărit în societatea parvenirilor, care vor să-și ferească odraslele de rușinea muncii oneste. Iată de ce recomand, terapeutic, pedagogia voluntariatului și a „practicii”, fie că vorbim despre angajamente umanitare, în țări mai puțin norocoase, fie de joburi *part-time* la McDonald's, de *internships* (nu

neapărat remunerate) în corporații sau organizații internaționale. Copiii mei au făcut, în paralel cu studiile, asemenea experiențe foarte diverse (de la aranjatul mărfurilor pe rafturile unui mare distribuitor sau asistență într-un magazin de amenajări interioare, până la stagii în cadrul OCDE). Le-a prins foarte bine și regret că nu i-am îndemnat să facă asta mai devreme, pentru a le fărâma clopotul de sticlă.

DARUL LIMBILOR STRĂINE

Georges Dumézil (marele istoric al religiilor indo-europene) cunoștea 30 de limbi și spunea că cele mai mari dificultăți sunt legate de învățarea primelor patru-cinci... Hașdeu, Iorga, Mircea Eliade și I.P. Culianu l-au continuat pe Cantemir, primul erudit român de talie europeană: toți erau mari poligloți. Firește, nu ne putem ridica, în masă, la acest nivel. Putem în schimb pricepe, mai ales ca părinți, că fiecare limbă străină însușită de copiii noștri le oferă cheia spre o cultură și spre o viață în plus. Să știți că, la acest capitol, nu stăm prea rău, oricum, stăm mai bine decât națiunile mari, care utilizează o limbă de circulație internațională. Să nu le plângem, totuși, de milă. În națiunile care au creat culturi iradiante, omul de rând nu prea învață limbi străine, dar există destule academii și universități pline de specialiști în alte limbi, incluzându-le pe cele mai rare. Angajez o comparație între omul de rând din asemenea națiuni și cetățeanul» obișnuit dintr-o țară mai mică, precum a noastră: spaniolul crede că toată lumea știe spaniolă (și se înșală), pe când românul știe că nu va întâlni decât rareori un românofon *y* nenativ. Mandarină e cea mai răspândită limbă de pe glob (o vorbește, mai bine sau mai rău, o șesime din umanitate), numai că rămâne, paradoxal, o limbă de mică respirație globală (așa cum catolicii americani, bunăoară, reprezintă cea mai mare... minoritate religioasă din SUA: circa 40% din populația totală). Răspândirea globală a diferitelor limbi e un epifenomen geopolitic: un reflex al stărilor imperiale. Elitele românești (din etapa modernă) au vorbit

fluent franceza (introdusă în saloanele vlaho-moldave și prin ofițerimea rusă de ocupație...). Înainte vreme se exprimau fluent în turcă, greacă, polonă sau maghiară, după harta suzeranităților și a relațiilor medievale de vasalitate. Se vede cu ochiul liber cum, în deceniile postcomuniste, supremația culturală a francezei a fost înlocuită prin cea a limbii engleze. Chiar sunt curios ce statut va căpăta engleza în reuniunile europene de după Brexit (când, tehnic, ea nu va mai fi decât limba vorbită în Irlanda și, ca limbă secundară, în Malta). Există chiar tendința (manifestată până și în corpul diplomatic român) de a socoti că buna stăpânire a englezei reprezintă un... *passé-partout* profesional. E, desigur, fals. Nu degeaba marile națiuni își permit acreditarea unor diplomați antrenați, elementar, în limba țării-gazdă: o fac pentru a nu stârni antipatii legate de presupusul lor „imperialism” (cultural), dar și pentru că numai așa poate pătrunde emisarul respectiv în pliurile realității străine în care se regăsește pentru câțiva ani. Rețineți, probabil, seducția exercitată de feluriții ambasadori britanici la București, mereu capabili să recite versuri eminesciene sau să susțină un interviu pe românește. După cum anticipam, suntem corect echipați în materie poliglotă.

Chiar și școala comunistă a făcut ceva pozitiv în materie (mai ales după retragerea trupelor sovietice, în anii '60 ai veacului trecut). Ca să revenim la firul pedagogic al convorbirii noastre, învățați-i pe copii cât mai multe limbi străine, cât mai precoce, fără grija că le vor încurca. Engleza, franceza, spaniola, germana, portugheza, completate idealmente prin noțiuni de greacă și latină, reprezintă pariuri relativ fezabile. Gândiți-vă că uriașa familie a limbilor indo-europene derivă din circa 1500 de *radicali*. De pildă radicalul *fid** (cu o literă pierdută, numită *digamând*) a „dat” sanscritul *veda*, grecescul *oida*, latinescul *video* și toate cuvintele din limbile moderne care joacă pe valoarea cognitivă a văzului, ca temelie a înțelepciunii (dar și a vrăjitoriei): germanul *Wissenschaft*,

englezul *wisdom* sau *witcherați* etc. Limbile indo-europene au deci o gramatică similară, pe care orice minte bine antrenată o poate regăsi în trecerea de la una la alta. În tinerețe am studiat bine greaca veche, mediocru latina, am deprins de mic franceza, căreia i-am adăugat engleza, italiana și, pasiv, spaniola & portugheza. Nu mă pot lăuda cu o impecabilă acuratețe filologică, dar am *simțit* universul limbilor, detectez înrudirile semantice și mi-am format reflexul de a urca spre etimonul fiecărui cuvânt „cu greutate” filosofică.

Softurile de traducere se perfecționează continuu.

Aplicația *Google Translate* de azi e net peste ce oferea același „serviciu” acum cinci ani și va fi tot mai mult un suport funcțional (care riscă, pe termen mediu, suprimarea dificilei și nobilei meserii de translator). Această perspectivă nu ne oferă niciun motiv pentru a scoate limbile străine din meniul pedagogic al copiilor noștri. Va mai trece probabil un secol până când o traducere digitală va surprinde câte ceva din haloul afectiv și pădurea de nuanțe implicite ale vorbirii umane. În plus, ca și în cazul „eticii” mașinilor autopilotate, tot traducătorii umani vor putea *certifica* autenticitatea mesajelor oficiale interstatale: poți oare lăsa pe seama unui computer textul final al unui tratat internațional? Nu învățăm limbi străine doar pentru a comunica profesional, ci și pentru a putea trăi, la rigoare, în alt spațiu lingvistic, dar mai ales pentru a putea citi, *dans le texte*, marile opere produse sub bolta acestora. E greu să compari satisfacția obținută prin accesul direct la textele majore ale culturii euro-americane. Chiar și cărțile scrise de Cioran în franceză»

(adică aproape toate) sună mai bine în limba lui Baudelaire decât în oricât de măiestrele sale tălmăciri. Că ne place sau nu, traducerea pierde, alterează, deplasează sau ascunde o parte însemnată din *viața* sonoră și semantică a unei creații originale. Se și spune, de altfel, că *gândim diferit* când trecem într-o altă limbă.

Mulți deplâng pe bună dreptate barbarismele care au năpădit limba română sau *romgleza* emoticonală a tinerei generații. E un fenomen deplâns și pe alte meleaguri (bunăoară franceze). Comunicăm mult, non-stop, așa că e cumva incontestabilă „tvetterizarea” schimburilor curente de mesaje, mai ales în format electronic. Pe de altă parte, un copil bine educat va vorbi cât se poate de corect toate limbile pe care le-a deprins, începând cu aceea maternă. Confuzia limbilor nu se reduce la povestea Turnului Babel: ea atestă, până una alta, superficialitatea și inconsecvența uceniciei lingvistice. Vechea regulă formulată de clasicul Boileau – *Ce qui se conçoit bien s’énonce clairement* – n-a fost niciodată detronată. În ce privește suverana engleză, copiii o deprind ușor și precoce dacă văd filme subtitrate în această limbă. Oricum ascultă muzică mai ales anglo-americană și descoperă diverse jocuri sau aplicații existente doar în engleză. Evident, le trebuie și ceva antrenament scolastic. Deși copiii mei au făcut ore de engleză în școală, au devenit perfect anglofoni prin eforturi autodidactice (de pildă, scrierea unui prim jurnal în engleză), urmate de studii formale universitare. Totul ține de practică, începând cu cea a lecturii, care pornește de la povești și benzi desenate: înveți, de pildă, o excelentă franceză dacă te îndrăgostești din copilărie de albumele BD cu Țintin, Corto Maltese, Black & Mortimer sau Le Chat. Nu mai puțin folositoare se dovedește fiecă ocazie a imersiei lingvistice; chiar și două săptămâni trăite în mediu anglofon, francofon, hispanofon etc. transformă o limbă „străină” într-una familiară, pe care o folosești ceva mai decontractat. Nu uitați însă că adevărata finețe în stăpânirea altei limbi se obține mai ales prin parcurgerea în original a literaturii produse de geniul ei. De acord: poți supraviețui global dacă știi 300 de cuvinte englezești. Poți însă folosi profesional această latină a postmodernității numai după ce vei fi reușit să citești în original Oscar Wilde, Henry James sau Virginia Woolf. Ca să scurtăm o istorie mai lungă, cel mai elocvent test de cunoaștere a

limbilor „străine” rămâne oricât de banala *probă scrisă*. Până să deprindem corect alte limbi, avem de recucerit demnitatea și precizia limbii materne, pornind de la observația că ființa unei națiuni decade odată cu degradarea limbii prin care-și exprimă cultura. La ora când scriu această carte, mai toți demnitarii români sunt campionii ignoranței care se ignoră și ai ridicolului care, iată, nu mai ucide pe nimeni. Torturează cu limba de lemn și cu entorsele lor logice atât translatorii din incintele internaționale, cât și presa sau publicul educat. Un ministru al Culturii se căznea de curând să dea citire unui discurs în engleză, pronunțând prepoziția *since* sub forma fonetică *sains*. Cazurile de incompetență lingvistică ne-au năpădit cotidianul. Antologiile de gafe apar în ediții tot mai corpolente. E ca și cum legendarul ministru comunist al Agriculturii, Romulus Zăroni, ar fi revenit printre noi într-o legiune de reîncarnări agramate. A fost creată chiar și aplicația *grapinizer.com*, care îți demonstrează cum poți desfigura o frază corect articulată. Vorba unui ilustru scriitor german: „În suferință se adeverește forma”.

UMANISM SAU ȘTIINȚE TARI?,»

Ce naște din pisică șoareci mănâncă! Așchia nu sare departe de trunchi! Asemenea proverbe ne amintesc faptul că *predania* familială devine adesea destin (profesional). Statistic, așa este: din familiile cu părinți de formație pozitivă – ca și din cele dedicate „umanioarelor” – apar cel mai adesea vocații similare. Științele tari și științele omului rămân epistemic divergente, în pofida tot mai numeroaselor convergențe interdisciplinare. Nu am ajuns la un tablou unificat al cunoașterii. Nici impactul economic al celor două mari ipostaze cognitive nu e omogen. Există însă și excepții. Copilul reproduce în propria lui geografie mentală tipul de informație exprimat în contextul său domestic, dar merge la școală (unde poate dezvoltă pasiuni intelectuale diferite), așa cum e tentat să-și câștige libertatea prin opțiuni adesea opuse celor asumate de generația părinților. Tradițiile familiale au devenit mai

fluide și chiar volatile. Noi ne bucurăm dacă

9

vedem că urmașii noștri ne... urmează drumul, pentru că în felul acesta le putem oferi mai mult din propria noastră zestre intelectuală, dar și pentru că avem impresia că le „controlăm” mai îndeaproape parcursul. Nu trebuie să privim ca pe o catastrofă mutarea copilului în domeniul „celălalt” (al științelor tari, dacă avem o formație umanistică, sau în sfera științelor sociale, dacă suntem „pozitivi”). Dimpotrivă: copilul va prelua *oricum* datele esențiale ale domeniului nostru predilect, având în plus șansa de a se aventura într-un domeniu necunoscut nouă, dar nu mai puțin important, interesant și relevant pe piața muncii. Tot bunul-simț delimitează terenul optimei reconcilierii dintre cele două trunchiuri ale cunoașterii. Un IT-ist fără cultură umanistă e la fel de sărac precum un dascăl de greacă veche complet ignorant în materie de științe fizico-chimice. Prin urmare, trebuie să concepem o bună educație reușită ca pe un sistem cu un accent major, asociat unei constelații de pasiuni – sau deschideri – secundare. De câteva secole, matematica e privită ca limbaj al realității. Ea a colonizat, prin modele și modelări, atât filosofia analitică și științele sociale, cât și economia sau chiar studiile strategice. Și procesul simetric e notabil: cei mai evoluți oameni de știință pozitivă posedă o cultură umanistică inspiratoare pentru metaforele și conceptele cu care operează. Oricum, așa cum anticipam, nomenclatorul meseriilor va suferi transformări dramatice în cursul acestui secol (ca să nu mai vorbim de următoarele). Prevăd că distincția fermă dintre discursurile despre om și cele despre cosmosul fizic se va relativiza, prin apariția unor domenii de graniță și de sinteză complet insolite. Important e să evităm, ca părinți, șovinismul cognitiv: să nu le spunem copiilor că exponenții sectoarelor de cunoaștere în care nu avem expertiză se află „mai prejos” decât noi înșine. Ca umanist, am cel mai sincer respect față de fizicieni, biochimisti, matematicieni, ingineri de

sistem, informaticieni sau medici și arhitecți. Fac asta pentru că înțeleg imensul lor aport la bunăstarea speciei umane, dificultățile intelectuale ale domeniilor în care excelează, dar și pentru că elita lor are o deschidere similară față de creațiile, intuițiile și metodele științelor social-umaniste. Sunt convins că robotizarea, *learning machines*, AI, *Internet of Things*, era computerelor cuantice & procesarea de *big data* vor modifica deopotrivă „meseriile” umaniste și cele de strictă specializare tehnică. De altfel, în greaca veche, *he technè* (de unde vine *tehnica*) desemna *arta*. Arta complexă a supraviețuirii va genera abilități tehnice tot mai spectaculoase, care vor surmonța, la un moment dat, dihotomia dintre ingineri și umaniști (sper să nu revenim, totuși, la tâmpenia lui Stalin, care-i descria pe poeți ca pe niște *ingineri ai sufletului omenesc*). Idealul uman care se va cristaliza după ce nu ne vom mai defini timpul prin prefixul *post* va reveni la reflectarea de bun-simț a tuturor componentelor noastre: un mix sofisticat de raționalitate și emotivitate, de intuiție și pulsione vizionară, de memorie și creativitate, de corporalitate și spirit. Indiferent ce ar alege copiii noștri și cât de departe vor ajunge pe drumul selectat (cu tot cu ierarhiile sale interne), contează cu adevărat numai etica lucrului bine făcut, perfecționismul moderat prin realism, solidaritatea valorilor asumate și modestia sapiențială a împăcării cu propria lor condiție, *după* ce vor fi făcut *tot ce depindea de ei*. Prosperitatea unei societăți depinde de criterii marginale (să zicem numărul de specialiști în filosofie analitică sau cel al traducătorilor din Kant), dar mai ales de nivelul competențelor din întregul spectru socioprofesional. De numărul celor care știu ce să facă și cum, cât mai bine: nu ne plângem, oare, că nu mai găsim pe piață meseriași corecți, artizani cu măiestrie și chiar flăcăi capabili să cosească iarba? Orice lucru de mântuială făcut de un nepriceput (de la inactivitatea fudulă a unui președinte-mobilă, până la un instalator ageamiu) crește entropia sistemului social și scade calitatea vieții

comunitare.

Ratarea nu e un fapt obiectiv, ci un sentiment care apare atunci când ne simțim inadecvați în raport cu viața noastră și potențialul ei deja actualizat. E, desigur, mai fericit un cofetar de elită decât un biolog submediocru, un tâmplar de lux, apreciat de clienții săi mulțumiți, decât un poet obscur, care nu admite că și-a greșit vocația. Patronul epicureic al unei ferme biologice bine rânduie poate fi mai mulțumit de viața sa decât un asistent de la Oxford, ros de invidii mărunte și obosit de calomnierea în culise a unor *i* colegi mai dotați. Există milionari depresivi și voluntari de ONG-uri umanitare plini de bucuria fiecărei zile. Claude Lévi-Strauss, părinte al antropologiei structurale și membru al Academiei Franceze, considera, pe când se apropia de vârsta centenară, că a făcut o eroare majoră atunci când nu a urmat o carieră... muzicală. Așa suntem construiri: idealizăm mereu malul opus al fluviului! Ne imaginăm vieți multiple și contrafactice. Visăm mereu să fim altundeva, în alte timpuri, locuri, poziții și stări afective. Se manifestă în noi forța propulsoare a unui neastâmpăr existențial și cognitiv fără leac. Mi-ar fi plăcut să fiu astrofizician la MIT. Om de afaceri prosper, fără griji materiale și cu abonament la *Scala*. CEO al unui gigant digital. Suntem bovarici. Ne imaginăm un tărâm al fericirii continue, populat cu tot ce ne-a rămas străin sau inaccesibil. Ne comparăm tot timpul cu alții, pentru a ne impulsiona deciziile și ambițiile. Așa cum spune, *pince sansrire*, Jerome K. Jerome: „se pare că există o regulă în această lume. Avem cu toții ceea ce nu ne dorim, iar ceilalți au întotdeauna ce ne dorim noi”. La urma urmelor, orice am face – și orice am fi lăsați să facem în contextul individual –, tot nesatisfăcuți vom rămâne, dacă nu deprindem înțelepciunea de a accepta *datul*. Datul ca dar, ca finitudine și răsplată modestă a eforturilor noastre, inevitabil ponderate prin rezistența *materiei* din care suntem alcătuiți.

BUNA EDUCAȚIE CA PAȘAPORT?

J»

În clasa de mijloc postcomunistă (fie ea legată sau nu de vechiul regim) s-a format un stereotip parental: să investim tot ce putem pentru educația copiilor noștri, pentru a le da o șansă de carieră în țările „civilizate”. De la 1848 până azi, elitele românești au avut în vedere amenajarea demonstrativă a unui destin occidental. Chiar și atunci când au propovăduit mitizarea trecutului, au făcut-o sub impulsul mimetic al unor curenți ideatici apuseni (eventual deviați/ filtrați prin Rusia). Comunismul însuși a avut ca mit central tot modernizarea țării, împinsă spre iluzia că vom reuși chiar să depășim – sub luminosul model al URSS – performanțele capitaliste din lumea burgheză a Occidentului. După haotica experiență a tranziției – soldată fericit prin integrarea noastră în spațiul euro-american – s-a instalat ceea ce numesc „nevroza subdezvoltării” (n-am înțeles cu adevărat cât suntem de înapoiați decât după ce ne-am trezit la masa bogaților). Pentru a compensa acest retard obiectiv, nu ne-am mai mulțumit cu pendularea obsesivă între excepționalismul bun și cel rău. A apărut și a treia cale: emigrația masivă, care a mutat deja patru milioane de români în Vestul continentului și chiar mai departe, în SUA, Canada, Australia. Unii au reușit, alții mai puțin, oricum, românii care au deja copiii înscriși în școli din țările adoptive nu se vor mai întoarce niciodată „definitiv” Vor fi, în țara lor de origine, vizitatori ocazionali. Cei rămași au căpătat convingerea că cei plecați o duc mai bine (și o duc, în termeni financiari și de calitate a vieții), așa că au dezvoltat bovarismul studiilor în străinătate și idealul de a-și vedea copiii plecați de aici, unde nu reușim să producem nici democrație autentică, nici dezvoltare suficient de rapidă (în raport cu speranța de viață a prezentei generații active). Teza mea e următoarea: orice copil bine educat are șanse oarecum egale în România (unde mai sunt atâtea de început și terminat) și în alte state, mult mai dezvoltate (unde *numai* performanța școlară de vârf îți mai poate face

un loc, dificil, pe o piață a muncii tot mai saturată). Sunt conștient că etapa în care scriu această carte - definită prin aparentul triumf al contraselecției și marginalizarea resurselor umane cu adevărat competente - pare să favorizeze calea emigrației. Sunt zeci de mii de familii care o duc relativ bine în România, dar care sunt convinse că nu merită să trăiești într-o țară unde analfabeții ajung miniștri, pentru că i-a propulsat partidul votat de mase necugetate. Aceste familii emigrează ele însele (200.000 anual), plecând cu tot cu copii și cu gândul că această mișcare le va deschide un viitor preferabil. În loc să lucreze ca motor al unei democrații funcționale, noua clasă de mijloc din România a devenit o gaură neagră. Și atunci, vorba unui hit faimos: *Should I stay, or should I go?* Răspunsul meu e următorul: nimeni nu-și poate programa destinul, așa că înțelept e să ne maximizăm perspectivele prin eforturi sistematice spre buna educație și să procedăm ulterior prin încercări succesive.

Orice elev român care absolvă o universitate din Top 500 are o șansă într-o țară „străină” (de fapt, în districtele mai selecte ale satului global) așa cum are o șansă și acasă. Anticorpii contra imposturii vor începe să lucreze, inclusiv prin vectori politici reformiști, întrucât nici măcar noi, defetiști și comozi cum ne aflăm, nu ne permitem falimentul țării pentru dezvoltarea căreia am muncit în ultimele decenii. Nu cred că, dacă un absolvent român al unei mari universități apusene poate să-și găsească un job bun în Anglosferă, nu o va face, din „patriotism”. Tot așa, nu cred că, dacă un alt absolvent din aceeași ligă decide să se întoarcă (pentru că are de pus în practică niște proiecte necesare aici), e automat un „perdant”. Mulți dintre cei care rămân acolo unde au studiat o fac pentru că acasă nu-i așteaptă o avere gata făcută sau o companie la cheie. Ceilalți o vor face, ridicând standardele medii (chiar dacă părinții lor au delapidat... primul milion de euro). Undeva, această dinamică haotic centrifugală - care pare să depopuleze teritoriul național - își va găsi pe termen

mediu un nou punct de echilibru (orice dezvoltare se produce în spirală).

Evident, cei circa 60.000 de studenți români în străinătate reprezintă vârful aisbergului. Alte sute de mii vor migra intern, spre Occidentul românesc al Transilvaniei și Banatului, sau vor consolida prin aportul lor profesional polul economic din primele 20 de orașe, începând cu București. Pentru numeroși copii e deja o victorie dacă evită abandonul școlar... Fiecare familie își dorește apropierea de centrele cunoașterii. Deși suntem aparent copleșiți de impostori academici, însăși „popularitatea” imposturii aduce un pervers elogiu indirect iubirii de carte, elanului formativ și culturii care distinge, susține, organizează și deschide viața fiecăruia spre un orizont elevat. Îmi displace ușurința cu care dăm vina pe „sistem” Ce-i drept, avem de-a face cu unul bazat pe reforme avortate, pile, clientelism, corupție și formalism. El arată așa nu pentru că un grup malefic îl deformează și degradează continuu, ci pentru că noi toți, cetățenii români ai veacului 21, nu reușim să stabilim o convenție superioară. În comunism, furțișagul, adică necinstea minoră, dar generalizată, ne ajuta să supraviețuim. Nu i-am eliminat încă lucrarea. Ne indignăm fariseic atunci când explodează dovezile plagiatului, dar nici nu le spunem copiilor, încă de când ar putea înțelege, de ce fraudă intelectuală e un joc din care toată lumea pierde. Frauda (în general) e un sport de echipă: e imposibilă în afara unei rețele de complicități. Complezența publică față de furtul academic va avea un efect de bumerang atunci când masa critică a incompetenței camuflată în varii „calificări” va deregla întreaga noastră viață socială: o face deja... Nu ne vom repune pe șinele dezvoltării durabile până când nu vom regăsi criterii obiective de selecție, renunțând la măcelul confortabil & sinucigaș al formelor fără fond. Și de ce să împingem la extremă iluzia că furtul propriei căciuli ne lasă totuși cu capul acoperit? Pentru a persista în această greșeală, ar trebui să fim, cum zice o

vorbă de duh, mai proști decât e legal...

Partea a V-a

CUM ARATĂ BĂTRÂNEȚEA UNUI PĂRINTE
FERICIT?

Sincer, încă nu știu, căci - la 56 de ani - nu mă consider chiar bătrân (deși în România obiectiv gerontocratică și histrionic juvenilă ar trebui să mă simt deja așa). Am trăit darul paternității destul de târziu, după încheierea studiilor doctorale. În ipoteza unei cariere de bunic, anticipez fără dificultăți deliciile unui nou ciclu pedagogic, sub tâmpla părului alb și pavăza înțelepciunii pe care sper totuși să o fi obținut, după o viață hiperactivă și policromă. Cum timpul e unidirecțional, precum nisipul clepsidrei atras de gravitația terestră, îmbătrânim într-o continuă sincronie cu copiii noștri, pe diferitele paliere ale unei singure spirale vitale. Primul loc comun apărut sub semnul întrebării care numește prezentul capitol e cel care leagă fericirea părintelui vârstnic de fericirea copilului devenit adult. E aici reflexul autoidealizării noastre ca părinți desăvârșiți (deci complet altruști), dar și măsura clasică a vieții împlinite, deși, cinstit vorbind, există tot atâtea definiții ale fericirii câți indivizi umani. Copiii ne vor spune, probabil, că sunt fericiți, dacă se simt mulțumiți profesional, dacă și-au întemeiat o familie funcțională, dacă au proiecte care-i absorb și le stimulează creativitatea, conform notației lui Flaubert, care socotea că adevărata fericire e aceea de a fi pasionat de meseria ta.

O mulțime de *dacă*... Nu avem cum să știm ce se petrece dincolo de mărturia lor poate exagerată, pentru a ne consola. Sigur, fericirea e sporadică și îndeobște lizibilă. Nimeni nu-i atât de teatral și masochist încât să o poată simula pe deplin convingător. Avem totuși un diapazon parental destul de fidel. Intuim cumva, chiar și dintr-o conversație banală, starea de spirit a copiilor noștri, pe care îi cunoaștem dintotdeauna și pentru totdeauna, prin simbioza consangvinității și coeziune genetică, dar și prin

observații îndrăgostite sau prin exercițiul răbdării și chiar al rugăciunii. Privindu-i ca ființe autonome, care-și urmează traseul irepetabil, simțim cum timpul nostru scade în favoarea lor, ca fenomen implacabil. Ne apropiem de moarte – se apropie și ei, dar într-un alt tempo – și participăm la acest transfer de energie vitală cu sobrietatea unei calme dispoziții testamentare. Ca orice altă formă de iubire, cea dintre părinți și copiii nu este nici automată, nici garantată: ea rămâne misterios legată de resorturi mai profunde și mai capricioase decât voința sau așteptarea noastră „legitimă”. Dacă ne-am înmormântat deja părinții, știm ce vor trăi și copiii noștri odată ce se vor fi despărțit, fizic, de noi: o avalanșă de regrete legate de toate clipele ratate, o arhivă de amintiri dureros de prezente și o dorință imperioasă de refacere a comuniunii, în dimensiunea ei necorporală. Nu suntem niciodată părinții și copiii pe care-i sperăm. Există o parte de datorie oricând neîmplinită, o sumă de ratări prin omisiune pe care nicio nostalgie nu le va putea compensa. Abia separația ontologică introdusă prin moarte ne dă măsura a tot ceea ce nu ne-am fost unii altora, deși puteam, deși am fi dorit, deși ne-am străduit să ne fim. Degeaba ne-ar sfătui cineva să profităm, antum, de *toate clipele* în care ne-am fi putut cunoaște reciproc, până la detaliul relevant care transformă caleidoscopio *impresia* vieții celuilalt. Apare și în relația fundamentală dintre părinți și copii o doză de rutină (căci orice ritualizare presupune monotonia repetiției), un sistem de semnale recurente care economisesc timpul, cu prețul unor schimburi afective superficiale. În dialogul pe viu sau pe Skype cu copiii mei încerc mereu să fiu rezonabil de provocator, introducând subiecte noi, teme insolite de reflecție, date contrariante, incizii discursive ieșite din comun, fără să scap, totuși, de banalitatea unor replici previzibile. Această banalitate seamănă cu cea a aerului pe care-l respirăm: e insesizabilă și liniștitoare, necesară și reconfortantă, ca substrat aproape inconștient al obișnuinței de a trăi. Și tot banal

trebuie să ne devină gândul că, odată ce „și-au luat zborul”, copiii trebuie urmăriți cu un binoclu, ca dintr-un turn de observație... Le rămânem aproape de la distanță, ușa e deschisă, fosta lor cameră are așternuturi curate, albumele foto (sau stocul de poze din illoud) așteaptă noi răsfoiri, zâmbetul și îmbrățișarea rămân pregătite, dimpreună cu vreun răsfăț culinar „tradițional”, dar nu e rezonabil să le pretindem ceva anume! Vor face ce pot, când pot și cum pot pentru a-și exprima, dacă simt nevoia, solidaritatea cu noi, cei sortiți, asemenea oricărui muritor, să plecăm de aici singuri. Marea experiență a senectuții ne va fi, desigur, îndulcită dacă vom avea parte de grija lor, de atenția lor afectuoasă, de respectul lor spontan sau de suportul lor „logistic”, în cazuri de urgență, fără ca asta să comporte logica unui *retur*, nu i-am adus pe lume și nu le-am oferit tot ce am avut mai bun pentru a primi înapoi niciun timp, nici eforturi echivalente. Tocmai această absență a *echivalărilor* contabile dă sens întregului, în buna semnificație sacrificială a unei totale dăruiri. Doar dacă părăsim complet, sincer și definitiv așteptarea unei „restituiți” le vom da la rândul nostru șansa de a fi, cândva, niște părinți autentici.

În societățile tradiționale (premoderne) două-trei generații locuiau sub același acoperiș, fie acesta al unui castel sau al unei case bătrânești, la țară. Existența satelor, de pildă, se bazează pe imobilitatea fiecărei generații: tinerii căsătoriți își făceau eventual o casă nouă, dar în aceeași curte. Acolo se respecta, ca în teatrul clasic, regula celor trei unități. Ceva din coeziunea aceasta persistă în filmele cu mafioți (de origine siciliană) sau în saga unor grupuri clanice, așa cum vedem, pe Netflix, în serialul *Sons of Anarchy*, unde valoarea supremă, transindividuală, rămâne solidaritatea dintre membrii tribului, în spațiu și timp. Această formă de coeziune era imperativă pe vremea când nu existau nici servicii de asistență socială, nici mobilitate pe verticală, nici oportunități globale oarecum accesibile. Azi, orice

coabitare intergenerațională e privită ca anomalie și ironizată ca posibil handicap. Când cunoști un cincubenar care încă locuiește cu mama sa, presupui că-i lipsește o doagă, critici neputința lui de a fi autonom și cauți explicații psihanalitice. În familia postmodernă, copiii pleacă de acasă tot mai devreme, tot mai frecvent și tot mai departe. Nimeni nu poate opri căutarea aceasta telescopică de „ocazii” educaționale sau profesionale, într-o lume unde separația fizică e oricum compensată prin comunicarea universală și instantanee. Modelul acesta de migrație permanentă a fost prima dată aplicat într-o țară imensă și liberă - SUA - unde aproape fiecare adult se mută în căutarea unui job mai bun, de mai multe ori în viața sa activă: de pe o coastă pe alta sau *abroad*. La o privire satelitară, umanitatea secolului 21 e un furnicar vibrant de ființe în migrație pe axele Sud-Nord și Est-Vest. Însăși generalizarea englezei - ca *lingua franca* a satului planetar - permite și accelerează acest neastâmpăr: e noua formă, democratizată, de căutare a Graalului... Viața citadină devine tot mai cosmopolită (50% dintre londonezi nu s-au născut în Marea Britanie, iar la New York sunt mozaicare peste 150 de limbi și etnii). Toate cercetările sociologice indică năvala periferiilor spre câteva zeci de metropole suprapopulate, deși revoluția digitală va îngădui tot mai mult telemunca și descentralizarea aferentă. Că s-au născut acum două luni sau că au deja 15 ani, copiii noștri vor trăi într-o asemenea lume, cu bunele și relele sale, așa că e înțelept să nu ne imaginăm o bătrânețe în proximitatea lor fizică și să dedramatizăm perspectiva de a-i vedea mai rar în carne și oase.

Cei mai mulți români au recente origini țărănești, au suferit în comunism și și-au super-protejat odraslele de-a lungul „tranziției”. Acum, ei sunt speriați de valul transformărilor socioculturale post-89 și alimentează, defensiv, o atitudine tot mai eurosceptică, luptându-se imaginar cu forțele nestăvilite ale unei „globalizări” care le amenință identitatea locală. În fapt, e vorba despre

glocalism. Trăim în același loc (nu suferim încă de bilocație), numai că suntem virtual expuși la toate evenimentele, din toate țările, întrucât mass media își asigură audiența prin senzaționalism & tabloidizare, selectând cu precădere știrile proaste sau șocante, resimțim stresul cotidian al unor necazuri care, de fapt, nu ne privesc. Chiar dacă frica pe care știrile negative (atacuri teroriste, epidemii, calamități, crize economice, dictaturi și revoluții) ne-o induce are o funcție de purificare (*katharsis*), ea generează, prin acumulare, o stare de nesiguranță cu totul nesuferită. Iată principalul motiv psihologic al ispitei de a tranșa, bipolar, între local și global. Ne-am instalat în disonanță cognitivă. În realitate, pricepem (mai ales când meditam rugător la o cât mai bună „soartă” pentru copiii noștri) că dreptul lor de a-și alege calea cea mai bună *pentru ei* nu poate fi contestat. Altfel spus, nu există viață individuală globală: există doar oportunități de carieră care nu se limitează la un singur perimetru. S-a trecut de la *ubi patria ibi bene* la *ubi bene ibi patria*. O simplă chestiune de topică... Să nu fim însă mincinoși: nu ne lăudăm noi cel mai tare cu acei compatrioți care (de voie sau de nevoie) s-au afirmat pe scena culturilor occidentale? Nu simțim că, dincolo de anecdotă, însuși faptul că au ajuns în „lumea mare” le-a dat ocazia de a-și afirma pe deplin talentele și geniul? Dacă vrem să diminuăm emigrația (fuga creierelor, cu tot cu copiii noștri) ar trebui, poate, să reabilităm scara normală a valorilor, să nu mai alegem proști și ignoranți, să spargem rețelele mediocrității, să căutăm din nou, colectiv, *the real thing* (educația demnă de acest nume, performanța intelectuală efectivă & meritocrația). Chiar e necinstit să ne ignorăm cu superbie defectele și tarele (mai vechi sau mai recent dobândite) în vreme ce deplângem faptul că tinerii români care au fost suficient de buni pentru a fi admiși la mari universități nu au motive de repatriere. Nu există calități și defecte exclusiv românești. Toate națiunile au uscă→.

turi, au cunoscut înfrângeri, momente de lașitate și derută, așa cum toate au avut (de vreme ce n-au dispărut) oameni mari, modele admirabile, sfinți, eroi, martiri și sacerdoți ai luminării prin educație. Așa cum m-am tot străduit să arăt în această carte, miza aceasta ultimă, a educației restaurate în direcția performanței și a unei etici a muncii, reprezintă soluția supraviețuirii în secolul 21 (și următoarele). Chit că zilele trec și se aseamănă, orice gest educativ adresat copiilor noștri va rodi în timp o societate mai vivabilă. Dacă ei vor pleca să muncească în țări apusene, o vor face și pentru că i-am educat destul și pentru că nu i-am educat destul pe toți. Exact așa cum studenți din Maghreb & Africa subsahariană, din Pakistan sau Caucazul de Sud vin în România pentru că avem școli mai bune decât pot găsi la ei acasă, și vârfurile generației pe care am zămislit-o migrează spre centrele universitare cele mai bune din țară și din străinătate.

De ce le oferim altora ceea ce nu suntem gata să ne oferim nouă înșine?

SCOPUL BUNEI EDUCAȚII DINCOLO DE
POTENȚIALUL INDIVIDUAL»

Claviatura înzestrărilor umane are tot atâtea grade câți indivizi are specia. Între retardul sever și ceea ce numim, convențional, „genialitate” se desfășoară un număr uriaș de ipostaze intermediare. Putem studia, astăzi, inteligența fiecăruia și din perspectiva unor tipologii sau funcții preeminente, diferențiind inteligența analitică de cea emoțională, socială, artistică etc. Maximizarea potențialului individual rămâne o chestiune filosofică, pedagogică și, în ultimă instanță, politică (adică legată de ordinea legală și de strategiile „publice”, dar și de accentul prioritar al fiecărei societăți: în cele asiatice, de pildă, găsim mai multă inteligență matematică, așa cum în cele occidentale descoperim idealul uman axat pe sinteza și depășirea creativă a unui patrimoniu căruia moștenirea greco-romană și antropologia creștină i-au imprimat o

dominantă personalistă). Buna educație detectează în fiecare copil o tendință remarcabilă și dirijează procesul „deșteptării” în funcție de manifestările unui „talent” particular. Începem în fine să nu mai operăm cu distincții grosiere (prost vs. deștept) și acționăm deja pe temeiul unei etici a drepturilor omului, căutând să reducem discriminările „obiective” și să evităm verdictele definitive. Am ajuns, *grosso modo*, într-o eră a pedagogiei deschise, în care contribuția fiecăruia la binele comun e cuantificată cu oarecare suplețe, într-un spirit indulgent, inclusiv și răbdător. Acesta e spiritul democratic postmodern care inspiră morală solidarității cu purtătorii de handicap sau jocurile paralimpice și codifică drepturile animalelor, pe fondul unui elan de solidaritate cu ansamblul lumii vii. Descoperim umanitatea și în ipostaze din care predecesorii noștri credeau că lipsește. Cândva – pe vremea faimoasei *Controverse de la Valladolid* – europenii se întrebau dacă indigenii din lumea nouă posedă un suflet nemuritor... Era încă vremea când – din Europa și Africa, trecând prin Orientul Arab și cele două Americi – sclavia (explicită juridic sau factuală) era privită ca normală utilizare a unei forțe de producție „aproape umane” Critica actuală a etapei colonialiste și imperialiste prin care a trecut (cu tot cu false credențiale științifice) Occidentul veacului XIX exorcizează culpa de a fi restrâns abuziv domeniul acțiunii și ai drepturilor universale specifice omului. Reflexele suprematismului „alb” întrețin încă războiul cultural dintre conservatori și progresiști, însă, oricum ne-am situa (între postura „cruciată” și ideologia globalistă), admitem cu toții că familia umană se subsumează unui destin comun. Între ipoteza optimist-escatologică a unei istorii care s-a încheiat (deodată cu diversele ravagii ale dogmatismului ideologic) și cea realist-sumbră a unui fatale „ciocniri a civilizațiilor”, alegem tot mai des metafora noahitică a unei arce salvatoare: cum am putea despica soarta marilor grupurile umane în condițiile interdependenței noastre planetare?

Am făcut precedenta digresiune pentru a arăta ca

destinul copiilor noștri reflectă în continuare dialectica dintre elite și mase (cei aleși și cei de pe urmă), numai că o face într-un context filozofico-juridic marcat ireversibil de sentimentul comunității panumane. Am dori ca progeniturile noastre să se integreze în elitele globale, însă dacă nu vor reuși să atingă acest statut nu înseamnă că vor fi locuitorii unui tartar infra-uman: vor avea parte de drepturile și oportunitățile inerente depășirii stării de natură. Nu vor cunoaște acea viață *solitary, poor, nasty, brutish and short* descrisă în *Leviathan*-ul lui Thomas Hobbes. În pofida pesimismului nostru istoric, de nație veche, dar fragedă pe avanscena istoriei, ne bucurăm de un vânt favorabil. Am apucat implozia comunismului (atât de „improbabilă”, până când s-a produs efectiv). Printr-o seamă de conjuncturi avantajoase, la care am trudit, fără să le merităm întru totul, ne-am „trezit” cetățeni ai Uniunii Europene, apărați de NATO, cea mai puternică alianță militară din toate timpurile. Toate zările ne sunt deschise (și ne-am lăsat absorbiți de ele, nefiind în stare să reamenajăm suficient de rapid o patrie preferabilă). Am crescut într-o societate închisă, cenzurată, speriată, controlată, săracă și cenușie. Trăim deja într-una diversă, destul de dinamică, mai prosperă și liberă să se dezvolte, cu singura condiție de a reveni la – sau de a descoperi – valorile a ceea ce englezii numesc *common decency*. Din păcate, sechelele traumatismului totalitar sunt încă persistente. Mulți au rămas captivi într-o atitudine lasă, mărunț individualistă, conformistă sau indiferentă față de trăirea laolaltă. Și mai mulți n-au reușit să poarte cu demnitate temerară povara libertății. Exaltarea tipic bolșevică & josniciei (delațiune, resentiment față de cele superioare, ură față de intelectuali, dispreț proletar față de rafinamentul cultural etc.) își spune, grotesc, cuvântul, într-o videocrație și cleptocrație populistă, cu trăsături post-sovietice. În pofida acestui decor adesea descurajam, orice părinte responsabil și iubitor poate face azi mult mai multe pentru a le dăruii copiilor săi averea bunei educații.

Iar cei ce nu o fac nu mai au prea multe scuze. Nu o fac din egoism și nesimțire, din iresponsabilitate hedonistă sau din ignoranță impardonabilă. În cultura internetului și contextul revoluției digitale, când librăriile sunt doldora de titluri interesante și călătoriile la îndemână, când există școli bune și în țară, așa cum rămâne deschisă și perspectiva ca orice elev serios să fie acceptat într-o mare universitate apuseană cu tradiții multiseculare, a te plânge că nu ai cum să-ți educi copiii e doar o lamentabilă minciună. Părinții care nu investesc timp, resurse, energie și dragoste în palingenesia copiilor aduși de ei pe lume transformă demnitatea parentală într-un accident nefericit. Nașterea biologică e doar premisa și condiția renașterii printr-o bună educație.

Suntem educați și ne educăm toată viața pentru a accepta faptul mortalității fără să ne facem rău nouă și altora. Chiar dacă urmezi studii de matematică sau de *rocket Science*, scopul educației nu e niciodată numai lucrativ sau imediat, tehnic sau material. Nu ne străduim spre finisarea lăuntrică pentru campionate de *name dropping*, căci viața nu-i un concurs de cunoștințe generale, ci o permanentă presiune cosmică asupra creierului, obligat să elaboreze soluții în fața întrebărilor permanente. Din orice experiență culturală decantăm acel strop de înțelepciune care ne face să nu devenim mizantropi, așază aparentul haos al evenimentelor într-o logică frumoasă și ne conciliază cu propria noastră, în fond mizerabilă, condiție, învățându-ne cum să o transfigurăm sau, măcar, să o facem suportabilă. Buna educație îți garantează onorabilitate socială și îți oferă o rampă corectă pentru construirea unei cariere decente, dar nu vizează numai aceste împliniri exterioare, validate prin semenii tăi. Scopul ei genuin și ultim e moral, spiritual, chiar mistic, pentru că orice fapt existențial deschide pariuri în aceste registre gingaș incontestabile. Deși cotidianul, cu platitudinile sale repetitive, pare să ne scutească de dileme filosofice (de unde și reprezentarea

trivială a filosofului ca personaj cu capul în nori, care meditează solitar la subiecte abstracte), el e de fapt mereu conectat la o sursă de tensiune etica, religioasă, metafizică. Această tensiune e fatală în absenta virtuților. Un exemplu prozaic: mi-am întrerupt lucrul și am dat o fugă la un magazin fancy care vinde capsule de espresso, pentru a-mi îmborsă stocul. E o sâmbătă de iarnă bucureșteană, posacă și pustie, mai ales la orele după-amiezii. Ajuns pe treptele magazinului din proximitate, văd că *exact atunci* mi-o luase înainte o tânără cu teniși albi și poșetă pseudoVuitton. Prezența ei m-a enervat în primă instanță: urma să stau la coadă, deci să prelungesc o întrerupere de ritm nu tocmai binevenită. Am realizat, în al doilea timp, că-mi lipsea elementara virtute a răbdării, chiar dacă citisem de la 17 ani tratatul *De patientia* lăsat nouă de Tertullian din Cartagina. Nu mă învrednicisem de minima delicatețe a bărbatului față de o femeie, a omului față de semenul său. Iar înăuntru, iritatul meu puseu de intoleranță, coroborat cu gânduri negre și boscorodeli caustice, s-a lovit de o ridicolă invalidare: erau deschise două standuri, așa că am fost și eu, și tânăra concurentă serviți simultan. Numărul meu de mitocănie introspectivă, neștiut de nimeni, se consumase în van. Am râs de mine însumi, realizând în contextul eseului la care, iată, am revenit, că buna educație nu se măsoară la intrare, nici în cuprinsul ei oricât de sofisticat, ci la ieșire, adică în raza acțiunilor noastre de zi cu zi. Nu conta faptul că n-am făcut rău nimănui, ci numai acela că fațada mea de om bine educat se năruise atât de ușor, necesitând această mică reflecție reparatorie. Sigur, veți spune, dacă nu eram eu protagonistul acestei dramolete secrete, ci vreun macho de mahala, cu Range Rover, scena putea evolua spre înjurătură, nervozitate afișată la casă sau spre o subită convertire a stării negative într-o aluzie de felul hărțuirii sexuale. De acord: oricât de mulți oameni bine educați ar conține, lumea reală face din ei o minoritate. Există de jur-împrejurul nostru persoane care se poartă firesc animalic,

inși agresivi și necontrolați, vulgari și complet nepăsători față de regulile politetii elementare: dacă n-am fi și noi, cei care vedem și reușim să ne controlăm, coexistența socială ar degenera la tot pasul într-un masacru... Până și cei needucați se abțin de la crimă,»

nu doar din lene, ci și pentru că se știu cenzurați de vigilența celor care, cel puțin formal, respectă și protejează starea de civilizație.

Cu toții ne idealizăm copiii (deși cel mai adesea îi subapreciem cu totul injust), pentru că ne satisfacem prin ei forța demonică a vanității personale. Vrem să nu ne facă de râs, visăm să ne putem lăuda cu performanțele lor școlare sau cu primele împliniri profesionale în medii cât mai „subțiri”, le instrumentalizăm biografia într-o cheie jalnic egocentrică. Nu recunoaștem că am greșit, adică ne arogăm dreptul de a greși nesanționați, pentru că ei provin din noi și le suntem înaintași, deci superiori. Firește, iubirea părintească, până la un punct instinctivă, ne face adesea prea îngăduitori cu greșelile lor, deși îi iertăm uneori doar pentru a ne ierta pe noi înșine (sau a ne scuti de rușinea unui eșec pe care l-ar putea comenta și ceilalți). Mulți părinți agravează problemele copiilor pentru că-i tratează ca pe un depozit cu piese de schimb pentru propria lor mecanică existențială: sunt cei care cred, greșit și monstruos, că scopul copiilor e acela de a compensa ce n-au reușit ei, de a le răzbuna umilințele și neîmplinirile sau de a-i *egala*, jucând rolul unor clone juvenile. În fapt, ideal nu e să ne împopoțonăm copiii cu atribute și calități fictive, ci să observăm la ce sunt buni, ce le place, să nu le impunem drumul profesional și să pricepem că, oricât de străluciți ar fi, vor trăi într-o epocă nouă: volumul cunoașterii s-a dilatat imens, așa încât gestiunea datelor pe care le producem va fi obligatoriu *colaborativă*. Finalul paradigmei romantice a geniului va spori genialitatea colectivă a umanității printr-o altfel de economie intelectuală. Una de echipă, bazată pe conjuncția complexă a unor specializări avansate și pe

burden sharing, într-o diviziune a muncii de tip reticular. Această recompunere orizontală, aducând a fagure, relativizează prin însumare contribuțiile individuale, distribuind utilitatea fiecăruia pe o scală echitabilă. Și foștii „proști” sau cei mai puțini însemnați își capătă locul și merită stima celorlalți, căci ne susținem reciproc în marele mecanism de gestiune a datelor, așa că orice copil mai puțin înzestrat primește un rol socioprofesional apreciabil. Democrațiile postmoderne au isprăvit travaliul de distrugere prin erodare a privilegiilor de clasă: există caste, categorii, cluburi, nișe, grupuri distincte, numai că ele se condiționează mutual, așa că nimeni nu e lăsat în urmă, căci orice disfuncție punctuală gripează întregul. Până și șomerii cronici sau asistații social sunt legați de aparatele birocratice menite să-i susțină. Fără ei, atâția alții ar deveni inutili... De la mitul rousseau-ist care afirma bunătatea originară a omului, am ajuns la concluzia că orice om e bun... la ceva. Buna educație produce și acest efect: nu te lasă să stabilești, pentru că ești mai învățat, mai inteligent sau mai creativ, că semenul tău, știut și aflat dinaintea ta, nu e bun de nimic. E bun prin simplul fapt că face parte din ecuația vieții tale și tu dintr-a lui: ești chiar și egoist obligat să-i descoperi prețul, pentru a nu întrerupe lanțul ființelor și al semnificațiilor. Această conștiință nu

— suspendă judecata de valoare și nici simțul critic: un student care nu s-a pregătit la examen nu merită notă de trecere pentru că are și el un rol în lume și posedă o doză de bunătate intrinsecă. Utilitatea lui imediată constă în „picarea” justă a examenului, pentru a salva, prin exemplificare, valoarea efortului de pregătire intelectuală. Dreptul de a fi *oricum prețuit* atârână de buna credință, nu de eternele defecte omenești, precum lenea sau înșelăciunea.

Averea bunei educații constă în ce posezi după ce ți s-a luat totul. E ceea ce rămâne din ființa ta – cu gândurile, sentimentele, impresiile și pulsionile ei profunde – în totala

despuiere finală de cele lumești. Ea e fondul tău indestructibil, atunci când bătrânețea îți refuză forța unui fizic robust, funcțiile și etapele carierei tale au trecut, când părinții s-au dus în altă parte și copiii tăi vor fi trăind în țări străine, când rămâi, cu adevărat, gata să spui Cuiva (lui Dumnezeu-Creatorul a toate, indiferent cum îți reprezinti inteligența supremă) cine vei fi fost și ești, deci cine vei fi în eternitate, atunci și acolo unde pierderea și câștigul devin echivalente. Darea de seamă a vieții fiecăruia e mai mult decât o *narațiune*, o poveste spusă de un nebun. E chiar substanța a ceea ce suntem, o imensă șaradă pe care suntem chemați să o dezlegăm, pe căile deja bătătorite de marea comuniune a celor morți, care alcătuiesc podișul calcinat de sub tălpile noastre și confirmă adevărul celorlalte dimensiuni, acum impenetrabile.

Am scris această carte cu gândul de a recapitula, într-o formă pe cât posibil plăcută și judicios rânduită, esențialul a ceea ce m-am străduit să „plantez”, mai bine de două decenii, în propriii mei copii – cea mai frumoasă izbândă a biografiei mele și cel mai de seamă dar al familiei noastre. Am purces la drum cu generozitate și bună credință, convins că toți părinții-cititori ai prezentului eseu vor privi cu alți ochi ce au de făcut idealmente, ce au făcut până acum și ce urmează să facă pentru copiii lor, pe care, cu siguranță, îi iubesc enorm și își doresc să-i ajute. Să nu adăstăm în iluzii siropoase. Vor mai veni dictaturi, nu vom reuși să evităm conflictele armate și poate nici distopiile care, imaginate de Orwell și Huxley, ilustrate apoi prin realitatea nazismului și comunismului, își pregătesc o nouă carieră prin forța manipulativă a gigantilor digitali, erodarea populistă a democrațiilor și etern abuzurile patologii ale voinței de putere (*libido dominândi*). Oricât de spectaculoase vor fi metamorfozele veacului, natura noastră va continua să fie chinuită de păcatele capitale, inventariate în secolul IV după Hristos de către Evagrie Ponticul: *lăcomia pântecului, furia,*

desfrânarea, lenea, zgârcenia, slava deșartă, tristețea și vanitatea. (Catalogul acestor vicii etern umane variază: din el nu puteau lipsi, bunăoară, *invidia* și *calomnia*.) Ce leac farmaceutic, ce program de „training” și ce tehnologie vor putea extirpa din partea întunecată a sufletului omenesc această ramificată *radix malorum* cu cât devenim mai longevivi, mai rezistenți biologic și mai învățați, cu cât proiectăm mai departe forțele cunoașterii și luminile rațiunii, cu atât devenim – într-un soi de fatală contrapartidă – mai abili în făptuirea răului. În pofida acestor sumbre înclinații, Ernst Jünger observa că timpul care se întoarce și timpul progresiv corespund celor două dispoziții fundamentale ale omului, anume *amintirea* și *speranța*. Mai presus de vicisitudinile istoriei, ca derivat al maleficiilor de care suntem mereu capabili, averea bunei educații ne făgăduiește cea mai credibilă dovadă că drumul nostru spre marea tradiție, ca și spre întruchiparea unui viitor decent, poate rămâne deschis.

CUPRINS

INTRODUCERE

p. 7 A fi sau a nu fi părinte

PARTEA I

p. 39 Educ, deci mă educ p. 53 Era ignoranței?

p. 59 Puterea exemplului p. 63 Snobism și superficialitate p. 68 Idolatrie & C spirit critic

PARTEA A II-A

p. 75 La muzeu p. 85 Viață și film p. 90 Călători pe

pământ p. 97 Bibliopolis p. 107 Plăcerea de a colecționa p. 111 Muzica, muzica!

p. 119 Mama, tata, vrem un cățel!

PARTEA A III-A

p. 12 5 Cool, man p. 131 Disciplina singurătății p. 13 5 Problema teologică: scandal sau alinare?

p. 147 Este politețea desuetă?

p. 157 Sexualitatea între pudoare și dezvrăjire

PARTEA A IV-A

p. 167 La școală p. 178 Mirajul Oxbridge p. 187 Unde oprim educația formală?

p. 192 Experiența voluntariatului p. 199 Darul limbilor străine p. 206 Umanism sau științe tari?

p. 211 Buna educație ca pașaport?

PARTEA A V-A

p. 217 Cum arată bătrânețea unui părinte fericit?

p. 225 Scopul bunei educații dincolo de potențialul individual

Teodor Baconschi, *Averea bunei educații*

© Editura Univers, 2019

Toate drepturile rezervate

Redactor: Irinel Antoniu

Ilustrații copertă și interior: Cristina Barsony

Design & cită: Faber Studio (Adelina Butnaru)

ISBN 978 - 973 - 34 - 1099 - 7

Descrierea cip este disponibilă la Biblioteca Națională a României.

Tipar: ARTPRINT

Email: officeartorint.ro

Teodor Baconschi (n. 1963, București) este doctor în Antropologie religioasă și Istorie comparată a religiilor al

Universității Paris IV-Sorbonne și absolvent post-doctoral al New Europe Collège (București). Scriitor și diplomat de carieră (cu gradul de ambasador), a condus, succesiv, ambasadele României de la Sf. Scaun, din Portugalia și Franța, primind felurite distincții din partea mai multor state, printre care și pe cea de comandor al Legiunii de Onoare. Între decembrie 2009 și ianuarie 2012, și-a îndeplinit mandatul ca ministru de Externe. A publicat numeroase volume de studii, eseuri, jurnal și dialoguri, traduse în mai multe limbi.